„Capcanele“ limbii române

Acad. Alexandru Graur

HUMANITAS

HUMANITAS

ALEXANDRU GRAUR (1900–1988) a fost unul dintre marii învăţaţi ai ştiinţei limbii din secolul al XX-lea, figură de prestigiu a lingvisticii româneşti. Studiile liceale la Gimnaziul „Alexandru cel Bun“ din Iaşi şi Liceul „Matei Basarab“ din Bucureşti. În clasa a IV-a, se retrage din şcoală, pregătind, din 1915, restul studiilor în particular (perioadă în care îşi câştigă existenţa prin lecţii date elevilor mai mici şi prin alte ocupaţii temporare). După absolvirea liceului, în 1919, se înscrie la Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti, urmând cursurile Secţiei de filologie clasică şi de limba română. În 1922, devine licenţiat în filologie clasică. În anul şcolar 1923/1924, e profesor suplinitor de istorie la Liceul „Spiru Haret“ din Bucureşti. Examenul de capacitate l-a susţinut în 1924, clasându-se primul pe ţară atât la latină, cât şi la istorie. E numit profesor titular la Liceul „Unirea“ din Focşani. Între 1924 şi 1929, cu o bursă a Ministerului Instrucţiunii Publice, îşi perfecţionează studiile în Franţa. În 1928, obţine diploma la École Pratique des Hautes Études, precum şi doctoratul la Sorbona, cu cea mai înaltă menţiune (*Très honorable*). Revenit la Bucureşti în 1929, este numit profesor titular de limba latină la Liceul „Gh. Şincai“, iar din 1932 la Liceul „Gh. Lazăr“. În 1940, a fost înlăturat din învăţământul de stat pe baza legilor rasiale. A înfiinţat, împreună cu alţi colegi aflaţi în aceeaşi situaţie, Liceul Teoretic Evreiesc, al cărui director a fost între anii 1941 şi 1944. În septembrie 1944, a fost reintegrat la Liceul „Gh. Lazăr“, unde a lucrat până în decembrie 1945. În acelaşi timp, a lucrat la Radiodifuziunea Română. A devenit profesor la Catedra de filologie clasică a Facultăţii de Filosofie şi Litere, pe care a condus-o până în 1964, când a fost numit şeful nou-înfiinţatei Catedre de lingvistică generală, unde a lucrat până la pensionare (1970). În anul 1948, a fost ales membru corespondent al Academiei Române, iar în 1955 devine membru titular. Printre funcţiile de conducere, îndeplinite cu înaltă competenţă şi răspundere, menţionăm: decan al Facultăţii de Filologie (1954-1956), director al Editurii Academiei (1955-1974), membru fondator şi preşedinte al Societăţii de Studii Clasice (1958-1988), preşedinte al Secţiei de Ştiinţe Filologice, Literatură şi Arte a Academiei (1974-1988). A fost redactor responsabil la o serie de publicaţii de specialitate: *Studii clasice* (1959–1988), *Limbă şi literatură* (1965–1970), *Limba română* (1982–1988).

Din OPERA ştiinţifică – zeci de volume şi sute de articole şi studii, cronici şi recenzii, referitoare la limbile clasice, indoeuropenistică, lingvistică generală şi limba română –, amintim: *Esquisse d'une phonologie du roumain* (în colaborare cu Al. Rosetti) (1938), *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române* (1954), *Studii de lingvistică generală* (1955 şi 1960), *Fondul principal al limbii române* (1957), *Scurtă istorie a lingvisticii* (în colaborare cu Lucia Wald) (1959, 1965, 1977), *Etimologii româneşti* (1963), *Evoluţia limbii române. Privire sintetică* (1963), *Nume de persoană* (1965), *Istoria limbii române* (coord. vol. I, *Limba latină*) (1965), *Tendinţe actuale ale limbii române* (1968), *Lingvistica pe înţelesul tuturor* (1972), *Nume de locuri* (1972), *Alte etimologii româneşti* (1975), *„Capcanele“ limbii române* (1976), *Dicţionar de cuvinte călătoare* (1978), *Cuvinte înrudite* (1980), *Dicţionar al greşelilor de limbă* (1982).

Ediţie îngrijită de
conf. univ. dr. LIVIU GROZA

„Capcanele“ limbii române

Notă asupra ediției

Această ediție reproduce integral textul lucrării *„Capcanele“ limbii române*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976. Ortografia a fost modificată în conformitate cu prevederile lucrărilor normative în vigoare. Deoarece numeroase recomandări făcute de autor nu mai sunt actuale sau chiar nu au fost vreodată acceptate ca normă generală, am considerat necesar să reproducem într-un chenar, ori de câte ori a fost nevoie, formele şi precizările referitoare la scriere, pronunțare şi flexiune din *Dicționarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ediția a II-a revăzută şi adăugită, Editura „Univers enciclopedic“, Bucureşti, 2005. Pentru sensurile unor cuvinte, explicate în acelaşi fel, am folosit *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Editura „Univers enciclopedic“, Bucureşti, 1996.

Liviu Groza

Notă

Îi mulțumim, pe această cale, doamnei Claudia Lungu de la Biblioteca Națională a României pentru amabilitatea de a ne fi ajutat la stabilirea unor repere bibliografice.

Editura

Sigle şi abrevieri

Sigle

DEX_2 – *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Editura „Univers enciclopedic“, Bucureşti, 1998 (Academia Română, Institutul de Lingvistică din Bucureşti „Iorgu Iordan“)

DLR – *Dicționarul limbii române*, Serie nouă, M –, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1965 şi urm. (Academia R.S.R.)

$DOOM_1$ – *Dicționarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1982.

$DOOM_2$ – *Dicționarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ediția a II-a revizuită şi adăugită, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2005.

MDN – Marele dicționar de neologisme, Editura „Saeculum I.O.“, Bucureşti, 2000 (Florin Marcu)

Abrevieri

adjectiv; adjectival
adjectiv pronominal
adverb; adverbial
conjunctiv
conjuncție
engleză
feminin
franțuzism; franceză
genitiv-dativ
germanism; germană
hotărât
imperfect
indicativ
italienism; italiană
învechit; ieşit din uz
latinism; latină
prin extensiune
plural
popular
pronume; pronominal
prefix
prezent
pronunțat
regional
rusism; rusă
substantiv; substantival
singular

slavonism

sufix

vb. verb; verbal

Semne şi convenții grafice folosite în DOOM$_2$

~ – tildă la nivelul rândului înlocuieşte un element anterior

ex.: **abandona (a ~)**

/ – bară oblică înseamnă „sau“ (separă variantele)

ex.: **facsimil/facsimil**

| – bară verticală (când folosirea cratimei ar putea duce la confuzii); limita dintre silabe sau despărțirea la capăt de rând

ex.: *para***|***aldehidă*

***** – steluță înaintea unui element; cuvinte-titlu şi alte elemente nou-introduse în DOOM$_2$

ex.: **-*accesa (a ~)**

! – semnul exclamării înaintea unui cuvânt-titlu sau a unei reguli; modificare de normă față de DOOM$_1$

ex.: **!***niciun*

Accentul este marcat în DOOM$_2$ prin sublinierea vocalei:

ex.: **dactilografie**; **a** accent secundar; **i** accent principal

Accentul este marcat în DEX$_2$ prin semnul [´] pus deasupra vocalei:

ex.: **CABINÉT**

I. Introducere

1. Desigur, titlul cărţii cere explicaţii: de ce capcane poate fi vorba şi cui îi sunt întinse? S-a răspândit în timpul din urmă termenul „capcane“ pentru a denumi păcălelile suferite de cei care cred că cunosc bine o limbă străină, dar în realitate o stăpânesc superficial. Astfel, un român, un francez, citind un text englezesc, pot socoti că au înțeles cuvântul *eventually*, a cărui paralelă o au în limba lor proprie: rom. *eventual*, fr. *éventuel;* numai că în englezeşte *eventually* nu înseamnă „eventual“, adică „posibil“, ci „în cele din urmă“. Să mai adaug cazul lui *actual*, care în englezeşte nu are valoarea lui *actual* al nostru, a lui *actuel* al francezilor, ci înseamnă „de fapt“ (vezi exemple franceze la Victor Vascenco, *Dificultăți ale lexicului rus, elemente de semantică contrastivă*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1975, p. 67).

2. Am citit în tinerețe un articol în care era lăudat, pentru bravura lui, un general român, caracterizat ca un *miles gloriosus*; autorul articolului, care se vede că avea unele cunoştinţe de latină, credea că expresia citată înseamnă „soldat glorios“, în realitate traducerea exactă este „Soldatul fanfaron“ (titlul unei comedii a lui Plaut). Despre un politician de prin anii °30 se spunea că ar fi zis „să cânte muzica *a giorno*“. Mai grav este că se lasă păcăliţi oameni care publică traduceri literare (vezi Dumitru Copceag, *Limba română*, XVI, 3, 1968, pp. 189-199, cu exemple din versiuni româneşti ale unor cărți spaniole).

3. În diferite țări, s-au publicat în ultimii ani numeroase lucrări menite să păzească pe traducători şi pe vorbitori de păcălelile la care se expun când redau în limba lor expresii de felul celor citate, sau când conversează într-o limbă străină. Termenul folosit pentru a le denumi este „prieteni falşi“: cuvintele ni se prezintă ca şi cum le-am cunoaşte bine, deci ne-ar fi prietene, dar în fapt ele ne înşală. Adevărul e că nu e vina cuvintelor, ci a vorbitorilor, care nu sunt bine informaţi.

4. Un articol al cunoscutului specialist sovietic R. A. Budagov (*O novâh izdaniiah tipa „Lojnâie druzi*ĭ*a“ perevodcika*, în *Izvesti*ĭ*a Akademi*ĭ *Nauk SSSR*, XXIX, 1970, 1, pp. 65–68) ne aduce o serie de informaţii în materie: prima lucrare de felul discutat a apărut în Franța, în 1928; există lucrări care feresc pe cititorul francez de înțelegerea greşită a textelor italiene, spaniole; pe cel rus şi pe cel englez îi apără un dicționar anglo-rus şi ruso-englez apărut la Moscova sub conducerea lui V. V. Akulenko. După R. A. Budagov, problema s-ar pune în special pentru limba scrisă, unde greşelile sunt şi mai dese şi mai periculoase. Judecând după ce se petrece la noi, limba vorbită nu e nici pe departe mai ferită decât cea scrisă şi cred că adesea greşelile din vorbire se transpun cu timpul în scris. Foarte adesea avem de-a face cu cuvinte care, în două limbi, au aceeaşi origine, dar au căpătat alte nuanțe în fiecare dintre cele două limbi.

5. Şi la noi au apărut în ultimii ani mai multe lucrări menite să păzească de greşeli pe vorbitori, şi au fost intitulate uneori, *capcane* (vezi de exemplu Andrei Bantaş şi Mihai Rădulescu, *Capcanele vocabularului englez,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967). Alte lucrări similare, dar cu titlu diferit, sunt: Silvia Pandelescu, *Dificultăți ale vocabularului francez*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969; Doina Condrea-Derer, *Dificultăți ale limbii italiene*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973 (vezi şi cartea lui Victor Vascenco, amintită mai sus).

6. Se înțelege că lucrările de tipul celor citate sunt foarte binevenite. Trebuie însă observat că greşelile de

felul arătat pândesc şi pe cel care se mulţumeşte cu folosirea limbii materne: să ţinem seamă că aceasta se colorează tot timpul cu expresii împrumutate din limbi străine sau cu arhaisme şi regionalisme proprii ei. Pe acestea vorbitorul adesea nu le cunoaşte bine şi le poate folosi greşit, fie în ce priveşte înţelesul, fie pronunţarea sunetelor. Aceste două tipuri de greşeli mi se par mai grave, deoarece nimeni nu este obligat să cunoască bine toate limbile străine, dar oricine trebuie să o ştie bine pe a sa.

II. Greşeală şi corectitudine

7. Înainte de a face alte precizări, socotesc important să stabilim ce înseamnă greşeală, cum putem să o identificăm. Un punct de vedere mecanic, întâlnit adesea la persoanele mai în vârstă, este următorul: e bine aşa cum s-a vorbit în trecut, tot ce s-a schimbat între timp constituie o stricare a limbii. Este o atitudine nedialectică, pentru că totul pe lume se schimbă, deci, chiar dacă nu s-ar găsi mijloace de a perfecţiona modul de vorbire în sine, oamenii sunt obligaţi să introducă necontenit modificări de limbă, măcar pentru a denumi ceea ce apare nou, iar corolarul este că, cu sau fără voie, se elimină unele elemente ale limbii din trecut, pentru că nu le mai corespunde nimic în viața de azi. Prin urmare nu orice inovație este o greşeală; aş spune chiar mai mult, marea majoritate a inovațiilor reprezintă un progres.

8. Trebuie să ținem seamă că nu contează aici atât de mult cel care inventează un nou fel de exprimare, cât cei care îl ascultă: dacă inovația li se pare interesantă, ei o preiau (adesea, ce e drept, în mod inconştient), iar dacă nu, o nesocotesc şi după puţină vreme ea dispare de la orizont. Prin urmare, în realitate inovațiile care se menţin, şi care prin aceasta se dovedesc binevenite, aparţin marii mase a vorbitorilor. Nu vreau să zic că aceasta nu se poate înşela uneori (dacă ar fi aşa, o lucrare ca cea de față n-ar avea nici un rost), dar în orice caz, suveran în limbă este uzul.

9. Pentru un lingvist, greşeală este orice abatere de la normele limbii, de la sistemul ei de funcţionare. Prin urmare atunci când cineva transformă adjectivul *complet* în *complect* (luându-se după adjective neînrudite, dar în parte asemănătoare, ca *direct*, *perfect* etc.), comite o greşeală. Dar dacă pe încetul forma nouă se generalizează, dacă marea masă a vorbitorilor o adoptă, atunci devine „corectă“, căci bine e aşa cum vorbeşte lumea, iar lingvistul nu mai are altceva de făcut decât să explice pe ce cale s-a produs schimbarea.

10. Câteva exemple vor ilustra ideea. În franţuzeşte, verbele cu infinitivul terminat în *-ir* au diverse forme (imperfectul, persoana I şi a II-a plural ale prezentului etc.) cu *-iss-*, ceea ce a permis limbii române, care le-a împrumutat, să le încadreze la conjugarea I: fr. *vernir* (prez. pl. *nous vernissons*, *vous vernissez*, imperf. *je vernissais* etc.), rom. *a vernisa*. Dar avem un sufix neologic, mult folosit, *-iza*, şi unii au crezut că îl recunosc şi la verbele care în franţuzeşte aveau infinitivul în *-ir*; astfel *saisir* a devenit în gura multora *a sesiza* (în loc de *a sezisa*, cum era corect) şi forma aceasta a pătruns în dicționarele normative; fr. *régir* e reprezentat de obicei în româneşte prin *regiza* (în loc de *regisa*), cu derivatul *regizor* (pentru *regisor*), de asemenea cu aprobarea Academiei. Cred că astăzi nimeni nu pronunță cu *s* verbe ca *abrutiza* (fr. *abrutir*), *ateriza* (fr. *atterir*), *avertiza* (fr. *avertir*), *furniza* (fr. *fournir*), *poliza* (fr. *polir*) etc. (vezi şi § **83**).

11. Acum vreo 50 de ani, când am auzit prima oară pe cineva zicând *spaghete* (în loc de *spagheti*, cum era normal, originalul fiind italianul *spaghetti*), am înțeles imediat că e un om incult. Astăzi forma cu *-e* este singura admisă în dicționare. Am impresia că am rămas singurul care mai foloseşte pronunțarea *vițiu*, *vițios*, în acord cu originalul latin: toată lumea a adoptat variantele *viciu*, *vicios*, din cauză că în franțuzeşte se scrie cu *c* (*vice*, *vicieux*; dar se citeşte cu *s*). De ce nu spunem atunci şi *armisticiu*, *solsticiu*, *spaciu* etc.?

Nu cred că i-ar trece cuiva prin gând să încerce a înlocui pe *a avea de-a face* cu *a avea afacere*, şi totuşi aşa ar fi fost corect: în franţuzeşte se zice *avoir affaire*, adică „a avea treabă“, „a avea de lucru“, dar cei care au

introdus expresia la noi au crezut că se scrie în franţuzeşte *avoir à faire* „a avea a face“ şi l-au redat aşa.

12. O greşeală grosolană care s-a generalizat şi pe care am impresia că nu a semnalat-o nimeni până acum este *repriza I* în întâlnirile sportive: este limpede pentru oricine examinează cuvântul *repriză* că sensul lui originar este „reluare“, deci nu poate denumi decât părţile care urmează după prima pauză (în fapt, partea a doua ar trebui să se numească *repriza I*). Totuşi chiar şi dicţionarele franceze inserează astăzi cuvântul cu sensul de „fiecare din părţile unui meci“, deşi nici un francez nu poate ignora că *reprise* înseamnă „reluare“. Mai mult: se spune astăzi curent în franţuzeşte *à deux reprises* pentru „de două ori“, ca şi cum şi prima dată ar fi o reluare. În aceste condiţii nu ar avea nici un rost să pledăm pentru combaterea noului înţeles, care, prin generalizare, a devenit normă.

13. Cam aceeaşi este situaţia expresiei *tren de persoane* (sau, mai obişnuit, *personal*): la început, trenurile erau diferenţiate corect, în trenuri de persoane şi trenuri de marfă; apoi, când s-au creat trenuri accelerate, rapide, exprese, s-a ajuns ca acestea să fie diferenţiate de cele mai încete, care au rămas cu numele de *personale*, ca şi cum cele mai repezi n-ar fi tot pentru persoane. Expresia originar greşită este bine instalată în limbă, şi nu numai în româneşte (vezi de exemplu în germană *Personenzug*).

14. În felul acesta situaţia pare simplă şi s-ar putea trage concluzia că trebuie să lăsăm pe oameni să vorbească cum vor. Este însă şi aici nevoie de a vedea lucrurile dialectic: în primul rând, în momentul când se produce o abatere de la normele anterioare nu e deloc sigur că ea se va generaliza. Am avut ocazia să mă conving că multe dintre greşelile curente la un moment dat sunt până la urmă eliminate. În anul 1929 am prezentat la Societatea de Lingvistică din Paris o comunicare asupra cuvintelor recente din limba română şi am arătat că multe dintre ele erau pronunţate greşit de o mare parte a publicului. Pe baza listelor publicate atunci, am făcut în anii din urmă câteva sondaje şi am putut constata că cele mai multe dintre greşelile semnalate dispăruseră, sau cel puţin, dacă se mai făceau, nu mai erau curente. Ca un exemplu, *ştramport* în loc de *transport*: cine mai zice astăzi aşa? Iată şi un exemplu legat de un caz citat mai sus. Acum vreo 40 de ani, constatând că foarte multă lume în jurul meu zicea *complect*, mi-am spus în sinea mea că procesul s-a încheiat şi că nu va mai servi nici o intervenţie, de aceea am început să zic şi eu *complect*. Dar imediat am fost interpelat de unul şi de altul: „Cum, şi dumneata spui «complect»?“ Dând mai multă atenţie, am constatat că forma greşită nu câştiga teren, iar astăzi se poate spune că a ieşit învinsă din luptă.

15. Anecdota introdusă aici poate să ne lămurească şi asupra altui aspect al problemei: atât timp cât o formă nouă, având la bază o greşeală, nu s-a generalizat, cel care o foloseşte este tot timpul expus să fie arătat cu degetul: „Uite cum vorbeşte, deci e incult.“ Facem deci un serviciu celor mai puţin informaţi, atrăgându-le atenţia că folosesc un fel de a vorbi care-i poate compromite. Iată un exemplu concret. Acum 40 şi ceva de ani, într-un restaurant din Slănicul Moldovei, se găsea scris pe lista de mâncări *milfe* pentru francezul *mille-feuilles*. Se pronunţase, evident, *milfei*, apoi *-i* a fost luat drept un adaos incult (poate evreiesc), de aceea a fost suprimat în scris: chelnerul pronunţa cuvântul cu accentul pe prima silabă, socotind că este un plural, astfel că i-a fabricat şi un singular: *o milfă*. I-am atras atenţia asupra greşelii – şi el mi-a declarat că pe viitor o va evita.

16. Pot cita cel puţin două cazuri unde intervenţia mea a avut efect pe plan general. Când s-a introdus în unele magazine *autoservirea*, s-a pus pe firme *autodeservire*. Am scris atunci un articol în care am arătat că *deservire* înseamnă „servire cu zel“ (vezi şi aici mai jos, § **19**) şi că nu e cazul să se marcheze că oamenii se ostenesc să fie atenţi cu ei înşişi. După puţină vreme firmele au fost înlocuite, suprimându-se prefixul *de-*.

Cam tot pe atunci au apărut firme cu *atelier lucrativ*. Am semnalat că *lucrativ* nu înseamnă „unde se lucrează“, ci „care aduce mari câştiguri băneşti“ (în latineşte *lucrum* avea înţelesul de „câştig“ şi numai printr-

o evoluție complicată s-a ajuns în româneşte la sensul de „muncă“, iar derivatul *lucrativ* nu a fost format de noi; vezi şi § **172**). Din păcate, ici şi colo mai apar şi astăzi firme cu *atelier lucrativ*. În fapt nu-mi pot explica de ce e nevoie să se marcheze că în atelier se lucrează, de vreme ce nu există ateliere destinate şederii degeaba.

17. Încă un motiv pentru care apărarea limbii împotriva unora dintre inovații este utilă. Chiar dacă până la urmă schimbarea se impune, e bine să nu pătrundă prea repede. Rolul limbii este să servească de mijloc de comunicare (ceea ce presupune înțelegerea reciprocă). Dacă am lăsa-o complet în voia vorbitorilor, tinerii ar introduce atât de multe şi de adânci modificări, încât bătrânii nu i-ar mai înțelege (ceea ce lasă să se presupună, de altfel, că nici tinerii nu i-ar mai înțelege pe bătrâni). În condiţiile noastre, când intervine şcoala, presa, Academia, limba se schimbă, e drept, dar trebuie să treacă cel puţin câteva generaţii până când diferenţele între prezent şi trecut să devină adânci, ceea ce înseamnă că niciodată cei care trăiesc în acelaşi timp, oricât de mare ar fi diferența de vârstă între ei, nu sunt expuşi să nu se poată înțelege.

18. Mai adaug un argument care mi se pare că, în vremea noastră, nu e lipsit de importanţă. Vocabularul e pe cale de a deveni internaţional, deoarece toate noţiunile noi capătă acelaşi nume în mai toate limbile (să ne gândim la termeni ca *automobil*, *antibiotic*, *impermeabil* şi aşa mai departe), în timp ce cuvintele vechi, care diferă de la o limbă la alta, se învechesc şi se uită, deoarece noţiunile pe care le denumeau nu mai există (*teleagă*, *vraci*, *zăbun*); chiar şi pentru noţiunile care se păstrează se introduc adesea nume noi, mai pe gustul vorbitorilor de azi şi folosite în mai multe ţări (*basma*, *cârciumă*, *han* etc. sunt înlocuite cu *fişiu*, *bodegă*, *hotel*). Nu încape nici o îndoială că fenomenul e îmbucurător, căci este preferabil să te poți înțelege în vorbă peste tot unde te duci şi să nu fii paralizat din cauza necunoaşterii limbii. Dar accidentele pe care le suferă cuvintele din cauză că vorbitorii le înțeleg greşit diferă de la o limbă la alta. De aceea, dacă nu ar exista norme şi control şi dacă toate schimbările ar fi lăsate să se introducă, s-ar ajunge repede ca şi termenii internaționali, adoptați în zilele noastre, să difere mult de la o țară la alta, dacă nu chiar de la o regiune la alta a aceleiaşi ţări, şi astfel s-ar pierde avantajul obținut prin adoptarea neologismelor.

19. Prind ocazia de a atrage atenţia asupra faptului că uneori se răspândeşte în marele public propaganda contra unei formule atacate pe nedrept ca greşită. Un exemplu este cuvântul *deservire*, folosit pentru „servire cu zel“. Ni se spune că de fapt *a deservi* înseamnă „a face un rău serviciu“, adică „a dăuna“, aşa cum *a decolora*, de exemplu, este contrariul lui *a colora*. Lucrurile nu stau aşa. În primul rând, cu ambele valori, cuvântul nu a fost format în româneşte, ci a fost împrumutat gata făcut din franţuzeşte (unde mai are şi înțelesul de „a strânge obiectele de pe masă după ce s-a terminat mâncarea“). Cu înțelesul negativ, în româneşte apare foarte rar, mai curând se zice *a face un deserviciu*. În schimb cu înțelesul pozitiv este de mult folosit, când e vorba de colectivităţi: *autobuzul deserveşte cartierul cutare*, *cooperativa deserveşte întreaga populație*. Dacă francezii, care folosesc curent pe *desservir* cu toate cele trei valori, pot suporta omonimia, de ce n-o putem accepta noi, care în fapt folosim de obicei numai unul din sensuri? (Mai multe informații asupra problemei se găsesc în *Limba română*, [VIII,] 3, 1960, pp. 29-32). Desigur, am rezerve în ce priveşte formula *autodeservire* (vezi § **16**), ca şi numele de întreprindere *Deservirea* (vezi § **203**). Dar verbul *deservi* nu are cusururi atât de mari încât să trebuiască eliminat.

III. Greşeli provocate de cunoaşterea superficială a unei limbi străine

20. Perfecţionarea mijloacelor de comunicare face ca din ce în ce mai mult marea masă a populaţiei, în toate ţările, să aibă cunoştinţe sumare cu privire la limbile de mare circulaţie. De aici decurg două feluri de greşeli, anume pronunţarea falsă a cuvintelor străine şi, ceea ce ne interesează pe noi mai mult în acest capitol, pronunţarea unui cuvânt dintr-o limbă străină ca şi cum ar aparţine altei limbi.

21. În ce priveşte primul tip de greşeli, el poate fi ilustrat uşor cu exemple de nume proprii. Iată mai întâi câteva exemple din englezeşte. Şi alte populaţii decât a noastră pronunţă greşit *cicago* în loc de *şicago* (scris Chicago); se ştie că în englezeşte *ch* se citeşte *ci*, dar regula nu este absolută. Într-o piesă de teatru americană jucată la noi, toţi actorii pronunţau *blenci* în loc de *blanş* numele unui personaj feminin (scris *Blanche*). Unii îşi închipuie că pronunţă corect englezeşte *linci* numele *Lynch* (de la care a derivat verbul *a linşa*), dar englezii pronunţă *linş*.

22. O a doua serie de greşeli, mult mai numeroase, priveşte pronunţarea literei *a*. Englezii o rostesc foarte închis, aproape de *e* al nostru (dar nu chiar ca *e*), iar unii compatrioţi ai noştri, ca să arate ce bine cunosc engleza, rostesc pe *a* ca un *e* închis; aceasta nu este însă partea cea mai gravă: sunt destul de multe cuvinte în care englezii redau altfel vocala care se scrie *a*. Înainte de *l* plus consoană *a* devine ceva apropiat de *o* al nostru; totuşi, într-o operetă englezească reprezentată la Bucureşti, un personaj era numit *elbărt* în loc de *Albert*. Înainte de *r*, *a* este pronunţat în general ca un *a* lung, în nici un caz ca *e*; greşesc deci grav cei care cred că îşi demonstrează cunoştinţele de engleză spunând *merk* (de exemplu în numele lui *Mark Twain*). Şi în alte cuvinte *a* se pronunţă ca un *a* lung, de exemplu în verbul *smash*, folosit la jocul de tenis; am auzit aproape regulat în româneşte *smeci*, deci cu două greşeli, în loc de *smaş**. Forma greşită a pătruns acum în dicţionarele noastre, care o dau drept corectă. În acelaşi fel se pronunţă greşit *macferlan*** (numele unui fel de pardesiu), a cărui origine este engl. *Mac Farlane* (nume de persoană, pronunţat *măcfarlein*). În dicţionarele noastre se spune că vine din franţuzeşte, dar francezii pronunţă cu *a*, nu cu *e*; în secolul trecut, mult mai mult decât în prima jumătate a secolului nostru, cuvintele englezeşti se luau şi direct din englezeşte, nu numai din franţuzeşte.

> * DOOM$_2$: **!smeş**/(angl.) **smash** [pron. *smeş*] s. n., art. *smeşul/ smash-ul*; pl. *smeşuri/smash-uri*
> ** DOOM$_2$: **macferlan** (înv.) s. n., pl. *macferlane*

23. Fals engleză este uneori şi accentuarea pe iniţiala cuvintelor: zicem greşit *niù iorc* (scris *New York*), iar în ultimul timp se vorbeşte adesea de misiunea *àpolo* în loc *apòlo* (numele unei divinităţi elenice, *Apolo*). Ceea ce se scrie în englezeşte *knock out* trebuie citit *nokàut**, nu *knòkaut*, cum a devenit regula printre sportivii noştri. În general mi se pare că e mult mai puţin supărător să pronunţi un nume sau chiar un cuvânt englezesc ca şi cum ar fi scris pe româneşte, decât să-i atribui un aspect fals englezesc, care deci nu se potriveşte pentru nici una din cele două ţări.

> * DOOM$_2$: **!knockout** (angl.) [pron. *cnocaut/nocaut*] (*kno-ckout/*

knock-out) s. n., pl. *knockouturi*; abr. *k.o.*

24. Se fac greşeli şi la nume franţuzeşti, ce e drept în cazuri ceva mai complicate. Mulți pronunţă *san* în loc de *sand* numele scriitoarei George Sand (ce e drept, această greşeală o fac şi unii francezi), pentru că în franţuzeşte, la cuvintele comune, *d* final a fost de multă vreme abandonat.

Numele scriitorului *Stendhal* care reproduce numele unei localități germane, trebuie pronunţat *stendàl*, nu *standàl* (cum se aude şi din gura unor francezi).

25. Şi unele nume spaniole provoacă complicații. Se aude astăzi la noi adesea *sevili-a*, în patru silabe, în loc de *sevila* cum eram deprinşi (scris *Sevilla*): ce e drept, spaniolii pronunţă cu *l* muiat, dar în trei silabe, nu în patru. Ne luptăm să pronunţăm *barθelona*, dar ajungem la *barselona*, care nu corespunde pronunţării spaniole (scris *Barcelona*).

26. De altfel, numele geografice cunoscute de multă vreme trebuie păstrate în forma cu care suntem deprinşi (şi care adesea reproduce forma primitivă din limba locală): zicem *Florența*, nu *Firenze*, *Londra*, nu *London* şi aşa mai departe, după cum şi străinii pronunţă numele ca *Bucureşti* în felul cu care s-au deprins ei. Deci [pentru San Francisco] e recomandabil *san francisco*, cu *c*, nu *sen frensisco*, cum se aude astăzi. Bine ar fi dacă numele cu care facem cunoştinţă acum le-am pronunța ca în limba de origine, dar şi pe acestea le stâlcim adesea: [pentru Soci,] zicem *sòci*, într-o silabă, în loc de *so-ci*, *pèru* pentru *perù* [Perú], *jugoslavia* în loc de *iugoslavia* [Iugoslavia] şi aşa mai departe.

27. Al doilea tip de greşeli porneşte de la faptul că se aplică unei limbi reguli de pronunţare aparţinând altei limbi. În primul rând e vorba de pronunţarea germană (sau pseudogermană) a cuvintelor din alte limbi germanice. Se pronunţă curent *ştrindberg* pentru *Strindberg* (nume suedez, cu *s*-), *ştockholm* [pentru] *Stockholm* şi multe altele la fel. E adevărat că în germană se pronunţă *şp*, *şt* ceea ce se scrie *sp*, *st*, dar nu chiar în toate cuvintele şi mai ales în toate dialectele. De exemplu se pronunţă cu *s* numele oraşului *Rostock*, apoi *Gestapo* şi altele. Dar oricum ar fi problema priveşte numai germana şi e greşit să introducem pe *ş* în cuvinte englezeşti ca *spicher*, *spray*, *sprint*, *standard*, *start* etc. Mai puţin reuşesc să-mi explic cum se va fi ajuns la *şalopetă* în loc de *salopetă* (cuvânt franţuzesc).

28. Tot nemţeşte şi tot greşit se pronunţă de mai toată lumea la noi *nòbăl* în loc de *nobèl* nume[le] suedez [Nobel], cu *e* accentuat, şi cuvântul comun *apartheid*, care e de origine olandeză şi nu are de ce să capete finalul -*haid* (olandezii pronunță cu *e*). Greşit nemţeşte sunt pronunţate unele nume franceze (chiar dacă în franţuzeşte ele provin din germană): *dràifus* în loc de *drefüs* (scris *Dreyfus*) şi *àifăl* pentru *efèl* (scris *Eiffel*).

29. Alţii exagerează pronunţarea franceză, pe care o aplică la cuvintele şi numele englezeşti, astfel că englezul *reporter*, devine *reporteur* (deşi francezii zic *reporter*); am auzit de curând femininul *performeură* (pentru englezul *performer*) şi, ce e drept mai demult, *şàrli şaplèn* pentru *ceàrli ceàplin* (scris *Charlie Chaplin*). În schimb uneori se pronunţă *cearls bòiăr* numele actorului francez *Charles Boyer* (deci *şarl boaiè*), care, ce e drept, a lucrat şi în SUA. Apare şi *rio de haneiro* ([pentru] *Rio de Janeiro*), pentru că în spaniolă *j* se citeşte *h*, dar e vorba aici de un oraş din Brazilia, unde se vorbeşte portugheza, nu spaniola, iar *j* se citeşte ca în româneşte.

30. Li se mai întâmplă unora să creadă că o expresie străină este românească şi astfel să o pronunţe şi să o interpreteze într-un chip neaşteptat. Am auzit pe cineva, căruia i se aducea o scuză banalizată, răspunzând *le-it motivul*, ceea ce el înţelegea ca „motivul care se aduce de obicei (şi care nu mai prinde)“, deci ar fi fost cuvântul românesc *leit* „exact“, când de fapt era vorba de o expresie germană, pronunţată *laitmotiv* cu înţelesul

de „formulă melodică repetată adesea în cursul unei compoziții muzicale“ (germanul *leiten*, pronunțat *laităn*, înseamnă „a conduce“).

31. Desigur, nimeni nu poate şti toate limbile, dar când e vorba de nume sau cuvinte mult folosite, ne putem informa de la cei care le cunosc, ca să nu riscăm să provocăm râsul ascultătorilor. Greşeli se fac, de altfel, nu numai în ce priveşte pronunțarea, ci şi înțelesul şi gramatica. Iată două exemple. Despre un om politic de la sfârşitul secolului trecut se povestea că ar fi spus „eu mănânc cu *tout à l'égout*“, ceea ce, după cât se pare, pentru el însemna „cu totul după gustul meu“, deci nu-i fixa altcineva meniul. Se ştie însă că expresia franceză înseamnă, cuvânt cu cuvânt, „tot la canal“.

În franțuzeşte *coup de foudre* înseamnă propriu-zis „lovitură de trăsnet“, iar figurat „impresia puternică pe care ți-o face o persoană prima dată când o întâlneşti“. În *Sportul* din 1 februarie 1970, p. 1, col. 2, găsesc formula „o adevărată *coup de foudre*“: autorul s-a luat probabil după genul cuvântului *foudre* „trăsnet“, feminin, dar în cazul acesta genul îl dictează *coup* „lovitură“, care e masculin; de fapt în româneşte ar fi trebuit folosit neutrul.

IV. Greşeli făcute de oameni culți

32. Am vorbit de oamenii cu mai puţină cultură. Din păcate, şi cei culţi fac astăzi greşeli şi poate că în vremea din urmă din ce în ce mai multe. În primul rând este de vină o situaţie specială. Se înmulţesc vertiginos termenii tehnici, adică privitori la o specialitate, care devin repede de uz general; aproape fără excepţie ei sunt de origine latină (cei luaţi din greaca veche sunt de obicei trecuţi prin latină, sau, dacă Antichitatea romană nu i-a folosit, sunt aranjaţi aşa cum ar fi fost dacă i-ar fi preluat romanii). Dar în cea mai mare parte a lumii se învaţă din ce în ce mai puţin latina (ca să nu mai vorbim de greaca veche), ceea ce are drept urmare că unii dintre termenii făuriţi acum din elemente greco-latine comportă greşeli, fie de înțeles, fie de structură fonetică. Mulţi dintre ei se generalizează sub forma greşită şi defectele lor nu vor mai fi simțite decât de cei care cunosc istoria limbii. Exemple urmează ceva mai departe. Deocamdată iată unele formule aşa-zis latineşti care circulă acum la noi.

33. În tinereţea mea am citit un trist reportaj privitor la sinuciderea unui elev; acesta a lăsat o scrisoare explicativă, care se termina cu „*mortua est* Ionescu Carol“. Este limpede că citise poezia lui Eminescu intitulată *Mortua est*, dar acolo e vorba de o fată, deci formula e la feminin, iar pentru un băiat, ar fi trebuit scris, la masculin, *mortuus est*. Dar ce să spunem despre faptul că se încetățeneşte adjectivul latin *rediuiuus* „înviat“, sub forma aceasta masculină, alături de substantive feminine? Mai demult am văzut scris undeva *Polonia rediuiuus* (în loc de *rediuiua*) şi mi s-a părut uimitor, dar într-o revistă de anul trecut a apărut titlul *Tropaeum Traiani rediuiuus* (masculin, în locul neutrului *rediuiuum*) şi nu am avut impresia că s-ar fi produs mirare.

V. Greşeli împrumutate

34. Dar nu toate greşelile care circulă la noi ne sunt datorate. Într-adevăr, în ţările apusene se fac greşeli tot atât de adânci ca cele pe care le întâlnim la noi. Multe dintre ele apar la termenii folosiţi în meseriile legate direct de marele public care furnizează clientela şi care e amator de cuvinte bombastice. Iată două exemple întâlnite pe firme în Statele Unite ale Americii. Sufixul latinesc *-ianus*, adăugat la teme terminate în *-ica*, este corect folosit în derivate de tipul *cosmetician*, *fizician*, *optician*, *tehnician* (de la *cosmetică*, *fizică*, *optică*, *tehnică*), denumind pe cel care practică meseria. În S.U.A. a ajuns să fie numit *mortician* cel care pregăteşte cadavrele pentru înmormântare, deşi nu există nici un fel de bază *mortică*.

35. În germană, cu sufixul *-er*, se formează adjective şi substantive derivate de la nume de localităţi (cum ar fi în româneşte *bucureştean* de la *Bucureşti*) şi multe din aceste derivate au devenit nume de alimente, de exemplu *Liptauer*, un fel de brânză, de la *Liptau*, dar în special nume de mezeluri, cunoscute în general şi la noi: *Debrecziner*, *Frankfurter*, *Krakauer* (vezi § **186**), *Pariser*. Tot aşa de la numele oraşului *Hamburg* s-a format numele unui fel de chiftele, *Hamburger*, răspândit şi în S.U.A. Deoarece însă în englezeşte *ham* înseamnă „şuncă“, s-a înţeles greşit că *hamburger* e „sandviş cu şuncă“, deci *burger* ar urma să fie „sandviş“; de aici urmează crearea de compuse ca *beefburger* (*beef* fiind „carne de vacă“) şi chiar *cheeseburger* (*cheese* e „brânză“), ba se vede adesea pe firme numai *burger* singur, desigur pentru că se servesc sandvişuri de mai multe feluri.

36. Aceste două formaţii nu au ajuns să fie folosite la noi, dar de multe ori împrumutăm din alte limbi expresiile gata greşite. De unele care ne vin din franţuzeşte s-a ocupat H. Jacquier în *Cercetări de lingvistică*, IV/1959, pp. 75 şi urm. Aleg dintre exemplele discutate de el unul (p. 78) a cărui circulaţie e tot mai mare. În latineşte, de la adverbul *post* „după“, s-a format derivatul *postumus* „născut după moartea tatălui“; sufixul este acelaşi ca în *ultimus*. Cineva în Franţa a crezut că partea a doua a derivatului este substantivul latinesc *humus* „pământ“, cu sensul figurat de înmormântare (de aceea s-a introdus şi scrierea *posthume*), şi s-a fabricat un cuvânt contrar, *anthume*, pornindu-se de la adverbul latin *ante* „înainte“. Aşa am ajuns să citim şi în româneşte *opere antume** (vezi de exemplu *Studii şi cercetări lingvistice*, 6, 1971, p. 601, n. 26). Este limpede că un roman n-ar fi înţeles nimic din acest cuvânt latinesc.

> * DEX$_2$: **ANTÚM**, **-Ă**, *antumi*, *-e*, adj. (Despre lucrări scrise) Publicat în timpul vieţii autorului. - Cf. lat. a n t e.

37. În greaca veche exista substantivul *autarkeia*, care însemna „mulţumirea cu ce ai“, fiind compus din *autos* „însuşi“, şi *arkeo* „a fi de ajuns“. În franţuzeşte a luat forma *autarcie*, dar unii au confundat finala cu cea din *monarchie* „stăpânirea de unul singur“ (format în greceşte din *monos* „singur“ şi *arkho* „a conduce“), de aceea a apărut în franţuzeşte varianta *autarchie*. În franţuzeşte lucrurile s-au refăcut (vezi H. Jacquier, *art. cit.*, p. 79), dar la noi în dicţionare nu găsim decât forma greşită *autarhie**. Spun că e greşită, pentru că ar însemna „conducere de sine însuşi“, ceea ce e cu totul altceva decât „limitarea la ceea ce poţi produce singur“.

> * DOOM$_2$: **!autarhie** (*a-u-tar-/-ut-ar-*) s. f., art. *autarhia*, g.-d. art.

autarhiei; (state) pl. *autarhii*, art. *autarhiile*
DEX$_2$: **AUTARHÍE**, (**2**) *autarhii*, s. f. **1.** Politică prin care se tinde spre crearea unei economii naționale închise, izolate de economia altor țări. **2.** (Rar) Stat care practică autarhia (**1**); stare de autoizolare economică a unui stat. [Pr.: *a-u-*] – Din fr. **autarchie**.

38. *Autobuz, troleibuz* sunt cuvinte cunoscute în toată lumea (ce e drept, la noi circulă şi o formă incorectă *trolebuz*) dar puțini oameni ştiu că ele sunt formate greşit. La începutul secolului trecut, s-a răspândit în Europa cuvântul *omnibus*, denumind o trăsură în care se puteau urca toți cei care plăteau o taxă. Este latinescul *omnibus*, dativul plural al lui *omnis* „tot“, deci sensul este „pentru toți“. În opoziție cu vehiculele care aparțin unei anumite persoane. S-a ştiut chiar de către necunoscătorii limbii latine, că *omni-* înseamnă „toți“, dar ce e -*bus* nu s-a ştiut, s-a presupus însă că este un al doilea termen de compunere care ar însemna „vehicul“, de vreme ce omnibusul este un vehicul pentru toți. În felul acesta, desinența latină de dativ plural a câştigat o oarecare independență şi, atunci când omnibuzele au devenit automobile sau cu *troleu*, s-a adăugat -*bus* la *auto-* (adică automobil) şi la *troleu*. E foarte răspândit *microbuz* pentru „autobuz mic“. (În treacăt fie zis, corect ar fi *trolei*, nu *troleu*, şi de asemenea *autobus*, *troleibus*, nu *autobuz*, *troleibuz*.) Nu ştiu dacă există *aerobuz*, dar nu m-aş mira prea tare dacă l-aş găsi undeva. În orice caz, în *Micul dicționar enciclopedic* şi în *Dicționarul explicativ* a pătruns *hidrobuz* „navă pentru transport de pasageri“ şi, lucru şi mai curios, *bibliobuz* „automobil amenajat cu o bibliotecă ambulantă...“, deci în mintea celor care l-au acceptat, „cărți pentru toți“. E foarte adevărat că încă acum vreo 40 de ani am văzut la Paris firma *Vinobus* la un magazin unde se vindeau vinuri. Primul troleibus din țara noastră, la Timişoara, a fost numit *firobus*.

39. Alt tip de greşeli priveşte cuvintele realmente compuse, la care însă cel de-al doilea termen a fost decupat greşit. Acum câțiva ani erau la modă firmele formate cu al doilea termen -*rama*. S-a pornit de la *panorama*, formație grecească din *pan-* „tot“ şi *horama* „vedere“, deci la un loc „privelişte generală“. A fost înțeles greşit ca având primul termen *pano-*, de vreme ce foarte mulți termeni compuşi au în mijlocul lor o vocală de legătură *o* (*magnet-o-fon*, *necr-o-log* şi aşa mai departe), şi aşa s-a născut *cinerama* „cinematograf cu ecran lat“, după care au apărut *cityrama* „turul oraşului în autocar“ (engl. *city* „oraş“), *aquarama* „acvariu“, *flanorama skirts* „cămăşi de flanelă“, *launderama* „spălătorie“ (engl. *launder* „a spăla şi călca“), ba chiar un proprietar de cabaret din Londra, pe nume Pepe, şi-a pus pe firmă *Peperama*. La televiziunea noastră se foloseşte termenul *telerama*. S-ar părea că la noi *horama* se mai scurtează încă cu o literă, de vreme ce în revista *Rebus* nr. 345 (15 din 1975), la p. 9 citim *humorama*, adică *humor* + *ama*. Este foarte probabil ca unele dintre formațiile greşite de care am vorbit în ultimele paragrafe să fi fost formate în glumă, dar, răspândindu-se în mase, au pierdut acest caracter.

40. În fine, se mai pot prezenta cazuri unde cele două părți ale compusului au fost decupate corect, numai că înțelesul unuia dintre ele (ba uneori chiar al ambelor) este denaturat. În greaca veche din *auto-* „prin sine însuşi“ şi *mat-* „învățat“ s-a format compusul pe care îl avem sub forma *automat*, adică „ceea ce faci din propriul imbold, fără să te îndemne cineva“. De aici s-a ajuns la ideea că -*mat* singur înseamnă „fără intervenția omului“, în timp ce *auto-* ar fi „maşină“, şi aşa s-a născut, pe la începutul secolului nostru, fr. *photomaton* „aparat de fotografiat automatic“, apoi *tonomat* „aparat de muzică automat“, care există şi la noi, *Elektromat*, firmă pe care am văzut-o la Berlin, iar în Anglia s-a format *laundromat* „spălătorie automată“, de la *laundry* „spălătorie“.

41. O formație curioasă pe care am întâlnit-o recent la noi, dar nu ştiu dacă e creația noastră sau a fost adusă din altă parte, este *acvanaut*. În latină şi în greacă *naut-* înseamnă „navigator“. Când s-au inventat

maşinile de zburat, s-a creat şi termenul *aeronaut*, propriu-zis „navigator prin aer“, apoi şi *astronaut*, care pot fi acceptate, termenul al doilea al compusului fiind folosit cu valoare figurată. Dar *acvanaut** ar însemna „navigator prin apă“ (lat. *aqua* „apă“) şi nu se vede de ce ar fi nevoie de a se preciza că mediul în care evoluează marinarii este apa. Adevărul este că aşa-numiţii acvanauţi nici nu navighează, căci sunt scafandri. Undeva (*Magazinul* din 12 iulie 1969, p. 3) am citit şi termenul *lunauţi*: aceştia nu *navighează*, ci *umblă* pe Lună; în plus, nu se ştie dacă din *naut* a rămas numai *aut* sau *ut*, ori cumva *Luna* s-a redus la *lu*.

* DEX$_2$: **ACVANAÚT**, **-Ă**, *acvanauţi*, *-te*, s. m. şi f. Specialist în scufundări făcute cu scopul de a cerceta mediul marin. [Pr.: *-na-ut*] – Din fr. **aquanaute**.

42. În greceşte *dromos* înseamnă „cursă“, apoi a ajuns la înţelesul de „drum“, cu care l-am preluat şi noi (desigur prin intermediul bulgărescului *drum*). Sub forma veche, cuvântul a intrat în compuse ca *hipodrom* (gr. *hippos* „cal“), *palindrom* (gr. *palin* „înapoi“), *velodrom* (fr. *vélo* pentru *vélocipède* „bicicletă“, vezi § **200**), apoi *autodrom*, *aerodrom*. Până aici toate bune, în toate aceste cuvinte e vorba de „loc de alergare“ pentru biciclete, automobile, avioane. A apărut apoi *rachetodrom*, unde partea a doua n-ar mai putea fi decât „punct de plecare pentru rachete“. În fine, în *cosmodrom* e clar că nu mai poate fi vorba de „drum pe care merge cosmosul“.

43. Există apoi derivate la care şi rădăcina şi sufixul se prezintă sub forma corectă, numai că nu trebuie puse împreună, din motive morfologice. În latineşte, cu sufixul *-ant* se formează participii prezente (folosite apoi ca adjective şi chiar ca substantive) de la verbe de conjugarea I (căci *-a-* este semnul acestei conjugări). Drept exemplu pot servi cuvinte împrumutate în româneşte, ca *aspirant* de la *aspira*, *militant* de la *milita* şi aşa mai departe. Alte derivate, care nu existau în latineşte, au fost formate în limbile romanice de la verbe de conjugarea I, de exemplu *practicant* de la *practica*, sau chiar de la verbe de altă conjugare, de exemplu *combatant* de la fr. *combattre*, dar oricum de la verbe. În germană şi în rusă apar numeroase derivate în *-ant* care nu mai pornesc de la verbe, de exemplu germ. şi rus. *diversant* „care face o diversiune, sabotor“, rus. *kursant* „care urmează un curs“, *diplomant* „care îşi pregăteşte lucrarea pentru diplomă“, cuvinte pe care astăzi îl putem întâlni şi la noi. Adevărul este că astfel de formaţii eronate s-au făcut şi de către italieni, care sunt mai puţin scuzabili: *mercatante* „negustor“, *commediante* „comediant“, *musicante* „muzicant“, *pedante* „pedant“ (după cum se vede, cele două din urmă au pătruns şi la noi), fără să existe verbe ca *mercatare*, *commediare*, *musicare*, *pedare*. *Pedant* a însemnat la început „profesor“ şi e derivat de la un cuvânt grecesc care însemna „copil“.

44. Deşi formate (în germană) de la verbe, *adresant* şi *premiant* nu sunt corecte, căci ar trebui să însemne „care adresează“, „care premiază“, de vreme ce cu *-ant* se formează participiul activ. Primul a cam fost înlocuit cu *destinatar*, dar cel de-al doilea s-a încetăţenit la noi. Şi aici vom găsi într-o limbă romanică model pentru greşeli: *serată dansantă*, *ceai dansant* sunt din franţuzeşte (*soirée dansante*, *thé dansant*). E limpede că nici serata, nici ceaiul nu dansează.

45. *Aspirant* este format corect, de vreme ce se cunoaşte verbul *a aspira*; se poate admite şi derivatul *aspirantură*, format de la *aspirant*; dar alături de *aspirant* există în ruseşte şi *doktorant* (fără verb paralel), iar la noi, unde acest din urmă cuvânt nu a fost introdus, s-a creat totuşi *doctorantură** paralel cu *aspirantură*, după cât se vede înţeles ca format cu un sufix, inexistent, *-antură*. În mediile noastre universitare *doctorantură* e pe cale de a se generaliza, luând locul mai vechiului *doctorat*, care între altele avea avantajul că era mai scurt. În aceleaşi medii se răspândeşte *stagiatură*, fără să existe o bază *a stagia* sau *stagiat*: în loc să se

pornească de la *stagiar* şi să se formeze *stagiarat*, s-a luat ca punct de plecare *stagiu* şi i s-a adăugat sufixul bombastic -*atură*.

* DOOM$_2$: **doctorantură** (rar) s. f., g.-d. art. *doctoranturii*
DEX$_2$: **DOCTORANTÚRĂ** s. f. (Rar) Perioada cât o persoană este doctorand; *p. ext.* doctorat. – Din **doctorand**.

46. Germanii, în unele cazuri, au evitat sufixul -*ant* şi i l-au preferat pe -*and*, tot de origine latină: forma participiul viitor pasiv de la verbele de conjugarea I, de exemplu alături cu *memoro* „a ține minte“ avea pe *memorandum* „care să fie ținut minte“. Dar nici germanii n-au nimerit-o cum trebuie când au format termeni ca *Diplomand* „care îşi pregăteşte lucrarea de diplomă“, sau *Doktorand* „candidat la doctorat“ (acesta din urmă s-a generalizat şi la noi): ca să putem aproba astfel de formații ar trebui să existe verbele *a diploma*, *a doctora*.

47. Printr-o aventură similară a trecut sufixul care în româneşte apare sub formele -*ație*, -*ațiune* şi formează derivate de la verbe latineşti de conjugarea I: *administrație* (față de *administra*), *considerație* (față de *considera*) etc. În englezeşte cunosc cel puțin un exemplu recent care nu are la bază un verb: *automation* „automatizare“; V. V. Akulenko, în *Voprosî internalizații slovarnogo sostava iazâka*, Harkov, 1972, p. 103, citează şi un francez *automation*; în orice caz cuvântul apare acum pe firme la Berlin şi la Viena. Mâine, poimâine, vom întâlni şi la noi, poate, pe *automație*. Nici în cazul acesta însă, nu vom putea da toată vina pe populațiile neromanice, de vreme ce cunoaştem exemple ca *ideație* „formare a ideilor“, care n-are la bază un verb *a idea* (a fost format în franțuzeşte: *idéation*, direct de la substantivul *idée*).

48. Pe aceeaşi linie voi aminti sufixul -*at*-, care formează în latineşte participii perfecte de la verbele de conjugarea I, şi la fel în româneşte: *preparat* de la *prepara*, *dirijat* de la *dirija* etc. În ruseşte s-au format cu acest sufix derivate de la verbe care în latineşte nu erau de conjugarea I, de exemplu de la *expono* „a expune“ (participiul era *expositus*) s-a format în ruseşte *exponat* „obiect prezentat într-o expoziție“, care a pătruns şi în limba noastră.

49. Din germană am preluat cuvântul, greşit format, *unicat*. A avut ca model pe *duplicat*, *triplicat*, dar acestea nu sunt formate nici de la *duplic*, *triplic*, care nu există nicăieri, nici de la *dupl*, *tripl*, care sunt de-a dreptul imposibile. La bază stau formele latine *duplex*, *triplex* (cu genitivele *duplic-is*, *triplic-is*). (Se înțelege că un *unex* nu există şi nu poate exista nicăieri.) De la acestea s-au format verbele *duplico*, *triplico*, de la ale căror participii pasive vin *duplicat* şi *triplicat*. Dar un verb *unico* nu există şi nu are pentru ce să existe, deci nici un participiu *unicat* nu e corect format.

50. În primii ani după eliberare au apărut la noi termenii *legitate*, *planitate*, care nu corespund structurii limbii române. Cu sufixul -*itate* formăm derivate numai de la adjective: *conformitate*, *obiectivitate*, *realitate* de la *conform*, *obiectiv*, *real* etc., pe când *legitate* şi *planitate* provin de la substantivele *lege* şi *plan*. De la aceleaşi substantive s-au format şi două adjective, *legic** şi *planic***, deşi în general noi nu folosim pentru derivare sufixul -*ic*. Adevărul este că nici unul dintre exemplele citate aici n-a prins.

* DEX$_2$: **LÉGIC**, -**Ă**, *legici*, -*ce*, adj. Care are caracter de lege obiectivă. - **Lege** + suf. -*ic* (după rus. *zakonomernâi*).
** DEX$_2$: **PLÁNIC**, -**Ă**, *planici*, -*ce*, adj. Conform unui plan dinainte stabilit; privitor la un plan. – **Plan** + suf. -*ic* (după rus. *planomernâi*).

51. Am întâlnit la circuri termenul *terrarium* „colecție de animale de uscat“, considerat, evident, ca un cuvânt latinesc. Dar *terrarium* există în latineşte şi înseamnă „dig de pământ“. Se zicea în latineşte *uiuarium* „grădină zoologică“, derivat de la adjectivul *uiuus* „viu“. După acest model s-a format *aquarium* „bazin pentru animale acvatice“ (în latineşte *aquarium* era „adăpătoare“, deci loc unde se găseşte apă). Format după aceste modele, *terrarium* n-ar putea însemna decât „loc unde se ține pământ“, sens evident străin de interesele circului.

52. Sufixul latinesc *-tor* formează nume de agent, adică substantive (devenite adesea adjective) denumind pe cel care face acțiunea unui verb; la conjugarea I, se mai pune înaintea lui *-tor* şi *-a-*, vocala caracteristică a conjugării: de la *încasa*, *încasator*. Alături de aceste substantive găsim adesea altele formate cu sufixul *-mentum*, de exemplu de la *a testa*, *testator* şi *testament*. Deoarece e cunoscut *document* (de la un verb latinesc *docere*, care, după cum se vede, nu e de conjugarea I), în ruseşte s-a creat în paralelă *dokumator*; ce e drept, noi nu l-am preluat, şi nici în dicționarele ruseşti nu-l găsesc inserat. Dar am luat altul care e format corect în ce priveşte forma şi e greşit din punctul de vedere al înțelesului: *mecanizator*. După cele arătate mai sus, acesta, ca şi modelul său rusesc *mehanizator*, ar trebui să însemne „cel care mecanizează“ nu „mecanic“. Dacă în cazurile precedente am putut găsi modele pentru greşeli în limbile romanice, aici însăşi latina poate fi pusă în cauză: *senator* nu are la bază nici un verb (nici măcar de altă conjugare decât I-a), ci e format pornindu-se de la adjectivul (sau substantivul) *sen-ex* „bătrân“. Existența derivatului *senatus* „senat“ nu poate constitui o scuză.

53. Am pomenit mai sus de sufixul *-ație*, pentru verbele de conjugarea I. Se formează derivate şi de la verbe de conjugarea a IV-a şi, având în vedere că vocala caracteristică a acesteia din urmă este *-i*, sufixul capătă forma *-iție*: de la *investi*, *investiție*. Ținând seamă de faptul că *-ație*, *-iție* nu s-au păstrat în latina veche[1], ci ne-au venit târziu prin împrumut şi pe mai multe căi (din limbile slave, din limbile romanice şi direct din texte latine), ele apar sub două forme: *-ație*, *-iție* pe de o parte, mai familiare, şi *-ațiune*, *-ițiune* pe de altă parte, mai pretențioase. Dar avem cazuri unde finala *-iție* reprezintă altceva, şi anume sufixul *-ie* adăugat la o temă terminată în *-t*: *miliție* (lat. *militia* derivat de la *miles*, *militis* „soldat“), *poliție* (în greaca veche *politeia*). Vrând să se arate culte, personajele lui Caragiale schimbă pe *poliție* în *polițiune*, după modele ca *investiție/investițiune*. Pe de altă parte în germană de la *Miliz* „miliție“ s-a format derivatul *Milizionär* „milițian“, ca şi când baza ar fi *Milizion*, adică *milițiune*, avându-se în vedere că există grupuri de felul lui *comisie*, *comisiune*, *comision*, *comisionar* sau *nație*, *națiune*, *național*.

54. Iată şi un exemplu unde nu vom avea de discutat sufixul. *A escalada* înseamnă „a sări peste un obstacol“, de exemplu peste un gard. Punctul de plecare îl formează lat. *scala* „scară“: *escalada* a fost la început un asalt cu ajutorul scărilor. Mai pe urmă s-a pus accentul pe urcare, astfel că s-a dat numele de *escalator* scărilor rulante (probabil că mai vechiul *elevator* s-a amestecat cu *a escalada*). Cuvântul circulă în Anglia şi, în oarecare măsură, în Franța. Până aici lucrurile nu sunt prea grave. Dar de la înțelesul de „a urca“, dat verbului *a escalada*, s-a trecut la acela de „a duce la o treaptă mai înaltă, a intensifica“, şi astfel ani de zile s-a vorbit în presa noastră de *escaladarea* războiului din Vietnam, ceea ce, în mod corect, ar fi trebuit să însemne că cineva a sărit dincolo de război: „escaladarea intervenției“ (*Scânteia*, 24 aprilie 1967, p. 4, titlu). Iată şi un exemplu mai nou: „escaladarea violenței în Irlanda de Nord (*Scânteia*, 15 august 1975, p. 4, titlu). Am citit undeva şi despre *escaladarea prețurilor*. Şi de data aceasta greşeala n-a fost făcută de noi, ci ne-a venit din străinătate. Iată două exemple din germană: *Eskalade*, cu sensul de „intensificarea războiului“, în *Neues Deutschland* din 25 iunie 1970, p. 6, col. 1; *Eskalation*, cu aceeaşi valoare, în acelaşi ziar, [din] 1 iulie 1970, p. 7, col. 1-2.

În sfârşit, un exemplu legat de o formație cu prefix. În franțuzeşte, *tour*, împrumutat în româneşte sub

forma *tur*, înseamnă „învârtire, întoarcere“, apoi „plimbare“ şi altele; *retour* este numai „întoarcere“. Deoarece se ştie că *re-* are, între altele, înțelesul de „înapoi“, germanii au creat formula, presupusă franceză, *Tour und Retour* pentru „dus şi întors“, deşi *tour* nu înseamnă în franțuzeşte „dus“. S-a mers apoi mai departe şi s-a zis *tour* pentru prima serie de meciuri într-un campionat, prin *retour* fiind desemnate meciurile jucate pe terenurile celorlalți competitori decât cele dintâi. Formula a pătruns şi în dicționarele noastre: se zice *meciul de tur* pentru primul dintre cele două meciuri jucate de fiecare echipă cu celelalte.

VI. Greşeli făcute de specialişti

55. Am văzut până aici exemple de greşeli comise sau, în orice caz, răspândite de oameni care nu pot avea pretenția de a fi considerați savanți. Pun aici şi pe reprezentanții presei, deoarece, oricât ar fi de cultivați, nu li se poate cere să cunoască terminologia tuturor profesiunilor cu care vin în contact. Fiecare dintre noi este în situația aceasta, căci este adesea obligat să folosească termeni tehnici din diferite profesiuni. Dar există multe formații greşite care circulă în primul rând printre oamenii de ştiință, şi anume printre cei a căror specialitate îi obligă să cunoască noțiunile în cauză. Iată câteva exemple de acest fel.

56. Grecescul *elektron*, care înseamnă „chihlimbar“, e format din rădăcina *elektr-* şi desinența de nominativ singular neutru *-on*. Deoarece *electr-* este cunoscut astăzi din derivatul *electric*, cineva a înțeles că *electron* e compus, şi a fabricat formații paralele, ca *pozitron* de la *pozitiv*; numai că aici *r* nu mai face parte din rădăcină, deci se înțelege că al doilea element al compusului este *-ron*. S-a mers apoi mai departe şi s-a format *ciclotron*, unde termenul întâi e clar *ciclo-*, cel de-al doilea urmând să fie *-tron*, cuvânt format, practic, din nimic. La fel există acum *betatron*, *criotron* şi multe altele (în dicționarele noastre recente exemplele abundă). Mai curios este că procedeul de formare este acum adoptat de îndeletniciri fără legătură directă cu fizica. În englezeşte se zice *ticketron* unui emițător automat de bilete pentru spectacole. În S.U.A., o întreprindere care asigură camere la hoteluri s-a botezat *Reservatron*: după cât se pare *-tron* a ajuns aici să însemne „întreprindere“.

57. *Gineceu* este un cuvânt corect format în greaca veche, de la tema *gynaik-* care înseamnă „femeie“, cu sufixul *-eios*, devenit la noi normal *-eu*. Botaniştii au format în paralel pe *androceu*, de la grecescul *andro-* „bărbat“, dar din lipsă de pricepere lingvistică, au ataşat şi pe *-c-* de la *gineceu*, ca şi când ar fi aparținut sufixului.

Din *coca*, numele unui arbust din Perù, s-a format corect derivatul *cocaină*, cu sufixul *-ină*. Apoi au apărut *novocaină* şi *procaină*, care au folosit acelaşi sufix *-ină*, dar i-au alipit şi pe *c* preluat de la *coca* (vezi Marcel Cohen, *Une fois de plus des regards sur la langue française*, Paris, 1972, pp. 289–290).

58. Apare la noi o revistă intitulată *Tehnium*. Mi-am dat multă osteneală ca să ghicesc ce va fi vrând să spună acest cuvânt, dar mărturisesc că nu am reuşit. Este clar că e vorba de grecescul *tekhne* „artă, meşteşug“, pe care îl avem în derivate ca *tehnică*. Dar ce e *-ium*? Există în latineşte un sufix cu forma aceasta, dar nu se vede de ce ar fi fost alipit la o temă grecească şi, mai ales, înțelesul lui nu ne-ar ajuta cu nimic. Există şi în greceşte un sufix *-ion*, care, să zicem, ar fi putut fi latinizat în forma *-ium*, dar acesta nu dă decât diminutive: să fie vorba de o desconsiderare a tehnicii? Mai curând cred că cel care a creat titlul a procedat la întâmplare, crezând că cunoaşte o limbă cu care nu avusese nimic de-a face.

59. Să nu se creadă cumva că am ceva împotriva specialiştilor în ştiințele tehnice: şi în lucrările unor lingvişti am găsit termeni greşiți, datorați în general necunoaşterii limbii latine sau a limbii greceşti. Există în diversele limbi substantive care nu au decât singular şi altele care nu sunt folosite decât la plural. Sunt numite, cu termeni latineşti, *singularia tantum*, respectiv *pluralia tantum*. Citim însă uneori în lucrările care apar la noi că un substantiv e un *singularia tantum* sau un *pluralia tantum*. Autorii n-au băgat de seamă că *singularia* şi

pluralia sunt forme de plural: când e vorba de un singur cuvânt trebuie spus *singulare*, respectiv *plurale tantum*.

60. Altă greşeală cam de acelaşi fel: cuvintele care, în materialele de care dispunem, sunt atestate o singură dată (e vorba, se înțelege, de limbi moarte, asupra cărora nu se mai pot face anchete pe teren) se numesc, cu un termen grecesc, *hapax legomena* (*hapax* înseamnă „o singură dată“, iar *legomena* „spuse“). Întâlnim acum în unele lucrări formulări ca „acest cuvânt este *un hapax legomena*“; participiul e la plural, forma lui de singular în greceşte este *legomenon*.

61. Alte două tipuri de greşeli sunt făcute mai demult de specialiştii în alte ramuri ale ştiinței, dar încep acum să se răspândească şi în publicațiile de lingvistică. De multă vreme este obiceiul ca o informație pentru care vrem să trimitem la autorul care ne-a furnizat-o să fie introdusă prin cuvântul latinesc *apud* „la“, mai cu seamă când e vorba de un citat pe care-l reproducem nu direct, ci de la un al treilea autor. Dacă, de exemplu, folosesc un citat din Marx, dar nu l-am luat direct din opera lui, ci l-am găsit reprodus într-o carte a lui Lenin, voi scrie: „cum zice Marx (*apud* Lenin, p. ...)“. Dar acum întâlnim formula *apud* şi când nu urmează un nume de autor, ci un titlu de carte, de exemplu „Cantemir, *apud* Dicționarul Academiei“. În acest caz nu se poate folosi în latineşte *apud*, după cum nici în româneşte n-am spune *la*), ci trebuie *in* (mai simplu mi se pare că ar fi să scriem pe româneşte, adică *în*).

62. „Acelaşi“ se zice în latineşte *idem* (în citate îl găsim adesea prescurtat *id.*). Dar unii nu bagă de seamă că *idem* e masculin şi deci nu poate fi folosit când e vorba de o autoare (ar trebui, pe latineşte, *eadem*); şi aici mi se pare că ar fi mai simplu să scriem pe româneşte, *acelaşi* sau *aceeaşi*. Mai adaug că, dacă e corect spus *apud* Lenin, numele neavând declinare latinească, este o gravă greşeală de latină să scrii *apud idem*, deoarece prepoziția *apud* în latineşte cere acuzativul, astfel că ar trebui *apud eundem*.

Un ultim exemplu de declinare latinească: se obişnuieşte ca trimiterile la alți autori să fie introduse prin prescurtarea *cf.*, în locul latinului *confer*, imperativ cu sensul de „pune alături“, deci „compară“, sau „vezi“. Nici în cazul acesta nu mai merge *idem*, ci ar trebui pus pronumele la acuzativ. Dar mai grav e altceva. Oamenii puțin în curent cu stilul ştiințific îşi închipuie că *cf.* înseamnă „conform“, de aceea au început să pună substantivul următor în cazul dativ, de exemplu *cf. lui Lenin*. În ultimul timp greşeala apare şi la unii lingvişti.

63. Pentru „împărțirea în două“ s-a răspândit termenul *dihotomie*, luat din franțuzeşte, unde e de origine greacă: *dikha* „în două părți“ şi *tome* „tăiere“. Francezii, conform obişnuinței lor, pronunță *diko-* şi unii români, imitându-i, au început să şi scrie pe româneşte *dicotomie*. Dar *dico-* nu înseamnă nimic, pe când *diho-*, ca prim element de compunere, este cunoscut la noi, din *dihonie* (partea a doua a acestui compus este cuvântul vechi grecesc *nous* „minte“; sub forma greacă modernă îl avem ca termen de compunere în *pro-nie*, *măta-nie*). Este deci normal să scriem şi să pronunțăm *dihotomie*. (În general, *kh* grecesc e reprezentat la noi prin *h*, vezi *distih*, *dolihocefal* şi atâtea altele, unde francezii pronunță cu *k*.) Grav este însă altceva: după modelul lui *dicotomie*, unii lingvişti români au creat pe *tricotomie* „tăiere în trei“, care nu există în franțuzeşte şi n-ar putea exista nici în greceşte, deoarece „în trei“ se pune în greceşte *tri-*, nu *triha*. Pe de altă parte, cei care ştiu că trebuie pronunțat *diho-*, cu *h*, au ajuns la forma *trihotomie**, iar aceasta înseamnă ceva în greceşte: „tăierea părului“ (*thrix*, cu genitivul *trikhos*, înseamnă „păr“, vezi de exemplu compusul *trihofiție*). Din păcate, formele greşite au pătruns şi în dicționare, de unde le poate învăța oricine.

* DOOM$_2$: **!tricotomie/trihotomie** s. f., art. *tricotomia/trihotomia*, g.-d. art. *tricotomiei/trihotomiei*; pl. *tricotomii/trihotomii*, art. *tricotomiile/trihotomiile*

64. Unui grup francez *on* îi corespunde adesea în româneşte *un*, fie pentru că *o* latin a devenit în româneşte *u* înaintea unui *n* (*frunte*, faţă de lat. *fronte*-, fr. *front*), fie pentru că *u* scurt a devenit în franţuzeşte *o* (fr. *onde*, faţă de lat. *unda*, rom. *undă*). Când împrumutăm din franţuzeşte cuvinte de origine latină, le aranjăm după modelul latinesc, sau românesc, deci *abonder*, *inonder* devin la noi *abunda*, *inunda*, iar *confronter* e redat prin *confrunta*. În secolul trecut, numai oamenii neinstruiţi foloseau forme mai asemănătoare cu cele franţuzeşti: *foncţie* pentru *funcţie*. Totuşi unii lingvişti au încercat să redea termenul, relativ nou, fr. *redondance* prin *redondanţă* (deşi e din aceeaşi rădăcină cu *abundenţă*, *inundaţie*, deci trebuie zis *redundanţă*); de asemenea unii spun gramatica *confrontativă* în loc de *confruntativă*.

65. De multă vreme apare, când şi când, în publicaţii lingvistice, *proton* în loc de *protonic*, fiind numite aşa vocalele care precedă accentul. Bănuiesc că se iau ca model cuvinte ca *aton* „fără accent“, *monoton* „lipsit de variaţie“ (de fapt „cu un singur ton“). Dar aceste din urmă cuvinte sunt formate corect (încă din greaca veche), fiind compuse, pe când *protonic* e derivat, cu prefix şi cu sufix. Dacă zicem *proton*, trebuie să înţelegem „cu tonul înainte“, deci exact invers decât se intenţionează să se spună.

66. Am arătat că până şi lingviştii fac greşeli de limbă, nu pentru a linişti pe cei din alte profesii. De fapt, lingviştii sunt şi ei oameni, supuşi greşelii, şi nici unul din ei nu poate şti tot ce e pe lume. Concluzia pe care aş trage-o este că trebuie dată mai mare atenţie felului cum vorbim, că e nevoie să se publice lucrări în care să se discute erorile şi că acestea pot fi corectate dacă nu le trecem cu vederea. În cele ce urmează, greşelile vor fi clasate nu după originea lor, ci pe diversele compartimente ale limbii.

VII. Greşeli de accentuare

67. Va fi vorba aici de pronunțarea unor cuvinte cu alt accent decât cel originar, fără ca aceasta să modifice în vreun fel înțelesul. Adesea ne creează dificultăți cuvintele terminate în *-ie*. E vorba de un sufix din greaca verche, *-ia*, cu *i* accentuat, trecut în latină cu *i* neaccentuat, deci încă de la început s-au creat două posibilități, fără să mai vorbim de faptul că latina avea şi ea un sufix *-ia*, cam cu aceeaşi valoare ca în greacă, dar cu accentul pe rădăcina cuvintelor. Mai târziu şi în latineşte au apărut cuvinte cu *i* accentuat, iar noi, în secolele trecute am mai introdus unele din greaca modernă, tot accentuate pe *i*. Avem deci, pe de o parte, cuvinte împrumutate din latină cu *i* neaccentuat *famìl**ie***, *pàtr**ie***, *mizèr**ie***, neanalizabile în româneşte; pe de altă parte s-au luat din greaca veche, prin diferiți intermediari, cuvinte cu accentul pe *i*, ca *antinomìe*, *armonìe*, *oligarhìe*. Unele au pătruns pe mai multe căi având deci două posibilități de accentuare: *comedìe* şi *comèdie*, *istòrie* şi *istorìe*. S-au creat în româneşte diferite derivate cu *i* accentuat: *bețìe*, *călătorìe*, *cumetrìe* etc. Au venit apoi din ruseşte cuvinte de origine romanică şi cu accentul schimbat: în franțuzeşte se zice *cavallerie*, în italiană *cavallerìa* (deci se pronunță greşit titlul operei *Cavallèria rusticana*, accentul trebuie pus pe *i*), pe când forma rusă, introdusă şi la noi, e *kavalèria*.

68. *Dicționarul limbii române* (publicat de Academia Republicii Socialiste România) a trecut ca formă corectă *obâ`rşie*, deşi toate citatele în versuri prezintă accentuarea *obârşìa*. În aceste condiții nu ne vom mira când vom constata că vorbitorii nu ştiu să se descurce şi pun accentul greşit: auzim tot mai des, cu accentul pe *a*, *avàrie**, *hàrpie*** pentru *avarìe*, *harpìe*; în schimb alte cuvinte care ar trebui să fie pronunțate cu accentul pe radical îl mută pe *i*: *baterìe****, *butelìe*, *suburbìe*, în loc de *batèrie*, *butèlie*, *subùrbie*****.

Un caz aparte îl prezintă *pledoarìe*, pe care unii îl transformă în *pledoàrie*, din cauză că nu suntem deprinşi cu diftongul *oa* decât când e accentuat (vezi § **86**). În acest punct, tiparul nu ne poate ajuta; în schimb un rol important revine emisiunilor de radio şi televiziune care pot populariza pronunțarea corectă.

* DOOM$_2$: **!avarie** s. f., art. *avaria*, g.-d. art. *avariei*; pl. *avarii*, art. *avariile* (*-ri-i-*)
** DOOM$_2$: **!harpie** (monstru, femeie rea, pasăre) (*-pi-e*) s. f., art. *harpia* (*-pi-a*), g.-d. art. *harpiei*; pl. *harpii*, art. *harpiile* (*-pi-i-*)
*** DGL: **bateríe** (din fr. batterie), nu batérie.
**** DOOM$_2$: **suburbie/suburbie** (*su-bur-bi-/sub-ur-*) s. f., art. *suburbia/suburbia* (*-bi-a*), g.-d. art. *suburbiei/suburbiei*; pl. *suburbii/suburbii*, art. *suburbiile/suburbiile* (*-bi-i-*)

69. Alt sufix latinesc cu care avem dificultăți când e vorba de accentuare este latinescul *-tor*, cu varianta *-sor*. La nominativ accentul era pe silaba dinainte, iar la cazurile oblice trecea pe *o*. Limbile romanice au păstrat accentul pe sufix, de exemplu se zice *actòr*, *polizòr*. Germanii, în cuvintele pe care le-au împrumutat, au adoptat adesea varianta cealaltă, de exemplu zic *Dòktor*, *Inspèktor* etc. Astfel apar la noi două tipuri, unele luate direct din latineşte sau dintr-o limbă romanică, altele din germană: pe de o parte *amatòr*, *agresòr* etc., pe de altă parte *càntor*, *dòctor*, *lèctor*, *inspèctor*, *pìctor*. Am auzit uneori şi *senàtor*. Zicem cu toții *profesòr*, dar

alături de numele propriu sau de *tovarăş* apare adesea *profèsor*. În tinereţea mea, la şcoli, se spunea adesea *directòrul*, pe când astăzi pronunţarea *dirèctor* s-a generalizat (dar adjectivul *directòr* rămâne cu accentul pe *o*). Norma ar fi să pronunţăm în fiecare caz aşa cum s-a creat deprinderea, dar apar mereu abateri, cu care nu mă pot împăca, de exemplu se zice tot mai mult *regìzor* în loc de *regisòr* (vezi § **10**) şi întâlnim acum pronunţări ca *edìtor* şi *sèctor*, care nu au model german.

70. Să mai pomenim de sufixul -*ic*, neaccentuat în cuvinte de origine greacă, iar în cele formate în româneşte atestat şi cu accent şi fără (de fapt în latineşte sunt două sufixe). Avem astfel cuvinte ca *ciclic*, *fizic* din greceşte, iar din latineşte pe de o parte *mèdic*, *pùblic*, pe de altă parte *amìc*. Dar francezii, în neologisme, au mutat peste tot accentul spre sfârşitul cuvântului (pe ultima silabă), astfel că şi în cuvintele greceşti şi în cele latineşti -*ic* apare peste tot cu accent. De aceea unii au mutat şi în româneşte accentul şi pronunţă *unìc* în loc de *ùnic,* iar alţii, ştiind că nu trebuie să ne luăm după accentul franţuzesc, îl schimbă şi acolo unde era corect şi zic *àntic* în loc de *antìc** (aici de fapt finala latină e -*iquus*) şi *lèctică* în loc de *lectìcă***. În unele cuvinte greşeala s-a generalizat, de exemplu în *pùdic*, în loc de *pudìc*, cum ar fi trebuit dacă ne luăm după latină (*pudìcus*). Să mai adaug şi cazul lui *cicàtrice* în loc de *cicatrìce*, al lui *mòtrice**** în loc de *motrìce*, formate cu sufixul latinesc -*ix*, genitiv -*icis*; nemulţumiţi cu atâta, unii îl socotesc pe *motrice* plural şi îi refac un singular *mòtrică* (*forţă motrică*). Apoi cred că merită atenţie pronunţarea cu accentul pe silaba iniţială în *sèver*, în loc de *sevèr*, *sìncer* pentru *sincèr* (la acest ultim exemplu greşeala s-a generalizat) şi de asemenea, cu accentul pe finală în loc de iniţială, *mascùl* (corect e *màscul*****, vezi dubletul, moştenit din latineşte, *màscur*).

* DOOM$_2$: **!antic/antic** adj. m., pl. *antici/antici*; f. *antică/antică*, pl. *antice/antice*
** DOOM$_2$: **!lectică/lectică** s. f., g.-d. art. *lecticii/lecticii*; pl. *lectici/lectici*
*** DOOM$_2$: **!motrice** (*mo-tri-*) adj. f. sg. şi pl.
**** DOOM$_2$: **mascul** adj. m., s. m., pl. *masculi*; adj. f. *masculă*, pl. *mascule*

71. Iată şi un cuvânt unde -*ic*, pe cât se pare, nu este sufix şi totuşi îşi pierde accentul: *trafic*. *Îndreptarul ortografic* nu-l inserează, pentru că probabil autorii lui nici nu şi-au pus problema: auziseră totdeauna pronunţarea cu accentul pe *i*, cum e în franceză, de unde am preluat cuvântul. În ultimul timp însă, se răspândeşte pronunţarea *tràfic** şi nu cred că e vorba de o influenţă italiană (deşi în italiană se zice *tràffico*), ci pur şi simplu vorbitorii au crezut că e vorba de un derivat cu sufixul -*ic*, de felul lui *grafic* etc.

* DOOM$_2$: **!trafic/trafic** s. n., pl. *traficuri/ traficuri*

72. Verbul latinesc *facio*, folosit ca al doilea termen de compunere, s-a transformat în -*ficare* şi noi am împrumutat numeroase formaţii unde, în cele din urmă, am privit pe -*fic*- ca un sufix, astfel că formăm derivate de felul lui *fructifica*, *intensifica*, *specifica*, *verifica* şi aşa mai departe. De cele mai multe ori, pornim de la franceză, unde însă sufixul este -*fier*, iar noi, cunoscând modelul latin, adăugăm un *c* (de exemplu fr. *unifier*, rom. *unifica*), iar accentul îl păstrăm după modelul latin pe primul *i*. Oamenii cu mai puţină cultură îl mută pe al doilea şi zic, de exemplu *specifică*, *verifică*.

73. Iată şi o situaţie unde deplasarea accentului este legată de o modificare în îmbinarea sunetelor. În latineşte, grupurile vocalice *au*, *eu* formau de obicei diftong, iar dacă primeau accentul, acesta cădea obligator

pe prima din cele două vocale. Se zicea deci *Clàu-di-us*, *Èu-rus* (numele vântului de răsărit). În limbajul popular, pronunțarea aceasta producea desigur greutăți, astfel că diftongul neaccentuat, dacă era urmat de un *u* accentuat, se reducea la *a*; aşa s-a ajuns la pronunțarea noastră din trecut *agùst* (numele lunii), în loc de *august* (astăzi cuvântul apare în două feluri, ca nume de lună *àu-gust*, sub influență slavă sau germană, şi ca adjectiv, *au-gùst*, sub influența franceză). Diftongii s-au păstrat totuşi, în primul rând în finala cuvintelor: *erau*, *sau*, *leu*, *meu*; în alte situații s-au disociat, căci zicem *cà-u-tă*, *là-u-dă* etc. Totuşi regula aceasta nu e generală: numele latinesc al vântului de sud, *Àu-ster*, a devenit în româneşte *àu-stru*, chiar dacă unii îl pronunță greşit *a-ù-stru**, crezând poate că are ceva de-a face cu *Austria*. De asemenea în cuvinte împrumutate mai demult întâlnim pronunțări ca *boj-dèu-că* (vezi § **77**), *lèu-că*, *trèucă* (vezi şi *àugust*). Deci se pot pronunța diftongii şi mai ales nu e nevoie să deplasăm accentul pe partea a doua a lor. Atunci de ce auzim tot mai des *Cla-ù-di-u* în loc de *Clàu-diu* (chiar numele italieneşti se rostesc aşa, greşit, de exemplu *Claù-dia Cardinale*), *ne-ù-tru***, *pse-ù-do****, *aerona-ùt***** şi, foarte des, *a-ù-to******? Ce e drept, n-am întâlnit încă pronunțarea *a-ùtomobil* (accentul principal e pe *i* din silaba finală, dar un accent secundar este pe *a*). Cred că ar mai fi timp pentru eliminarea modificărilor, care diferențiază nejustificat limba noastră de celelalte.

* DOOM$_2$: **!austru** s. n., art. *austrul*
** DOOM$_2$: ***neutru**^{2} s. n., art. *neutrul*
*** DOOM$_2$: **pseudoartist** (*pse-u-do-ar-*) s. m., pl. *pseudoartişti*
**** DOOM$_2$: **aeronaut** s. m., pl. *aeronauți*
***** DOOM$_2$: **automobil**^{2} (*a-u-*) s. n., pl. *automobile*

74. Iată acum modificări de accent la cuvinte care nu sunt grupate cu acelaşi sufix. Se spune corect *vìctimă*, cu accentul ca în latineşte, dar unii se iau după franceză şi zic *victìmă*. Cuvintele luate de romani din greceşte au adesea aceeaşi situație ca cele latineşti cu sufixul *-tor*: s-a adoptat forma cu accentul pe finală la *caracter*, *crater*, dar germanii zic *Charàkter*, *Kràter*, neglijând originalul grecesc, dar menținând forma de nominativ latinesc. De aceea şi la noi s-a folosit forma *caràcter*, astăzi din ce în ce mai rară, în timp ce accentuarea *cràter*, fără să-mi pot explica de ce, câştigă mereu adepți. Dar unii se păcălesc crezând că folosesc accentuarea germană: termenul sportiv *haltère* ne vine cu această accentuare din franțuzeşte, unde e luat din greceşte, tot aşa accentuat; în germană *Hàlter* înseamnă „care ține“, de aceea se aude astăzi la noi *hàltere**, deşi instrumentul de gimnastică se numeşte şi pe nemțeşte *Haltère*.

* DOOM$_2$: **!halteră**^{1}**/halteră**^{1} (aparat) s. f., g-d. art. *halterei/ halterei*; pl. *haltere/haltere*

75. Alte cazuri sunt ceva mai greu de explicat. În loc de *simbòl* se aude acum, adesea *sìmbol*, deşi nici franceza, de unde ne vine cuvântul, nici germana nu justifică schimbarea. Ce e drept în limba mai veche ar fi putut fi luat din greaca modernă, cu accentul pe prima silabă, dar nu-l avem atestat în textele din trecut. Prin germană s-ar explica eventual pronunțarea *pìton* în loc de *pitòn*, auzită la televiziune; dar *bìtum** (în loc de *bitùm*), foarte răspândit în timpul din urmă, nu are model german. Ca o compensare poate, am auzit la televizor *fata din dafìn* deşi toată lumea zice *dàfin*.

* DOOM$_2$: **!bitum** s. n., pl. *bitumuri*

76. Se fac numeroase greşeli de accentuare la numele ruseşti şi bulgăreşti. Se pronunță, de exemplu, *Bàku*, *Lèningrad*, în loc de *Bakù*, *Leningràd* şi de asemenea *Ìlici*, *Hrùşciov*, *Tòlstoi* în loc de *Ilìci*, *Hruşciòv*, *Tolstòi*. Numele de familie terminate în *-ov* sau *-ev* capătă fără diferențiere accentul pe finală, deşi în rusă şi în bulgară

situaţia nu este aceasta. Auzim deci *Pavlòv*, *Botèv*, *Todoròv* în loc de *Pàvlov*, *Bòtev*, *Tòdorov*. Mai curios este că se schimbă accentul numelui turcesc *Envèr* şi se zice *Ènver*, deşi nu e un secret pentru nimeni că turcii au de cele mai multe ori accentul pe finală.

77. Pentru consolarea celor care greşesc cuvintele străine, notez că există o sursă serioasă de greşeli la cuvinte indigene (înţelegând prin acest termen nu numai cuvintele moştenite din latineşte, ci şi pe cele împrumutate de mai multă vreme). Anume este acum un obicei de a scrie şi, în consecinţă, a vorbi „distins“, folosind cuvinte rare, printre care unele româneşti, regionale sau arhaice, extrase din cărţi mai vechi. Necunoscând suficient aceste cuvinte, vorbitorii actuali le accentuează greşit. Auzim astfel *aidòma* pentru *aìdoma*, *bojdeùcă* (vezi § **68**), *molcòm* pentru *mòlcom*, *ocnìţă* în loc de *òcniţă*; am auzit şi de *stìhie* pentru *stihìe*, *troìţă* pentru *tròiţă*. Cred că ar fi uşor de scăpat de greşelile de acest fel dacă ne-am hotărî să folosim numai cuvintele pe care le cunoaştem. Dar la o reclamă de circ, citită de multe ori, s-a zis invariabil *drèsuri de animale* în loc de *dresùri*, fără ca anunţătoarea să bage de seamă că nu avea de-a face cu pluralul de la *dres*, ci de la *dresură*.

Uneori vina greşelii o mai poartă şi ortografia noastră: dacă ne-am hotărî să diferenţiem în scris pe *i* silabic de cel care nu formează silabă (acesta ar trebui notat cu *i* scurt), copiii n-ar mai pronunţa pe *deşi* „cu toate că“ într-o singură silabă în loc de două, confundându-l astfel cu pluralul de la *des*, iar vorbitorii pretenţioşi n-ar zice *îmblăci*, în două silabe, în loc de *îmblăciu*, în trei.

VIII. Schimbări de sunete

78. Voi discuta aici acele transformări ale pronunţării care nu modifică în nici un fel înţelesul cuvintelor şi nici nu sunt cauzate de neînţelegerea lor. Va fi deci vorba numai de încercări de a uşura pronunţarea, pe când schimbările legate în vreun fel de înţeles vor fi tratate mai departe, în capitolul destinat vocabularului sau în cel consacrat formării cuvintelor. De asemenea vom întâlni cazuri de alterare a sunetelor şi la morfologie.

79. O categorie de greşeli care s-ar părea că a fost învinsă (nu în sensul că nu s-ar mai produce, ci ţinând seamă de faptul că rămân tot mai rari cei care le comit şi sunt tot mai mult marcaţi ca inculţi) este repetarea unei consoane nazale (*n*). Mai clar, se introduce un *n* suplimentar într-o silabă, din cauză că urmează un *n* în altă silabă: organele vocale, fiind pregătite să emită aerul pe nas pentru rostirea nazalei, anticipează mişcarea şi produc o nazală în plus. Astfel se aude *indentic*, *indentitate* în loc de *identic*, *identitate* (aici s-ar putea găsi şi altă explicaţie: vorbitorii cred că recunosc prezenţa prefixului *in-*, deci exemplul ar putea fi discutat şi la formarea cuvintelor), la fel *intinerar* pentru *itinerar*, apoi *bulentin* în loc de *buletin*, iar pe la ţară se aude (sau cel puţin se auzea mai demult) *angronom* pentru *agronom*.

80. Sunt şi cazuri, mai rare, când nazala adăugată urmează celei justificate de istoria cuvântului. În loc de *minut*, la ţară, cel puţin în Moldova, se mai pronunţă uneori *minunt* (în copilăria mea această rostire era foarte curentă). Fenomenul s-a petrecut şi în faze mult mai vechi ale limbii noastre, ceea ce a dus la pronunţări, devenite astăzi literare, de felul lui *cărunt*, *mărunt*, din lat. *canutus*, *minutus*: s-a rostit întâi *cănunt*, *mănunt*, apoi, prin alt proces fonetic, cele două consoane similare s-au diferenţiat, prima devenind *r*. Totuşi, în derivatul *amănunt*, primul *n* s-a păstrat, oarecum pentru a servi de justificare lui *minunt*, care n-a putut apărea înainte de secolul trecut.

81. Am văzut în paragraful precedent că repetarea unui sunet în acelaşi cuvânt poate jena pe vorbitori, ceea ce a dus la înlocuirea lui *n* cu *r*. Se găsesc şi alte leacuri, mai simple. Uneori consoana care trebuie repetată e pronunţată o singură dată, de exemplu mulţi spun *propiu* în loc de *propriu* şi *oprobiu* pentru *oprobriu*. În special repetările sunt greu suportabile când se îngrămădesc consoanele, ceea ce explică forma greşită *frusta* în loc de *frustra*. Tot prin încercarea de a evita aglomerarea consoanelor se explică forma greşită *eschibiţie* pentru *exhibiţie*: în loc de *k-s-h* se pronunţă *s-k*.

82. Alteori, leacul găsit este introducerea în mijlocul grupului a unei vocale suplimentare: în felul acesta *perspectivă* devine *perespectivă*. O singură vocală între două consoane identice poate părea insuficientă, de aceea vocala se dublează: slavul *proroku* a devenit astfel în româneşte *prooroc*, şi chiar în vremea noastră întâlnim forma, neadmisă de dicţionare, *preerie* în loc de *prerie* (din francezul *prairie*).

83. Mai complicată este scrierea şi pronunţarea sunetelor *s* şi *z*. În mai multe limbi occidentale (printre care franceza) *s* între două vocale a ajuns să fie pronunţat *z*, dar s-a continuat să se scrie *s*. În secolul trecut, cei care au încercat să impună la noi scrierea etimologică au notat pe *z* intervocalic cu *s*, ceea ce a făcut să se pronunţe cu *z* şi acolo unde limbile apusene au un *s* (îl scriu de obicei dublu, *ss*). Aşa s-a ajuns la noi la pronunţarea (apoi şi la scrierea) *bazin*, *a furniza*, *premiză*, *regizor*, *viteză* (exemplele sunt foarte numeroase),

în loc de *basin*, *a furnisa*, *premisă*, *regisor*, *vitesă*, cum ar fi corect (ținând seamă de faptul că francezii scriu cu *ss* şi pronunță cu *s*). Dar procesul continuă: *chermesă*, cuvânt împrumutat de francezi din olandeză, e pe cale să devină *chermeză**. Mulți zic *süzetă*** în loc de *süsetă* (în franțuzeşte se scrie cu *c*: *sucette*). Apare şi procesul invers: ştiindu-se că trebuie pronunțat cu *s*, nu cu *z*, în cuvinte de felul celor pe care le-am arătat, unii au început să scrie *bisar* pentru *bizar* (care şi în franțuzeşte e scris cu *z*). Bine ar fi dacă am pune de acord scrierea cu pronunțarea şi am citi fiecare literă aşa cum e scrisă (dar pentru aceasta ar trebui să o şi scriem aşa cum se cuvine).

* DOOM$_2$: **!chermeză** s. f., g.-d. art. *chermezei*; pl. *chermeze*
** DOOM$_2$: **!suzetă** s. f., g.-d. art. *suzetei*; pl. *suzete*

84. Cred că merită o discuţie aparte cuvântul *filozof*. Din greaca modernă ne-a parvenit, acum câteva sute de ani, cuvântul în forma lui originară, *filosof*. Odată cu influența apuseană, s-a răspândit pronunțarea cu *z*, ca în franceză sau germană, care s-a generalizat, ceea ce a dus şi la scrierea cu *z*, impusă de normele actuale. În ultima vreme, filozofii noştri au început să scrie cu *s*, justificând abaterea de la norme prin faptul că *filosof* e format în greceşte din *philos* „iubitor“ şi *sophia* „înțelepciune“, iar dacă scriem *filozof**, partea a doua este grecescul *zophos* „întuneric“. La aceasta răspund întâi că, dacă am lua în serios argumentarea, ar trebui să modificăm pronunțarea, nu scrierea, în al doilea rând că cei care cunosc cuvântul grecesc *zophos* se numără pe degete, al treilea că posibilitatea de înțelegere greşită nu i-a deranjat pe francezi şi pe germani şi nu văd de ce ne-ar deranja pe noi.

* DOOM$_2$: **!filosofie/filozofie** s. f., art. *filosofia/filozofia*, g.-d. art. *filosofiei/filozofiei*; pl. *filosofii/filozofii*, art. *filosofiile/filozofiile*

85. Consoana *h*, pe care romanii au eliminat-o de timpuriu din limba lor şi deci nu li s-a transmis limbilor romanice, a reintrat în româneşte prin împrumuturi, dar, după cât se pare, nu a reuşit să se impună definitiv, deoarece dispare nu numai în pronunțări regionale ca *oț*, *Zaaria* pentru *hoț*, *Zaharia*, ci şi în neologisme: tot mai des se aude *tenic*, *tenologie*, pentru *tehnic*, *tehnologie*. N-ar fi exclus ca suprimarea lui *h* să se generalizeze.

86. Trecând la vocale, vom avea să ne ocupăm mai mult de diftongi. În limba noastră mai veche *oa* nu apărea decât în silabă accentuată nefinală, şi cu condiția ca în silaba imediat următoare să fie un *ă* sau un *e*. Când au venit din franțuzeşte cuvinte cu *oa* în altă poziție, limba literară a disociat în general diftongul (uneori se scrie *u-a*), pe când în limbajul popular au apărut variante cu *oa* transformat în *o* sau în *a*: pe de o parte *lavor* pentru *lavoar*, *şampon* pentru *şampoan* din fr. *shampooing* (forma cu *o* a pătruns în dicționare), *trocar* pentru *troacar* (fr. *trois-quarts*), pe de altă parte *bonsar* pentru fr. *bonsoir*, *trotal* pentru *trotuar*. La *pledoarìe*, unii schimbă accentul şi zic *pledoàrie* (vezi § **68**), deşi nici aşa cuvântul nu intră în regula veche, deoarece *e* nu urmează imediat după *r*.

87. Mai curioasă mi se pare pronunțarea *maieu** (admisă de *Dicționarul explicativ*), *rişeu*, pentru *maiou*, *reşou*, când avem în atâtea cuvinte pe *ou* final (*cadou*, *ecou*, *erou* şi aşa mai departe). O alterare a lui *ou* final găsim şi în *tomberon*** (acceptat de *Dicționarul explicativ*) în loc de *tomberou* (din fr. *tombereau*), cuvânt care, evident, a fost răspândit de gunoieri, necunoscători ai originalului francez.

* DOOM$_2$: **maiou** (*ma-iou*) s. n., art. *maioul*; pl. *maiouri*
** DOOM$_2$: **tomberon** s. n., pl. *tomberoane*

88. Am văzut în § **81** cazuri de dublare a vocalei. Alteori întâlnim reducerea unui grup de două vocale identice, de exemplu se pronunță curent *alcol* în loc de *alcool* sau *coperativă* pentru *cooperativă* (format din prefixul *co-* şi verbul *a opera*, adică „a lucra“). Ceva mai complex este procesul la *agrozootehnic* (compus, după cum se vede, din trei elemente), pe care l-am auzit pronunțat *agròzotehnic*: vorbitorul îşi închipuie că avem un compus de tipul lui *electrotehnic*, unde *o* nu este decât vocală de legătură. În realitate *zoon* este „animal“ în greceşte.

89. Iată şi pronunțări greşite datorate defectelor ortografiei noastre. Francezul *maquillage*, pronunțat cu doi *i*, a ajuns în gura multor români *macheaj*, în două silabe, şi la fel operatorul, care ar trebui numit *machiior*, a devenit *machior*, putând fi pus alături de *chior*, pentru că cei care au reglementat ortografia noastră s-au sfiit să scrie doi *i* alăturea, pretextând că cel de-al doilea *i* se pronunță şi fără să fie scris, ca în *vier*, *miar* (rostite de fapt *vi-ier*, *mi-iar*). Dar ce facem cu contopirea lui *i* într-o singură silabă cu vocala care-i urmează în scris? Din cauză că în scris nu se face diferență între *i* vocalic şi consonantic (acesta din urmă nu formează silabă), mulți ajung să pronunțe ca diftong grupul format din *i* vocală şi altă vocală, de exemplu zic *Lu-cean* în loc de *Lu-cian*, *Mar-țean* pentru *Mar-ți-an* etc. În scris nu se cunoaşte dacă grupul *ea* trebuie citit într-o singură silabă sau în două: ca urmare se răspândesc pronunțări de tipul *ce-rea-le* în loc de *ce-re-a-le*; ba unii zic chiar *crea-ză* pentru *cre-ea-ză*, unde scrisul ar trebui totuşi să prevină greşeala.

IX. Neologisme stâlcite

90. Am discutat mai sus, în general, despre faptul că necunoaşterea şi mai ales cunoaşterea insuficientă a unor limbi străine provoacă adesea greşeli de pronunţare. Voi mai da aici câteva exemple. Întâi din englezeşte. S-a generalizat şi a fost admisă de dicţionare pronunţarea *cnoc* în expresiile *cnocaut**, *cnocdaun***, de origine englezească. Dar în englezeşte consoana iniţială nu se pronunţă (se scrie *knock out*, *knock down*, dar se pronunţă *noc aut*, *noc daun*, vezi şi § **23**).

Un fruct introdus la noi în ultimele decenii se numeşte în englezeşte *grape-fruit*, pronunţat *greip-frut*; mare parte a compatrioţilor noştri pronunţă *gref*, ce e drept mai simplu şi mai scurt. Bănuiesc că sfârşitul a fost luat drept desinenţă de plural şi de aceea suprimat.

Un cuvânt de argou, răspândit de curând, este *bişniţar* „afacerist“, admis de *Dicţionarul explicativ*, care îl explică, prin derivare de la *bişniţă* „afacere necinstită“, din engl. *business* „afacere“ (pronunţat *bisnes*).

* DOOM$_2$: **!knockout** (angl.) [pron. *cnocaut/nocaut*] (*kno-ckout*/ *knock-out*) s. n., pl. *knockouturi*; abr. *k.o.*
** DOOM$_2$: **!knockdown** (angl.) [pron. *cnocdaun/nocdaun*] (-*down*) s. n., pl. *knockdownuri*; abr. *k.-d.*

91. Iată şi două cuvinte de origine franceză: *tirbuşon*, din fr. *tire-bouchon* (propriu-zis „trage-dop“), pe care unii, din ce în ce mai puţini, îl pronunţă *tirbişon* (desigur vocala a doua este asimilată de prima) şi *transperant*, care se pare că s-a generalizat şi a fost adoptat de dicţionare, deşi originalul admis este francezul *transparent*, deci ar fi vorba de un dublet al adjectivului nostru *transparent*, care, introdus de cărturari, a fost adaptat conform normelor limbii noastre, pe când substantivul, adus de negustori şi de gospodine, a fost aranjat greşit.

X. Etimologii populare

92. Foarte multe schimbări de sunete se explică prin dorința vorbitorilor de a trata la fel cuvintele din aceeaşi familie, în ciuda faptului că diferențele de amănunte originare între ele au făcut să fie tratate fiecare altfel. De exemplu în româneşte, într-o perioadă mai veche, orice *a* neaccentuat şi neinițial era schimbat în *ă* (vezi § **96**), deci se zice *casă*, dar *căsuță*. În acelaşi fel de la *patru* s-a format derivatul *pătrat*. Astăzi tot mai mulți zic *patrat*, ca să se vadă că la bază e numeralul *patru* şi, în ciuda indicațiilor normative, se pare că inovația, care e de fapt o revenire la trecut, se va impune*.

> * DOOM$_2$: **pătrat²** (*pă-trat*) s. n., pl. *pătrate*

93. Mai curios este că uneori se modifică forma cuvintelor împrumutate, pentru a le pune în legătură cu altele tot împrumutate sau chiar cu unele moştenite cu care la origine au format o singură familie. În mediile sportive franceze este foarte răspândită expresia *mener le train*, la ciclism sau la alte feluri de curse: *mener* înseamnă „a conduce“, iar *train* (de la verbul *traîner* „a târî) e „convoi“ (de aici vine şi *tren* al nostru). În presa noastră sportivă dintre cele două războaie mondiale se folosea frecvent expresia *a duce trena**, pentru că, evident, redactorii au evitat pe *tren*, care are alt sens, dar au simțit legătura etimologică cu *trenă*; numai că aceasta înseamnă „coada unei rochii“, deci cel care duce trena trebuie să fie la urmă, nu în frunte.

> * DEX$_2$: **TRÉNĂ**, *trene*. **1.** [...] ♦ Expr. *a duce trena* = a urmări (pe cineva) pretutindeni, a se ține scai de cineva [...].

94. Latinescul *frictio*, prin intermediul francezului *friction*, a devenit în româneşte corect *fricțiune*. Vorbitorii şi-au dat seama însă că rădăcina este aceeaşi cu a verbului nostru *a freca*, şi au transformat substantivul în *frecție**, inserat ca variantă în *Dicționarul explicativ*. Cusurul este că, de la *freca*, s-ar fi putut forma în cel mai bun caz *frecație*, în nici un caz *frecție*.

> * DOOM$_2$: ***frecție** (masaj) (-*ți-e*) s. f., art. *frecția* (-*ți-a*), g.-d. art. *frecției*; pl. *frecții*, art. *frecțiile* (-*ți-i-*)
> DOOM$_2$: **fricțiune** (frecare, conflict) (-*ți-u-*) s. f., g.-d. art. *fricțiunii*; pl. *fricțiuni*

95. Mai adesea însă vorbitorii modifică forma cuvintelor pentru că le inserează în familii cu care ele nu au avut nimic de-a face la origine. Este ceea ce se numeşte o *etimologie populară*: nu, cum se crede uneori, o etimologie descoperită de popor, ci modificarea formei unui cuvânt ca să semene cu o rădăcină cunoscută din alte cuvinte. Iată mai multe exemple, în ordine alfabetică. Se aude uneori *brusculadă* în loc de *busculadă*, pentru că vorbitorul îşi închipuie că are de-a face cu un derivat de la *brusc*; în fapt, cele două cuvinte n-au nici o legătură între ele. Acum câțiva ani au apărut la noi cutii de conserve cu inscripția *prune depilate*. *A depila* înseamnă „a curăța de păr“, şi, după cum e uşor de constatat, prunele nu au păr. Producătorii au vrut să spună „curățate de coajă“, ceea ce pe franțuzeşte se spune *pelé*; acest cuvânt nu a fost niciodată folosit la noi, pe când *a depila* se foloseşte în cosmetică, de aceea s-a putut crede că se aplică şi la prune.

96. De la *cardaş* „tovarăş“ (de origine turcească) s-a format (cu schimbarea obişnuită a lui *a* neaccentuat în *ă*) derivatul *cărdăşie*, pe care vorbitorii l-au transformat în *cârdăşie*, pentru că au crezut că vine de la *cârd*, şi forma coruptă este astăzi recomandată de *Îndreptarul ortografic*. *Filigran* devine în gura unora *filigram*, deşi e sigur că nu are nimic de-a face cu *gram*. Tot aşa *funicular*, derivat din latinescul *funis*, care a dat în româneşte *funie*, devine în gura unora *furnicular*, deşi nu e prea uşor de stabilit legătura de înţeles cu *furnică*. *Intrepid* este „cel care nu trepidează“, adică „nu tremură“, deci curajos. Mulţi zic *întreprid*, şi am auzit chiar şi *întreprind*, pentru că s-a putut crede că are legătură etimologică cu *a întreprinde*.

97. O armă de foc folosită în Evul Mediu se numeşte *muschetă* (fr. *mousquet*), de unde numele celui care o folosea *muschetar* (fr. *mousquetaire*). Numele armei, fiind cunoscut numai de intelectuali, a rămas neschimbat, pe când numele purtătorului ei, fără îndoială popularizat de romanele lui Alexandre Dumas, a devenit *muşchetar** (înţeles ca „muşchi tari“?) şi forma aceasta a fost preferată de *Dicţionarul explicativ*, împotriva prescripţiei *Îndreptarului*.

Nupţial, care înseamnă „privitor la nuntă“, e format în latineşte de la *nuptiae* „nuntă“ (cuvântul românesc a căpătat un *n* în plus cam în acelaşi fel cu exemplele citate la § **79**–**80**). Am auzit pe cineva pronunţând *nopţial*, iar la observaţia pe care i-am făcut-o, mi-a răspuns că se porneşte de la *noaptea* nunţii.

Din *placardă* şi *pancardă* s-a creat forma hibridă *plancardă*, mult folosită acum câţiva ani (poate se va fi amestecat cumva şi *brancardă*).

* DOOM$_2$: **!muschetar/muşchetar** s. m., pl. *muschetari/ muşchetari*

98. Un neologism destul de pretenţios este *profuziune*, care la origine, în latineşte, însemna „revărsare“, fiind din aceeaşi rădăcină cu *difuziune*, *infuziune* şi cu *confuzie* (care, la început, însemna „turnare la un loc“). Vorbitorii l-au pus în legătură cu *profund*, care le era mai cunoscut, dar e de altă origine, şi astfel a apărut forma greşită, dar foarte răspândită, *profunziune*.

Promotor (al culturii), cuvânt din aceeaşi familie cu *motor* (la început însemna „care pune în mişcare“), a primit în gura unora un *n* suplimentar, care îl pune alături de *promontoriu* („limbă de pământ stâncoasă care înaintează în mare“), format din familia lui *munte*.

99. E bine cunoscut, de la Caragiale, *renumeraţie* în loc de *remuneraţie*: oamenii inculţi au crezut că e legat de ideea de „a număra“, când de fapt la bază este latinescul *munero* „a dărui“.

În loc de *repercusiune* se spune adesea *repercursiune*. La bază este cuvântul latinesc *percussio* „izbitură“ (căruia îi putem identifica o formă înrudită în neologismele *a persecuta*, *a discuta*, oarecum „a dezbate“, şi în verbele moştenite *a scoate*, *a scutura*), dar vorbitorii au crezut greşit că se porneşte de la *cursă* şi i-au adăugat un *r* necorect.

100. Cuvântul noastru *scenetă* „piesă scurtă“ nu are nimic comun, ca origine, cu *scenă*: s-a pornit de la francezul *saynète*, de origine spaniolă, însemnând la început un fel de sandviş, deoarece se insera între două piese mai lungi (H. Jacquier, *art. cit.*, p. 84). Dacă în franţuzeşte ar fi fost scris *scénète*, s-ar fi citit la fel, iar compatrioţii noştri au confundat cele două rădăcini.

A strangula, de origine latină, a fost apropiat de *ştreang*, de origine germană, ca să fie pronunţat de unii *ştrangula*.

101. *Ventriloc* înseamnă „care vorbeşte din burtă“ (lat. *uenter* „burtă“ şi *loquor* „a vorbi“; din aceeaşi familie cu al doilea element, *-loc*, avem pe *elocvent*, *locuţiune*); a fost confundat cu compusele care au în partea a doua grecescul *logos* „cuvânt“ (apoi, „discurs“, „studiu“ etc.), pe care îl avem în *dialog*, *geolog* etc. şi

astfel a devenit *ventrilog*, formă destul de răspândită (o găsim de exemplu la D. I. Suchianu, *Cinematograful, acest necunoscut*, Cluj, 1973, p. 91 şi a pătruns în *Dicționarul explicativ**).

* DOOM$_2$: **ventriloc** s. m., pl. *ventriloci*

102. Alt tip de etimologie populară: forma rămâne cea corectă, dar înțelesul e schimbat, pentru că vorbitorii au asociat cuvântul cu o familie străină de el. Iată şi aici câteva exemple. *Adagiu* este folosit de mulți cu înțelesul lui *adaos*, pentru că cred că punctul de plecare este *a adăuga*; în realitate acesta nu are comun cu *adagiu* decât prefixul *ad-* şi provine din latinul *adagium*, care înseamnă „maximă, aforism".

Emerit era declarat în latineşte cineva care şi-a încheiat cariera, ducându-şi la capăt sarcinile, de exemplu un soldat care trecea în retragere. În Uniunea Sovietică (vezi R. A. Budagov, în *Celovek i ego iazâk*, Moscova, 1974, pp. 249-250), şi după modelul de acolo şi la noi, cuvântul a ajuns să însemne „cu mari merite", evident, fiind pus în legătură cu *merit**. Ce e drept, rădăcina e aceeaşi, dar prefixul *e-* a diferențiat radical sensurile celor două cuvinte.

Fastidios însemna în latină „care produce dezgust", iar astăzi unii îl confundă cu *fastuos* şi îi dau sensul de „impozant, cu fast". După cât se pare, *fastidios* a pornit în adevăr de la *fast*, dar la acesta s-a adăugat latinescul *taedium* „dezgust", prin urmare *fastidium* a însemnat de la început „aversiune față de fast".

* DEX$_2$: **EMERÍT**, **-Ă**, *emeriți*, *-te*, adj. **1.** (Ieşit din uz) Calificativ cuprins în titlul de onoare acordat unui artist, unui profesor, unui medic etc. care s-a distins în mod deosebit în activitatea sa. **2.** Experimentat, versat, priceput. – Din fr. **émérite**, lat. **emeritus**.

103. *Fortuna* era la romani zeița norocului; din aceeaşi familie era adjectivul adoptat de noi cu forma *fortuit*, adică „întâmplător": *un caz fortuit* este „un accident". Mulți cred că e legat de *a forța*, care îşi are baza tot în latineşte, dar în altă familie, şi înțeleg pe *fortuit* ca „obligat". Am întrebat odată pe cineva dacă au să vină colegii să-l ia cu ei, şi mi-a răspuns: „Sunt fortuiți să vină, pentru că au nevoie de aparatele care au rămas la mine."

Găselniță, cuvânt de origine bulgărească (ce e drept, puțin modificat la noi pentru a face mai clar sufixul), înseamnă „omidă"; este rareori întrebuințat în limba literară, totuşi nu complet necunoscut. Având să redea în româneşte franțuzescul *trouvaille* (de la *trouver* „a găsi"), unii l-au folosit cu acest sens pe *găselniță*.

104. *A impieta* înseamnă „a te amesteca în treburile cuiva, încălcându-i drepturile", e derivat de la fr. *pied* „picior". Mulți îl confundă cu *impietate*, care provine în ultimă instanță de la latinescul *pius* „evlavios", şi folosesc pe *a impieta* cu înțelesul de „a comite o impietate".

Inextricabil este „ceva foarte încurcat, ceva din care nu poți să te descurci" şi cu acest înțeles, din limba latină, a fost adoptat de limbile moderne printre care şi româna. În româneşte însă avem pe *a strica* după cât se pare moştenit din latinescul *extrico*, dar cu înțelesul schimbat: de la „a descurca" s-a trecut la „a descompune", apoi „a distruge". De aceea unii au înțeles că *inextricabil* e ceva atât de bine construit, încât nu poate fi stricat. Am citit odată un articol de critică literară în care un scriitor era lăudat pentru fraza lui *inextricabilă*.

Iată şi un nume de persoană: *Libertina*. În ultimii ani l-am întâlnit de mai multe ori. Părinții au pornit, desigur, de la *libertate* şi, dând fetei lor numele, au vrut să salute eliberarea patriei. Dar la romani, libertinii nu erau exact acelaşi lucru cu oamenii liberi, erau sclavi liberați, foarte rău priviți de societate, astfel că termenul a ajuns să însemne „destrăbălat", sens valabil şi azi.

105. În latineşte *luxus* „lux" avea şi sens pozitiv şi negativ, pe când în limbile moderne e mai mult pozitiv;

în schimb *luxuria*, din aceeaşi rădăcină, era mai mult negativ. În limbile moderne diferenţierea s-a adâncit, astfel că *luxurios* este totuna cu „destrăbălat“. Unii neglijează evoluţia cuvântului şi îl folosesc greşit cu aceeaşi valoare ca *luxos* (vezi H. Jacquier, *art. cit.*, p. 81).

Mutual înseamnă „reciproc“ (*casa de ajutor mutual*), fiind derivat din lat. *mutuus*, cu acelaşi înţeles (din aceeaşi familie avem pe *împrumuta*, format cu două prefixe), dar acum este înţeles ca „pe muteşte“ (*o facem mutual, să nu ştie nimeni*); totuşi *mut*, din lat. *mutus*, aparţine altei familii de cuvinte.

106. *Pacient* înseamnă în latineşte (*patiens*) „cel care suferă“: este un participiu activ. Deoarece îl pronunţăm cu *c* (conform cu scrierea franceză), a fost socotit de unii ca derivat de la *pace* şi astfel a ajuns să însemne „judecător de pace“ (vezi DLR).

Prodigiu, neologism de origine latină, rar folosit la noi, înseamnă „minune“, prin urmare derivatul său, *prodigios*, este „uimitor, miraculos“. Dar l-am întâlnit adesea cu o valoare mult mai slabă, până acolo încât cineva, vorbind despre sine însuşi, a spus că *are o activitate prodigioasă*. Cred că s-a făcut confuzie cu *productiv*.

* DEX$_2$: **PACIÉNT**, -**Ă**, *pacienţi*, -*te*, s. m. şi f., adj. **1.** S. m. şi f. Persoană bolnavă care se găseşte în tratamentul unui medic, considerat în raport cu acesta. ♦ (Înv.) Persoană supusă unui supliciu; victimă; martir. **2.** Adj. (Livr.) Care are (sau manifestă) răbdare, calm; răbdător. [Pr.: -*ci*-*ent*] – Din lat. **patiens**, -**ntis**, fr. **patient**, germ. **Patient**, it. **paciente**.

107. *Scolastic* este un adjectiv întrebuinţat pentru a denumi un sistem filozofic medieval. Astăzi mulţi îl pun în legătură cu *şcoală* şi îi dau sensul de „şcolăresc“, adică „elementar“. Încă la Ion Ghica întâlnim acest sens: „o librărie cu tot felul de cărţi scolastice şi de ziare“ (citat după DLR, s. v. *magazie*). Ce e drept, la baza lui *scolastic* este cuvântul grecesc *skhole*, dar derivatul a fost colorat într-un fel care nu corespunde cu sensul care începe să i se dea acum. Probabil începutul a fost făcut în italiană, unde, pe cât se pare, sensul nou este generalizat.

Simptom, cuvânt de origine greacă, însemna „ceea ce cade împreună“ şi denumeşte acum fenomenele secundare care însoţesc pe unul principal, să zicem temperatura ridicată care e caracteristică pentru o stare de boală. Am asistat cândva la o discuţie privitoare la o apă de păr, care, după cât se afirma, repara chelia. Cineva din cei de faţă l-a întrebat pe unul care încercase produsul: „Şi e vreun *simptom*?“ Deoarece cel întrebat nu a înţeles întrebarea, interlocutorul a explicat-o: „Se *simte* ceva?“ Atunci am înţeles eu, dacă nu şi ceilalţi, că *simptom* era socotit ca derivat de la *a simţi*, deci ar fi însemnat „ceva care se simte“.

108. *Temere* în latineşte însemna „orbeşte“, mai precis „pe întuneric“, fiind înrudit cu derivatul care la noi a ajuns sub forma *tenebros*. Derivatul *temerar* înseamnă deci „care vădeşte un curaj orb“. Dar mulţi îl amestecă cu *a se teme* şi îi dau sensul de „fricos“. Pe când eram elev la şcoala de ofiţeri de rezervă din Ploieşti, un maior care ne făcea un fel de curs de istorie a primului război mondial ne vorbea de un comandant care „nu îndrăznea să atace cu putere, pentru că era *temerar*“.

Virulent, cuvânt latinesc care însemna „otrăvitor“ (derivat de la *uirus* „otravă“), capătă acum uneori înţelesul de „puternic“, deoarece latina mai cunoaşte un substantiv *uis*, cu pluralul *uires*, şi acesta înseamnă „putere“.

Viticol, format din lat. *uitis* „viţă de vie“, şi *colo* „a cultiva“, deci cu sensul corect „privitor la cultura viţei-de-vie“, a ajuns pentru unii să însemne „privitor la creşterea vitelor“, deoarece li se pare că recunosc în primul termen pe *vită* al nostru.

XI. Cuvinte înțelese greşit din context

109. Foarte adesea, când auzim un cuvânt pentru prima oară, ne dăm seama aproximativ de valoarea lui din cauză că am înțeles cuvintele înconjurătoare, contextul, cum li se spune cu un termen tehnic. Zic „aproximativ“, ceea ce lasă loc la numeroase greşeli de nuanțe şi chiar de fond. Iată câteva exemple. În textele vechi religioase se vorbeşte de *legheoanele* pădurii, cu înțelesul de „mulțimile de animale“ care trăiesc în păduri. *Legio* este un cuvânt latinesc (îl avem ca neologism sub forma *legiune*), care denumea o formație militară. Trecut în limba greacă sub forma *legeon*, a păstrat valoarea de „grupare numeroasă“ şi a fost folosit figurat pentru fiare. Adoptat în traduceri româneşti şi recunoscut ca privitor la animale, s-a păstrat până astăzi, sub forma *lighioană*, cu înțelesul de „animal sălbatic“.

110. *Abnegație* înseamnă „devotament dus până la sacrificiu“, deci punerea intereselor altora mai presus de ale tale proprii. De aici s-a putut ajunge la ideea că înseamnă „bunăvoință“, „sârguință“. Astfel am citit într-un ziar că „elevii muncesc cu multă *abnegație* pentru a-şi însuşi temeinic meseria“, ca şi cum prin aceasta ar aduce un serviciu altora, nu lor înşişi.

111. *Adversitate* s-a creat mai demult, cu sensul de „împrejurare potrivnică“; acum unii îl înțeleg ca „duşmănie“ (pornind, desigur, de la *adversar*).

O *alternativă* este o situație din care există două ieşiri, deci a fi pus într-o alternativă înseamnă „a avea de ales între două soluții“. Mulți au ajuns să creadă că fiecare dintre cele două soluții este o alternativă, astfel că, dacă au de ales, socotesc că sunt în fața a două alternative (vezi H. Jacquier, *art. cit.*, p. 81). Dar prin aceasta se pierde legătura cuvântului cu baza lui, *a alterna* „a trece de la o fază la alta“.

112. *Ambiant* este „ceea ce înconjură“, deci *ambianță* este „mediul înconjurător“. Fiind folosit adesea cu înțeles pozitiv, deoarece se referă la situația cu care suntem obişnuiți, în care ne simțim bine, unii au ajuns să creadă că înseamnă „acord, înțelegere, armonie“ şi zic de exemplu: „priveşte câtă ambianță este între ei“. De curând am văzut în Bucureşti firma „Restaurantul Ambianța“ (adică „atmosferă plăcută“?).

113. *Aniversar* este un adjectiv cu sensul de „care revine în fiecare an“. Femininul, *aniversară* (cum spune Eminescu) a fost confundat cu un infinitiv şi transformat în *aniversare*, ceea ce a dus la crearea unui verb *a aniversa*. *Aniversare* este împlinirea unui an (sau a unui număr mai mare de ani) de la un eveniment. Deci e corect să vorbim de *aniversarea* independenței. Dar astăzi se spune în mod curent *aniversarea a 100 de ani* şi chiar *aniversăm 100 de ani*, ca şi cum nu am sărbători independența, ci anii care au trecut de la câştigarea ei. De altfel cuvântul *an* e cuprins în *aniversare* şi repetarea lui constituie un pleonasm. S-a mers şi mai departe şi s-a dat lui *aniversare* înțelesul de „sărbătorire“, astfel că citim în *Scânteia* (4 ianuarie 1973, p. 5, col. 1–2) „*Aniversarea* unor personalități ale culturii universale“. Alte exemple am dat în *Presa noastră*, 5/1957.

114. *Apanaj* era în Evul Mediu terenul pe care un nobil îl acorda unui vasal ca să-şi câştige hrana pe el (la origine cuvântul e înrudit cu *pâine* al nostru). După ce s-a desființat feudalismul, cuvântul a rămas cu înțelesul de „avantaj, folos“; dar unii au înțeles că înseamnă ceva legat de o anumită situație, astfel că am auzit spunându-se că „riscul este *apanajul** cutezătorilor“, prin urmare ar fi în realitate un dezavantaj.

* DEX$_2$: **APANÁJ**, *apanaje*, s. n. **1.** Parte dintr-un domeniu feudal acordată fiilor din casele domnitoare şi din marile familii nobile; proprietate sau venit acordat din averea ţării membrilor unei familii domnitoare. **2.** Bun material sau spiritual care se atribuie cuiva sau este acaparat în mod exclusiv de cineva; *fig.* ceea ce este propriu unei persoane sau unui lucru. – Din fr. **apanage**.

115. *A aprecia* înseamnă „a stabili valoarea“ (e înrudit, la origine, cu *preţ* al nostru), care poate fi mare sau mică; mai des este măgulitoare, de aceea verbul ajunge să însemne „a recunoaşte meritele“ (ca şi *preţui* de altfel), deşi poţi aprecia şi că cineva e incapabil. În orice caz, substantivul derivat, *apreciere*, a rămas neutru din acest punct de vedere. În mod greşit spun totuşi unii „am primit o *apreciere* de la şeful meu“, ceea ce ar trebui să însemne „m-a lăudat“.

116. *Avatar*, termen din religia hinduistă, denumeşte reîncarnarea lui Vişnu, apoi şi a altor fiinţe. Deoarece se vorbeşte, figurat, de *avatarurile* prin care a trecut cineva (cu înţelesul: „schimbări de situaţii“), s-a ajuns să se creadă greşit că e aproximativ acelaşi lucru cu *aventură*, cu care nu are nimic comun la origine (vezi H. Jacquier, *art. cit.*, p. 81). Dar cum se va fi ajuns la forma de plural masculină *avatarii*? O găsim într-un titlu, în *România literară* din 11 septembrie 1975, p. 9.

117. *A cauza* înseamnă „a fi cauza“, deci „a provoca“, „a da naştere“. Se zice că o mâncare, sau o băutură, osteneala etc. îmi *cauzează* neplăceri, o explozie *a cauzat* moartea unor oameni. De aici ideea că *a cauza* se foloseşte numai pentru lucruri rele, deci e egal cu *a dăuna* şi de aceea n-ar mai fi nevoie de a se adăuga un complement care să arate ce a fost cauzat. Se zice deci curent, în anumite medii, „nu fac cutare lucru pentru că *îmi cauzează*“. Este totuşi clar că *a cauza* poate fi legat şi de rezultate favorabile, de exemplu se poate zice *a cauza însănătoşirea*, *a cauza veselia*.

118. *A comemora* înseamnă „a readuce în memorie“, „a pomeni“. Îl comemorăm pe Eminescu cu ocazia împlinirii a 126 de ani de la naşterea lui; comemorăm Unirea Principatelor. Acum însă se zice aproape numai „*comemorăm* 100 de ani de la Războiul pentru independenţă“, deşi ar trebui să ne fie clar că nu comemorăm anii, ci războiul. Pe de altă parte, comemorarea ar trebui să fie legată numai de persoane pe care le stimăm, de evenimente pozitive, de aceea nu cred că e corect titlul întâlnit în *Scânteia*, 15 ianuarie 1973, p. 4, col. 3-4: „Comemorarea asasinării conducătorilor P. C. German Karl Liebknecht şi Rosa Luxemburg“.

119. *A comenta* înseamnă „a face observaţii“ cu privire la un eveniment, o comunicare etc. Observaţiile pot fi favorabile sau nu. În anumite cercuri cuvântul a căpătat înţeles depreciativ, e oarecum sinonim cu *a bombăni*. Acum vreo 15 ani, într-un mic grup de persoane care lucra la Biblioteca Academiei, s-a comunicat o dispoziţie a conducerii bibliotecii. Cineva dintre cei prezenţi a crezut potrivit să-şi exprime nemulţumirea. Contabilul-şef, care adusese ştirea, i-a replicat pe un ton tăios: „Vă rog, să nu *comentăm*!“

120. *Condescendenţă*, înrudit cu *a descinde*, înseamnă de fapt „coborâre“. Se foloseşte când un om în vârstă se pleacă la problemele unui copil, când un superior arată interes şi bunăvoinţă unui subaltern. Verbul *a condescinde* are totdeauna o nuanţă de batjocură (mai demult se spunea *a catadicsi*). În goana după cuvinte pompoase, unii au început să folosească pe *condescendenţă** în sens contrar celui etimologic, de exemplu am primit o scrisoare de la un om mai tânăr şi mai mic în grad decât mine, care mă ruga să-i fac un serviciu şi încheia cu „vă salut cu *condescendenţă*“. Este clar că pentru el aceasta însemna „cu respect“.

* DEX$_2$: **CONDESCENDÉNŢĂ** s. f. Purtare plină de consideraţie

şi bunăvoință față de cineva; respect, amabilitate, deferență.
♦ (Peior.) Aer de superioritate, infatuare, semeție. – Din fr. **condescendance**.

121. *A se consulta* cu cineva înseamnă „a se sfătui“, altfel spus „a face schimb de păreri“, deci fiecare dintre participanţi poate şi să dea şi să primească sfat. Dar la forma activă *a consulta*, conform tradiției, înseamnă numai „a cere sfat“. Oamenii cu mai puțină cultură spun totuşi că *medicul i-a consultat*, adică i-a examinat şi le-a prescris un tratament.

122. *A decima* e derivat în latineşte de la *decem* „zece“ şi înseamnă „a omorî din zece unul“, ca o pedeapsă militară în caz de abateri grave. Apoi nu s-a mai ținut exact socoteala şi s-a putut spune că „o boală, de exemplu ciuma, *a decimat* populația“, ceea ce înseamnă că au murit multe persoane. De aici, unii au mers mai departe şi zic greşit că „populația *a fost decimată* în întregime“ sau că „rebelii *au fost decimați* până la unul“, pierzându-se astfel orice legătură cu numărul zece.

123. *A degaja* înseamnă „a despresura“, „a elibera“; la fotbal s-a spus în franțuzeşte *a degaja terenul*, înțelegându-se prin aceasta „a elibera regiunea porții de presiunea adversarului“; de aici s-a trecut la *a degaja* fără complement, cu înțelesul de „a îndepărta pericolul“, „a trimite mingea departe de poartă“, şi s-a ajuns la *a degaja balonul*, cu aceeaşi valoare (de exemplu: „preia balonul şi *îl degajează* până la jumătatea terenului“), ba chiar cu sensul de „a trimite“; *Dicționarul explicativ* a inserat verbul *a degaja*, fără complement, cu definiția „a trimite mingea departe de poartă“. Aceeaşi valoare este înregistrată şi în dicționare franțuzeşti; nu este însă exclus ca evoluția să se fi petrecut paralel şi independent în ambele limbi.

124. *Dilemă* este o „situație cu două ieşiri, ambele dezagreabile“ (cel puțin aşa s-a specializat înțelesul în limbile moderne). Este deci un motiv de neplăcere. De aceea, unii l-au înțeles ca egal cu *necaz*, fără nici o alternativă. Am auzit în tinerețe zicându-se *sunt într-o mare dilemă de bani*. Mai puțin greşit, dar tot neconform cu normele actuale, este să numim *dilemă* o situație din care există două ieşiri, dar numai una supărătoare, eventual chiar nici una: „ori mă fac bine, ori mor“; „nu ştiu dacă să mănânc baclava sau cataif“.

Efemer înseamnă „de scurtă durată“ (originalul vechi grecesc era mai precis: „care nu durează decât o zi“). Mi s-a spus totuşi cândva despre bolta de sticlă a unei clădiri că a fost vopsită cu albastru „ca să i se dea un aer efemer“. Fără îndoială, vorbitorul voia să spună „uşor“, „eteric“, şi nu se referea la durata construcției.

125. *Element* se numeşte „o parte a unui întreg“, apoi, întru câtva pretențios, „persoană care face parte dintr-o colectivitate“. Pe când eram elev, fiind chemat în cabinetul directorului, am găsit acolo o persoană mai în vârstă, căreia directorul îi spunea: „Fiul dumitale s-a întovărăşit cu nişte băieți care nu-şi văd de treabă, lipsesc de la şcoală...“; părintele elevului, ca să arate că a înțeles despre ce e vorba, a întrerupt cu exclamația: „Ei..., elemente!“ Se citea în vremea aceea în ziare despre „*elemente* certate cu morala“, „*elemente* descompuse“ etc., de unde omul înțelegea că *element* înseamnă „om incorect, netrebnic“.

A extermina însemna în latineşte „a goni peste graniță“ (*terminus* era „frontieră“), apoi, într-o perioadă mai nouă, a ajuns sinonim cu „a stârpi“, iar de aici s-a putut ajunge la „a omorî în masă“. În orice caz, e vorba de mulțimi, de grupuri. Unii au început să-l folosească şi pentru persoane izolate, astfel că am putut citi că „unui om i s-a dat cu ceva în cap, şi aşa a fost *exterminat*“.

126. *A evolua** înseamnă propriu-zis „a se roti“; a putut fi folosit pentru a caracteriza activitatea dansatorilor pe o scenă, apoi a trecut şi la descrierea mişcărilor pe care le face pe teren o echipă sportivă. Până aici, toate bune. Dar unii şi-au închipuit că verbul înseamnă „a se prezenta în public“ şi au început să-l întrebuințeze şi pentru cântăreți, ba chiar pentru pianişti, care, bineînțeles, stau pe loc în timpul programului

lor.

> * DEX$_2$: **EVOLUÁ**, *evoluez*, vb. I. Intranz. [...] ♦ (Sport) A susţine un meci; a juca. **2.** A se deplasa cu mişcări largi (circulare). [Pr.: -*lu*-*a*] – Din fr. **évoluer**.

127. *A friza*, cu alt sens decât „a încreţi părul“, se foloseşte în expresii împrumutate din franţuzeşte, cu înţelesul de „a fi foarte aproape de“, de exemplu *a friza codul penal*, „a fi foarte aproape de a constitui un delict“. Unii au înţeles că aici înseamnă „a încălca“, de aceea zic despre o acţiune necinstită că *frizează legile*.

Gelos, poate fi cineva numai când i se pare că soţia (sau soţul) îl înşală. Foarte adesea însă, în mediul mai puţin cult, e considerat ca sinonim cu *invidios*, astfel că se zice „sunt *gelos* pe colegul meu, pentru că are rezultate mai bune decât mine“.

128. *Individ* înseamnă la origine „nedespărţit“, fiind derivat din aceeaşi rădăcină cu *indivizibil*. În raport cu o comunitate (sau o colectivitate), un *individ* este o persoană luată aparte (cu un termen mai vechi, *ins*). Deoarece însă cuvântul nu este aplicat celor pe care îi respectăm în mod deosebit, au ajuns unii să creadă că e un cuvânt de ocară, deci îl folosesc ca sinonim al lui *păcătos*, *om necinstit* etc. Cu acest nou sens, cuvântul a pătruns în *Dicţionarul explicativ*.

129. *Ironie* înseamnă la origine, în greceşte, „întrebare“; s-a folosit ca nume al unei figuri de stil, care consta din a întreba în loc de a afirma, de exemplu *eşti convins?* pentru „nu crezi nici tu asta“. Deoarece de cele mai multe ori răspunsul aşteptat era negativ, *ironia* a fost înţeleasă ca afirmare în loc de negare, sau negare în loc de afirmare; de asemenea, în ironie, se spune despre un om mititel că e un lungan, sau despre unul foarte înalt că e un pitic. Aceasta este întrebuinţarea corectă a cuvântului. Deoarece însă figura de stil e întrebuinţată de obicei în glumă, sau chiar în batjocură, mulţi (şi nu numai compatrioţi ai noştri) au ajuns să creadă că *ironia* este în general sinonim cu *batjocură*. Am auzit într-un magazin o conversaţie între două vânzătoare; prima i-a spus celeilalte: „Aşa eşti tu, proastă“, la care cealaltă a răspuns: „Te poftesc să nu fii *ironică* cu mine.“

130. *Laborios*, cuvânt latinesc, înseamnă „care cere multă muncă“; se foloseşte adesea pentru operele ştiinţifice, ca un merit, considerându-se că autorul şi-a dat multă silinţă pentru a obţine rezultate apreciabile. Dar unii numesc *laborioasă* o operă literară socotind că aduc un compliment celui care a scris-o; în realitate, aici situaţia este contrarie: se înţelege că citirea cere sforţări mari, deci opera e fără valoare.

131. *Obol*, la grecii vechi, era numele unei monede divizionare. De aici expresia, curentă şi azi, *a-şi da obolul*, ceea ce înseamnă „a contribui cu o mică sumă“ la o întreprindere de caritate sau de interes public. Socotindu-se însă că *obol* înseamnă „ajutor“ se ajunge la formulări ca cea pe care am auzit-o într-un discurs: „Vom da tot *obolul* acestei iniţiative.“

132. *Peripeţie* înseamnă în greaca veche „eveniment neaşteptat“, astfel că se putea vorbi, cum se vorbeşte şi azi, de „o călătorie cu *peripeţii*“. De aici s-a ivit ideea că e vorba de „aventuri“, astfel că se vorbeşte de *peripeţiile* unei persoane, de exemplu „nu-l mai pasionau *peripeţiile* altora: îl acaparaseră total *peripeţiile* proprii“ (am dat exemple din texte în *Studii de lingvistică generală*, p. 217 şi în *România literară* din 3 iulie 1969).

133. *Precis*, neologism de origine latină, înseamnă la origine „tăiat cu cuţitul“ (vezi de exemplu, din aceeaşi familie, pe *inciziune*), deci „fără faze de trecere“, „fără să mai rămână vreo legătură între părţile

separate“. De aici se ajunge la înțelesul de „exact, categoric, net“. Mulți cred că e totuna cu *sigur* şi, deoarece acesta din urmă este mai demult în limbă şi deci nu mai pare „distins“, îl înlocuiesc cu *precis*. Se zice corect „la ora şapte *precis*“ deci fără posibilități de abatere, dar acum auzim şi „pleci *precis*?“, ca şi când s-ar putea pleca şi aproximativ. Am auzit uneori chiar, când cineva face o afirmație, punându-i-se întrebarea: „Eşti *precis*?“

134. Un cuvânt foarte la modă astăzi, şi folosit adesea greşit, este *a preconiza*. În latineşte *praeco* era crainicul care striga mărfurile la mezat. De aici s-a format mai târziu verbul discutat aici, cu înțelesul de „a trâmbița meritele unui produs, a face reclamă pentru o idee etc.“ Se zice deci corect că *medicii preconizează sulfamidele*, că *se preconizează folosirea matematicii în toate specialitățile*. Mulți cred astăzi că *a preconiza** înseamnă „a propune“; am auzit astfel zicându-se „1700 de hectare *preconizate* a fi irigate“. Alții îl confundă cu „a prevedea“, astfel că îl folosesc şi pentru ceva depăşit: „Pe atunci încă nu se *preconiza* poluarea aerului.“ Aici am ajuns la un înțeles exact contrar celui corect.

* DEX$_2$: **PRECONIZÁ**, *preconizez*, vb. I. Tranz. A proiecta, a prevedea, a emite o idee, o ipoteză; *p. ext.* a propune, a indica, a recomanda ceva. – Din fr. **préconiser**.

135. *Prestanță* înseamnă „ținută impunătoare“, pe când *prestigiu* se numeşte „strălucire morală, glorie“. Din cauză că ambele sunt formate cu prefixul *pre-*, au ajuns să fie confundate, în sensul că *prestanță* ia locul lui *prestigiu*. Iată un citat din *Revista de filozofie* (5/1970, p. 570): „Nu credeam că prezenta lucrare ar avea *prestanța* necesară înscrierii ei la nivelul mondial.“ Desigur a avut un rol aici faptul că *prestanță* e uşor analizabil („faptul de a sta în frunte“), pe când originea lui *prestigiu* e mai greu de văzut: e din familia lui *a strânge*, iar înțelesul primitiv a fost „închiderea ochilor în fața unei lumini orbitoare“.

136. *A se preta*, din franțuzeşte, înseamnă propriu-zis „a se împrumuta“ şi e folosit mai ales cu sensul de „a se pune la dispoziție“, dar numai cu valoare negativă, deci a participa la acțiuni necorecte. Este înțeles uneori ca „a se înjosi“, fără să se arate neapărat de ce activitate e vorba, şi se ajunge chiar ca substantivul *pretare*, format de noi, să fie întrebuințat cu înțelesul de „jignire, insultă“.

137. *Protagonist* era în teatrul grecesc actorul care juca primul rol (*protos* înseamnă „primul“), iar ceilalți erau numerotați în continuare. La noi a ajuns să fie înțeles ca „actor“ pur şi simplu, astfel că se vorbeşte de *protagoniştii* unei piese şi chiar de *principalii protagonişti* (exemple am dat în *Studii de lingvistică generală*, p. 217), ca şi cum ar exista şi *protagonişti* secundari.

Recent, neologism de origine latină (moştenit, îl avem sub forma *rece*), însemna „proaspăt“, iar abstract este folosit astăzi pentru un eveniment petrecut de curând. Fiind înțeles greşit ca „apropiat“, a început să apară şi pentru viitor în expresii ca „acordul care se va semna *recent*“.

138. *A reprima* e de origine latină şi înseamnă la origine „a apăsa îndărăt“ (din aceeaşi familie avem pe *a comprima*, *a imprima*, *a suprima*). Cu sens figurat „a înăbuşi“, se spune *a reprima* o revoltă. De aici s-a ajuns la ideea că *a reprima* înseamnă „a trata cu violență“, poate chiar „a omorî“, de vreme ce se poate citi în ziare că „poliția *a reprimat* pe manifestanți“ sau că „o singură persoană a fost *reprimată*“.

139. *Scor** este de origine englezească şi are la început sensul de „răboj“; în sport se foloseşte pentru a denumi totalul de puncte marcate de o parte şi de cealaltă, de exemplu „*scorul* este doi la doi“. La noi cuvântul este în general înțeles greşit ca „raport dintre punctele înscrise de cele două echipe“ şi cu acest înțeles a fost înregistrat şi în dicționare. De aceea citim în cronicile sportive că un jucător „marchează şi astfel reduce

scorul“. În fapt, orice punct marcat nu poate decât să mărească scorul.

> * DEX2: **SCOR**, *scoruri*, s. n. Raportul dintre punctele înscrise şi cele primite la o întrecere sportivă; rezultatul reflectat de acest raport. à *Scor alb* = meci nul. – Din fr. **score**.

140. *A solicita** înseamnă la origine, în latineşte, „a deranja, a tulbura“. De aici s-a trecut la înţelesul de „a se adresa cuiva cu o cerere“, dar numai unui superior: se poate *solicita* ministrului o audienţă, *se solicită* sprijinul unei personalităţi marcante etc. Din dorinţa de a vorbi pompos, mulţi elimină astăzi din vocabularul lor pe *a cere* şi îl înlocuiesc cu *a solicita*, indiferent cui se adresează cererea. Am văzut astfel într-o adresă către un superior „vă înaintăm raportul pe care ni l-aţi solicitat“. Mai mult, acum câţiva ani, în magazinul bucureştean „Victoria“, se putea citi pe o inscripţie: „*solicitaţi* vânzătorului modelul dorit“. În *România liberă* din 16 aprilie 1970, p. 6, col. 8 ni se spune că „Olanda şi R[epublica] F[ederală] Germania *au solicitat* tuturor navelor lor... să acorde ajutor...“, ca şi cum guvernele s-ar ploconi în faţa comandanţilor de vapoare. Nu sunt de acord nici cu inscripţia de pe formularele CEC-ului: „semnătura solicitantului“, de vreme ce omul îşi cere înapoi propriii săi bani. E drept însă că de la *a cere* nu avem un substantiv ca *cerător* (din aceeaşi familie e *cerşetor*, dar se vede uşor că acesta s-a specializat într-o accepţiune antipatică).

Din aceeaşi rădăcină cu *a solicita* este substantivul *solicitudine*, care se foloseşte corect numai cu sensul vechi al rădăcinii: „atitudine plină de grijă faţă de cineva“. Cei care cred că *a solicita* e totuna cu *a cere* au ajuns să folosească şi substantivul cu un sens apropiat, adică „cerere“. Am văzut cândva un reportaj privitor la mersul treburilor într-un magazin, unde figura fraza: „Azi fiind duminică, *solicitudinea* este mai mare.“

> * DEX2: **SOLICITÁ**, *solícit*, vb. I. **1.** A cere (cu stăruinţă) să i se acorde ceva, a se adresa cuiva cu o cerere. ♦ A ruga, a apela la…, a invita să… **2.** A provoca, a trezi; a atrage. **3.** A supune un corp unei acţiuni fizice (de tracţiune, torsiune, apăsare etc.) care l-ar putea distruge dacă ar depăşi o anumită valoare. [Acc. şi: (prez. ind.) *solicít*] – Din fr. **solliciter**, lat. **sollicitare**.

142. Latinescul *species* însemna „înfăţişare“, fiind din aceeaşi familie cu *aspect*, *spectacol* etc. De aici s-a format derivatul *special*, opus ca înţeles lui *general*. Pe de altă parte s-a creat derivatul *specios* „care ia ochii prin înfăţişarea sa“, deci „înşelător“, „fără fond serios“. În mediul presei noastre, acest din urmă cuvânt este confundat cu *special*, astfel că se zice, de exemplu: „articolul să nu fie *specios*“, adică să poată fi citit şi de cei care nu au cunoştinţe în specialitate.

143. *Versiune*, în anumite contexte, este egal ca înţeles cu *variantă*. Din cauză că se spune „asupra acestui subiect circulă diferite *versiuni*“, unii şi-au închipuit că *versiune* înseamnă „minciună“ şi astfel se ajunge să se zică: „Nu ştiu, adevărat să fie, sau versiune, dar am auzit că...“ Evident, când sunt versiuni contradictorii, nu pot fi toate adevărate, dar una dintre ele poate foarte bine să corespundă realităţii.

XII. Cuvinte confundate cu altele

144. Un tip de greşeli uşor diferit de cele prezentate în paginile precedente: două cuvinte seamănă bine între ele din punctul de vedere al formei, ceea ce duce la întrebuințarea greşită a unuia în locul celuilalt. Aceasta este situaţia lui *conjectură* şi *conjunctură*, ambele de origine latină, dar de la rădăcini diferite. Primul e din aceeaşi familie cu *proiect*, iar al doilea cu *conjuncție*. Dar adesea întâlnim pe *conjectură* (care corect înseamnă „presupunere“) în locul lui *conjunctură* „rețeaua de împrejurări care creează o situație“.

Adesea *verbal* e înțeles ca opus lui *scris*, pentru că se crede greşit că *verbal* e înrudit cu *vorbă*. De mai multe ori am fost întrebat de ce se zice *proces-verbal* despre ceva făcut în scris. În realitate, se porneşte de la latinescul *uerbum*, care înseamnă „cuvânt“, atât rostit cât şi scris, iar contrariul lui *scris* este *oral*. Se merge însă şi mai departe cu greşeala: de curând un tehnician care dădea răspuns la un interviu, la radio, zicea: „am luat legătura, fie telefonic, fie verbal“, ca şi cum la telefon nu s-ar folosi cuvintele.

145. *A releva* înseamnă „a scoate în relief“ (de altfel *relief* este din aceeaşi familie cu *releva*, cu *relevator* etc.: la bază este latinescul *leuo* „a ridica“), iar *revela* este „a dezvălui“, fiind înrudit cu *văl*, deci înțelesul lui primitiv este „a retrage vălul“. Astăzi cele două verbe sunt adesea confundate între ele: mai adesea apare *a releva*, în locul lui *a revela*.

Perceptor se numea funcționarul care era însărcinat cu strângerea dărilor; *preceptor* era cel care se ocupa de educația unui copil într-o familie avută. Pentru stări din trecut, cele două cuvinte se mai folosesc şi astăzi, iar unii le confundă şi folosesc pe al doilea în locul celui dintâi. Este foarte adevărat că provin din aceeaşi rădăcină latinească, dar prefixele, deosebite, sunt suficiente ca să le diferențieze.

XIII. Termeni pretențioşi

146. Foarte multe dintre greşelile prezentate în paginile precedente au la bază tendința de folosire a unor termeni pretențioşi din dorința vorbitorului de a arăta cât e de cult. Într-adevăr, la cuvintele tradiționale, învățate din copilărie şi întâlnite la tot pasul, în lecturi şi chiar în conversații, greşelile sunt relativ rare; ele pătrund mult mai uşor în expresiile străine, care epatează pe vorbitor cu atât mai uşor cu cât sunt mai rare. Pe acestea le repetă cu greşeli de formă sau de înțeles, reuşind astfel să demonstreze tocmai contrariul decât intenționa, anume că e incult. Pe lângă exemplele discutate până acum, voi mai prezenta aici câteva.

147. Se vorbeşte de „*capacitatea* unui colectiv, a unei întreprinderi“, se spune corect că „a crescut *capacitatea* industriei noastre“, în sensul că se produce mai mult decât în trecut; de aici s-a ajuns la ideea că se poate spune *capacitate* în loc de „unitate producătoare“, de exemplu în loc de „fabrică“. Acum citim în ziare sau auzim la radio şi televiziune că „s-a dat în funcțiune o nouă *capacitate* în domeniul cutare“. În acelaşi fel şi *unitate** a devenit sinonim mai „distins“ al lui *magazin*: citim pe afişe că „nu răspundem pentru obiectele uitate în *unitate*“ sau că „*unitatea* este închisă pentru renovare“.

* DEX$_2$: **UNITÁTE**, unități, s. f. [...] 4. Cea mai mică formație, organizație economică, administrativă, militară, sanitară etc. care alcătuieşte un întreg şi acționează după un plan general. - Din fr. **unité**, lat. **unitas, -atis**.

148. *A consuma* este „a desființa prin întrebuințare“, de exemplu „la ghiveciul pe care l-am făcut *am consumat* tot untdelemnul“. Mai adesea se foloseşte pentru mâncare şi băutură, astfel încât cei care se feresc de cuvintele uzuale au ajuns să zică *a consuma** în loc de *a bea*, chiar dacă nu e vorba de a lăsa recipientul gol. Se întâlneşte deci imperativul *consumă* în locul mai simplului *bea*, sau chiar *gustă*.

* DEX$_2$: **CONSUMÁ[1]**, *consúm*, vb. I. Tranz. A întrebuința, a folosi ceva pentru satisfacerea unor trebuințe proprii sau pentru a obține alte produse. à A întrebuința ca hrană; a mânca. – Din fr. **consommer**.

149. Până şi *a şti* le pare unora banalizat şi foarte adesea este înlocuit, ce e drept tot cu un cuvânt tradițional, *a cunoaşte*. Se spune astfel „*cunoaştem* că în primăvara trecută a plouat mult“. De fapt *a cunoaşte* presupune o sforțare făcută în vederea aflării unui adevăr, pe când de ştiut se poate şti şi fără intenție. Sunt mulți care nu se mai *duc*, nu mai *vin*, ci se *deplasează**: „m-am *deplasat* la Ploieşti“, deşi *a deplasa* înseamnă „a muta din loc“ şi chiar „a pune într-un loc nepotrivit“. În loc de *a fi*, *a se găsi* se poate folosi *a se număra*: „România *se numără* printre țările socialiste.“ Unii zic astăzi *a se enumera*, de exemplu: „mă *enumăr* şi eu printre cei care au asistat la incident“; este mai pompos aşa, păcat e numai că *a se enumera* înseamnă altceva decât *a număra*, anume „a înşira unul câte unul“.

* DEX$_2$: **DEPLASÁ**, *deplasez*, vb. I. **1.** Tranz. A lua ceva sau pe

cineva dintr-un loc şi a-l pune în altul, a-i schimba locul; a muta. ♦ Refl. A se mişca din poziția inițială; a aluneca; a se disloca. **2.** Refl. A se duce undeva (în interes de serviciu). - Din fr. **déplacer**.

150. *A exprima* este la origine, în latineşte, „a stoarce, a scoate prin apăsare“ (contrariul este *a imprima*; vezi şi § **138**), apoi ajunge la înțelesul de „a scoate cuvinte, a pronunța“, iar reflexiv, *a se exprima*, este „a da glas părerilor şi mai ales sentimentelor personale“, deci „a-şi spune părerea, a formula prin cuvinte o judecată“. Cei speriați de cuvintele savante l-au considerat ca un sinonim mai distins al lui *a spune* (vezi şi § **192**). Am auzit odată pe cineva spunând: „Atunci eu *m-am exprimat*... adică ce zic că *m-am exprimat*? chiar *i-am spus*.“ Am înțeles că pentru el *a se exprima* însemna „a spune pe ocolite, în orice caz mai discret, mai delicat, deci nu era chiar acelaşi lucru cu *a spune*, direct şi brutal. Odată ce ajunge sinonim cu *a spune*, i se adaugă şi o propoziție completivă: *m-am exprimat că...*, formulă categoric incultă.

151. În mod curent se spune „*a ține* o conferință“ ca „*a ține* o lecție, o prelegere, o predică etc.“ Din ce în ce mai mult însă, *a ține*, verb din limbajul tradițional, deci socotit pe nedrept vulgar, este înlocuit în acest context cu *a expune*, care înseamnă propriu-zis „a pune afară, la vedere“, ceea ce nu se potriveşte tocmai bine cu conferințele.

152. *A etala*, cuvânt francez, înseamnă „a întinde o marfă pe un spațiu mare“ şi este un cuvânt cu sens dispreţuitor (reflexiv se poate traduce cu *a se tolăni*). Nu ştiu pentru care merite a fost acum luat în brațe şi pus în locul altor verbe, tot de împrumut, dar mai obişnuite la noi. În *Scânteia* din 21 februarie 1974, p. 5, ni se vorbeşte de „o conferință care *a etalat* puternic divergențele între participanți“, ca şi cum scopul celor care au organizat conferința ar fi fost să sublinieze divergențele.

153. *A intra*, cuvânt tradițional, nu are nici un cusur, decât că e cunoscut de toată lumea. În reportajele privitoare la hoții, a fost înlocuit cu *a se introduce**: în loc ca hoții să intre în casă, ei, mai distins, „*se introduc* în locuință“. Acum se pare că suntem pe cale de a depăşi această fază şi verbul nou „se introduce“ şi în alte contexte unde *intra* ar fi suficient.

Sunt peste 40 de ani de când regretatul Tudor Vianu, într-o conversație ocazională, mi-a atras atenția asupra formulei pretențioase *posedă* franceza, în loc de „*ştie* franțuzeşte“.

* DEX$_2$: **INTRODÚCE**, *introdúc*, vb. III. [...]. ♦ Refl. A intra undeva (cu forța sau pe furiş). […] – Din lat. **introducere**. Cf. fr. i n t r o d u i r e.

154. Oamenii cu mai puțină cultură au socotit că *a prefera* este totuna cu *a dori*; de fapt *a prefera* implică o alegere: „între munte şi mare, *prefer* marea“. Totuşi chelnerul la restaurant te întreabă: „mai *preferați* puțină pâine?“, deşi nu ai avea cu ce să o înlocuieşti. Ceva mai puțin supărător, totuşi cred că nu recomandabil, este pasajul următor din *Scânteia* din 4 februarie 1975, p. 6, col. 5: „Se apreciază ca posibilă întoarcerea acestuia (a lui Nixon) în viața politică; el şi-ar fi exprimat *preferința* de a deveni ambasador în R[epublica] P[opulară] Chineză.“ Desigur, cuvântul mai potrivit ar fi fost *dorința*.

155. Un cuvânt foarte la modă este astăzi *pregnant**, cu înțelesul de „clar, evident“; sensul real al cuvântului este „încărcat“, dar cred că mai interesant de subliniat este că de fapt se potriveşte numai la feminin, căci valoarea lui originară este „gravidă“ (în latineşte *prae* „înainte de“ şi *(g)nascor* „a (se) naşte“).

Este limpede că de greşeli de felul acesta ne-am putea uşor debarasa, dacă nu am ține să speriem lumea cu cultura noastră.

* DEX$_2$: **PREGNÁNT**, -**Ă**, *pregnanți*, -*te*, adj. Care iese în relief, care se impune prin evidență; vizibil, clar, evident; expresiv. - Din germ. **prägnant**, fr. **prégnant**. Cf. it. p r e g n a n t e.

XIV. Cuvinte compuse

156. Trecem cu aceasta la probleme de formare a cuvintelor. Româna, ca şi celelalte limbi romanice şi ca latina, a avut până acum relativ puţine cuvinte compuse, multe din cele moştenite devenind neanalizabile cu timpul. Abia acum, prin pătrunderea masivă a termenilor internaţionali (dintre care mulţi de origine greacă veche, chiar dacă ne-au venit printr-un intermediar latin), se răspândeşte şi la noi compunerea şi apar din ce în ce mai multe formaţii româneşti. Nu vom avea totuşi multe greşeli de relevat. Am pomenit (la § **16**) de *autodeservire*.

157. Am discutat în *Studii de lingvistică generală*, p. 89, formaţiile *duopol** şi *globopol*, formate după *monopol*: primul trebuia să însemne „monopol atribuit la două organizaţii“, iar al doilea, pe cât pot vedea, „desfiinţarea monopolului“. Se nesocotea faptul că *monos* (cuvânt din greaca veche) înseamnă „singur “ (iar *pol-* „a vinde“), prin urmare un *monopol* împărţit la doi constituie o absurditate, şi de asemenea, prin înlocuirea lui *mono-* se atribuia în mod fals părţii a doua *-pol*, sensul de „privilegiu“. Cred că greşeala a fost părăsită, căci în ultima vreme n-am mai întâlnit-o nicăieri.

Mai notez că acum vreo 50 de ani, un deputat care ţinea o cuvântare în parlament, fiind mereu întrerupt de un adversar, l-a interpelat pe acesta cu întrebarea: „Ce e asta, facem un *monolog* în doi?“

> * MDN: **DUOPÓL** *s. n.* situaţie a unei pieţe dominate numai de două monopoluri (< fr. *duopole*).

158. Am auzit adesea şi am întâlnit şi în scris forma *jurist consult* pentru *jurisconsult*. Ce e drept, forma corectă e greu de analizat pentru cine nu ştie latineşte. E compusă în latineşte din *iuris*, genitivul de la *ius* „drept“, şi *consultus* „experimentat“, deci la un loc, „priceput în probleme de drept“. Deoarece noi nu avem un cuvânt *iuris*, dar îl avem pe *jurist*, a trecut acesta ca primă parte a compusului, deşi nu se prea vede ce ar însemna aici *consult* (cel mult ar fi trebuit zis *consultat* sau *consultant*).

159. Pentru a denumi pe sportivii care practică tenisul, s-a fabricat la noi un compus englezesc (aşa cum în trecut am fabricat multe derivate franţuzeşti): *tenisman*, din engl. *tennis* [„tenis“] şi *man* „om“ (englezii zic *tennis player* „jucător de tenis“). Până aici nimic grav; dar sunt şi femei care joacă tenis, de aceea s-a creat derivatul feminin *tenismană**, care nu poate să nu provoace hohote de râs printre englezi, deoarece *man* înseamnă „bărbat“, iar femeie se zice în englezeşte *woman*. Aceasta înseamnă că formaţia alcătuită la noi echivalează de fapt cu „bărbată de tenis“.

> * DOOM$_2$: ***tenismenă** s. f., g.-d. art. *tenismenei*; pl. *tenismene*

XV. Formații cu prefixe

160. Şi formațiile cu prefixe au fost rare în româneşte, de astă dată în opoziție cu situația din limbile romanice occidentale. Ce e drept, prefixele nu ne-au lipsit niciodată cu totul, dar în ultimul timp ele se înmulțesc prin adoptarea de elemente internaționale (şi aici cele mai multe sunt de origine latină, chiar dacă ne vin prin intermediul altor limbi). Nici aici nu vom găsi multe exemple de greşeli. Iată în primul rând un caz unde în mod greşit a fost văzut un prefix cunoscut.

161. *Escroc* provine din francezul *escroc* care la rândul său e din italiană. Probabil francezii au luat verbul *escroquer*, pe baza căruia au format derivatul regresiv *escroc*. Ceea ce ne interesează însă este că în italiană se zice *scroccare*, *scrocco*: francezii, care nu puteau pronunța grupul *scr* inițial, au adăugat la început un *e* (ca în atâtea alte cazuri). Mulți dintre compatrioții noştri îşi închipuie că pronunțarea *escroc* prezintă o simplificare, în genul lui *eschibiție* pentru *exhibiție* (vezi § **81**), şi de aceea au fabricat forma, pe care o consideră originară, *excroc*, cu prefixul *ex-*. Numai că nu se poate vedea în româneşte ce înseamnă partea a doua, *-croc*.

162. Ceva mai complicată este greşeala, foarte frecventă, care transformă pe *asambla* în *ansambla*. Există în franțuzeşte verbul *assembler* „a pune la un loc“, care e la baza cuvântului nostru; mai există însă şi *ensemble*, adverb, cu sensul de „împreună“, devenit substantiv şi împrumutat de noi sub forma *ansamblu*. Multă lume la noi îşi închipuie că de aici e şi verbul şi pronunță *ansambla* (dar un verb *ensembler* nu există în franțuzeşte). Ar mai fi posibilă şi altă explicație, anume anticiparea nazalizării (vezi exemplele ca *angronom*, discutate la § **79**). Mai probabilă rămâne totuşi prima explicație.

163. Iată acum exemple cu prefixe autentice. Prefixul *anti-*, de origine veche grecească, înseamnă „contra“ (ca, de exemplu, în *antifascist*); prefixul *ante-*, de origine latină, înseamnă „înainte“ (ca, de exemplu, în *anteproiect*). Ar trebui să zicem *antecameră*, întrucât numim astfel „o cameră care este înainte“, dar l-am luat gata greşit (*anticameră*) din franțuzeşte, unde se zice *antichambre*. Adevărul este că încă din latineşte se găsesc cuvinte cu *anti-* în loc de *ante-* (de exemplu *a anticipa*) şi aici vinovată este deprinderea romanilor de a închide vocalele neaccentuate. Într-un caz ca acesta este inutil să mai reacționăm.

164. Mai puțin bine stăm în cazul cuvintelor formate cu prefixul (de origine latină) *co-* „împreună“: se spune corect despre doi oameni care lucrează împreună că sunt *colaboratori* (*laboro* înseamnă în latineşte „a lucra“); tot aşa e bine zis că sunt *coraportori* sau *coreferenți*, dacă fac împreună un raport sau un referat, două case de film sunt *coproducătoare* ale unui film etc. De aici însă s-au format derivatele inverse, sau cu schimbare de sufix, ca *coraport**, *coreferat***, *coproducție****. Dacă examinăm cum trebuie aceste derivate, sensul lor ar trebui să fie „raport, referat împreună cu altul, producție împreună cu alta“, ceea ce este evident fals, deoarece de fiecare dată avem o singură lucrare. Se crede de obicei că modelul aici este rusesc, deoarece există în ruseşte *sodoklad*, care e format ca şi *coraport*; dar în ruseşte cuvântul înseamnă, corect, „raport suplimentar“, deci un raport care într-adevăr este împreună cu altul.

Mai curioasă e situația lui *confrate*, care, bineînțeles, nu poate fi „frate împreună cu altcineva“ (de fapt, dacă eu îi sunt lui frate, e clar că şi el îmi e mie frate). Formula nu e creată de noi, ea are circulație internațională, desigur pentru că, până la urmă, confrații nu sunt frați între ei, ci membri ai unei organizații.

* DEX$_2$: **CORAPÓRT**, *coraporturi*, s. n. Raport de completare care însoţeşte raportul principal prezentat de o altă persoană. - **Co + raport** (după rus. *sodoklad*).
DOOM$_2$: **coraport** s. n., pl. *corapoarte*
** DEX$_2$: **COREFERÁT**, *coreferate*, s. n. Referat care reia şi dezvoltă (critic) unele probleme dezbătute într-un referat. **Co + referat** (după rus. *sodoklad*).
*** DEX$_2$: **COPRODÚCȚIE**, *coproducții*, s. f. Producție cinematografică, film realizat prin colaborarea unor studiouri cinematografice din două sau mai multe țări. - Din fr. **coproduction**.

XVI. Formații cu sufixe

165. Româna a avut totdeauna sufixe mai multe decât prefixe şi le-a folosit în mod intens, iar acum se înmulțesc sufixele internaționale, astfel că vom avea mai mult de discutat aici decât în celelalte compartimente ale formării cuvintelor. Vom începe cu exemplele unde, din cauza mânuirii necorecte a sufixului, se ajunge la deteriorarea cuvântului de bază, fie în ce priveşte forma, fie în ce priveşte înțelesul. Iată un exemplu de primul tip.

166. *Defecțiune* este de origine latină şi înseamnă exact „părăsirea unui aliat“ (e din aceeaşi familie cu *deficiență*, care înseamnă „lipsă“). S-a căutat un cuvânt care să însemne „stricare“ şi, ca să se înțeleagă că există posibilitatea de reparare, nu s-a pornit de la *a strica*, ci de la *defect*. De la acesta, sau mai bine zis de la verbul *a se defecta*, trebuia format un derivat ca *defectare* sau, eventual, *defectație*, în nici un caz însă *defecțiune**, care e format de la o temă latină şi trebuia păstrat cu valoarea lui originară. Adevărul e că şi adjectivul *defect* „stricat“ a fost creat greşit, după modelul lui *perfect*; corect este *deficiență*, care în general este foarte puțin folosit. O confuzie de sufixe încurcă şi pe *devoțiune* cu *devotament*, ambele din aceeaşi familie, dar primul cu înțeles religios („cucernicie“) iar al doilea cu înțeles laic („ataşament față de o persoană sau față de o organizație“).

* DEX$_2$: **DEFECȚIÚNE**, *defecțiuni*, s. f. Deranjament, defect care împiedică buna funcționare a unei maşini, a unui aparat, a unui mecanism, desfăşurarea normală a unei acțiuni etc. [Pr.: -ți-u-] - Din **defect**. Cf. fr. d é f e c t i o n, lat. d e - f e c t i o, -o n i s.

167. Ceva mai complicată este istoria lui *pronunție*, pe care îl folosesc şi unii lingvişti în loc de *pronunțare*. De la *a pronunța*, trebuia să se formeze *pronunțație*, sau pornindu-se de la latinescul *pronuntio*, ajungem la *pronunțiație*. Într-adevăr, în latineşte există *pronuntiatio*, care a dat în franțuzeşte *prononciation*, în italieneşte *pronunziazione*. Există însă în italieneşte şi o formă mai scurtă, *pronunzia*, care se zice că ar sta la baza cuvântului nostru. Îmi vine greu să o cred, pentru că de obicei nu din italieneşte luăm cuvinte de acest tip. Cred mai curând că atât în italiană cât şi în română a părut greu de pronunțat -*țiație* şi mai ales -*țație*, din cauza repetării lui *ț*, şi de aceea s-a recurs la o formă mai scurtă, pentru care puteau servi de model *convenție*, *intenție* etc.

168. Mai gravă este confuzia produsă în cazul exemplului care urmează. Deoarece avem pe *citronadă*, *limonadă*, *oranjadă*, s-a putut înțelege că sufixul cu care se formează numele de băuturi este -*adă*; de aceea, când s-a creat un produs românesc din fructe, i s-a zis *frucadă*, format greşit, deoarece baza nu era *fruc*, ci *fruct*, deci ar fi trebuit să se zică *fructadă*. Probabil că cineva a atras atenția asupra greşelii, căci a apărut apoi altă marcă, *fructonadă*. Aici s-a făcut altă greşeală: pornindu-se de la *limonadă*, *citronadă*, analizate greşit, s-a socotit că sufixul e -*onadă* (de fapt e -*adă*, adăugat la it. *limone*, fr. *citron* „lămâie“).

169. Iată un cuvânt format cu acelaşi sufix, dar într-o formă mai apropiată de cea latină (şi de fapt şi de cea română): *lactat**. Îl vedem scris pe firmele magazinelor unde se vând brânzeturi: „Produse *lactate*“. La bază este un cuvânt latinesc care înseamnă „alăptat“, adică „tratat cu lapte“. Dar brânza nu e tratată cu lapte, ci e

scoasă din lapte. Pentru etimologie, se trimite la francezul *lacté*, dar acesta nu înseamnă nici el „extras din lapte“. Adevărul este că s-a greşit sufixul; ar fi trebuit scris pe firmă „Produse *din lapte*“, dar se va fi părut că sună prea simplu.

* DEX$_2$: **LACTÁT²**, *lactați*, *-te*, adj. Făcut din lapte, care conține lapte, bazat pe lapte (şi pe derivatele lui). ¨ (Substantivat, f. pl.) Produse fabricate pe bază de lapte. – Din fr. **lacté**.

170. O situație complicată procură sufixele latineşti *-arius* şi *-alis*, destul de apropiate ca înțeles. *Funerarius* însemna „care priveşte înmormântarea“, iar *funeralis*, „de înmormântare“, dar ca neutru plural, *funeralia*, a ajuns în limbile romanice (rom. *funeralii*) să fie folosit cu înțelesul de „înmormântare“. Foarte adesea auzim şi citim *funerarii*, în loc de *funeralii*, iar uneori piatră *funerală* în loc de piatră *funerară*.

Numerar „bani gheață“ devine în gura unora *numeral*. Mai des se confundă *familial* cu *familiar*: primul înseamnă „privitor la familie“, al doilea „cu care eşti deprins“, de exemplu *relații familiale*, dar *vorbire familiară* (în opoziție cu *literară*, academică). Desigur, cei care au pus firme cu *local familial* au înțeles prin aceasta „local în care poți veni cu familia“, ceea ce n-ar fi greşit. Uneori se confundă *original* cu *originar*; ambele sunt derivate în latineşte de la *origo* „origine“ (la rândul lui acesta provine de la verbul *orior* „a se naşte“), dar *originar* este cel „care îşi are originea într-un anumit loc“ (eventual „care se păstrează în forma în care a fost la început“), pe când *original* este „neimitat“, „necopiat“, „personal“ etc.).

171. În loc de *vehicul*, se răspândeşte în ultimul timp scrierea şi pronunțarea *vehicol*. Bănuiesc că la mijloc este o confuzie: avem cuvinte ca *agricol*, *apicol*, *viticol*, compuse în latineşte cu verbul *colo* „a cultiva“, deci pronunțarea noastră cu *o* e justificată; după acestea se vor fi luat cei care pronunță *vehicol*, împotriva formei etimologice (lat. *uehiculum*, fr. *véhicule*). Ce e drept, există cuvinte formate la fel în latineşte, cu sufixul *-culo-* şi acceptate la noi cu *-col*: *articol*, *spectacol*, *tabernacol* şi altele. Explicații se pot găsi mai multe (vezi despre aceasta „Cronica limbii“, în *România literară* din 27 mai 1971). În orice caz, dacă s-au produs în trecut abateri de la norme, nu e necesar să se mai producă şi astăzi şi va trebui să menținem în continuare pe *vehicul*.

172. Mari ravagii face actualmente sufixul ce origine latină *-iv*, adăugat la teme participiale. Unora li se pare că e foarte distins să foloseşti cuvinte formate cu acest sufix, chiar dacă nu cunoşti valoarea reală a rădăcinii la care îl ataşezi. Astfel apare *lucrativ* cu sensul de „unde se lucrează“ (încă la Budai-Deleanu găsim cuvântul cu sensul de „muncitor“), când de fapt vrea să zică „aducător de mari câştiguri băneşti“: *lucrum* în latineşte nu însemna „muncă“, aşa cum a ajuns la noi, ci „câştig“ (vezi § **16**); este deci corect să spunem *profesiune lucrativă*, dar nu e bine zis *atelier lucrativ* (pe care clienții ar trebui să-l evite, ca să nu fie despuiați).

173. Se întâlneşte formula *medicamente vindicative*, ceea ce, în mintea celor care o întrebuințează, ar trebui să însemne „leacuri“. Dar, deşi originea lui *vindeca* este latinul *uindico*, înțelesul s-a schimbat mult: în latineşte verbul însemna „a reclama“ (de aici neologismul nostru *a revendica*, pe care unii îl transformă în *a revindeca*), „a răscumpăra“, „a răzbuna“ (vezi francezul *venger*), deci nimic de-a face cu „a lecui“ (la noi acest înțeles se explică din „a răscumpăra“, „a elibera“).

174. Unii zic *speculativ* în legătură cu atitudinea *speculanților*. Şi aici punctul de plecare este comun: lat. *speculor* „a pândi“ (din aceeaşi familie avem numeroase cuvinte: *aspect*, *respect*, *specie* etc., înțelesul primitiv fiind acela de „a privi“). Dar *speculativ* s-a legat de cercetarea ştiințifică, de teorie, pe când *specula*, de unde şi *speculant*, pornind de la ideea de „a pândi pentru a obține câştiguri ilicite“, desemnează pe cineva certat cu legea.

Tot aşa unii cred că *discursiv* înseamnă „prin discursuri“, când de fapt sensul lui este „care trece de la o idee la alta, de la o etapă la alta a raționamentului“. *Discursus* înseamnă, ce e drept, „discurs“ în latineşte, dar verbul de la care e format, *discurro*, are sensul de „a parcurge alergând“.

175. Se greşeşte încă şi mai mult când se adaugă sufixul *-iv* la o temă care nu e de origine latină. Am auzit astfel folosit *primitiv* în loc de *primitor*: „îmi place să merg la ei, pentru că sunt oameni foarte *primitivi*“; *a primi* e de origine slavă, iar *primitiv*, în accepțiunea lui originară, de „necivilizat“, provine din latineşte şi e legat de *primus* „cel dintâi“, deci se referă la începuturile omenirii.

176. De notat că în unele cazuri adjectivul în *-iv* e folosit pleonastic: se înțelege de la sine că într-un atelier se lucrează deci nu ar mai fi nevoie să se adauge *lucrativ*, chiar dacă acesta ar însemna „de lucru“; medicamentele sunt făcute pentru a vindeca, deci e inutil să adăugăm *vindicative*, chiar dacă acesta ar însemna într-adevăr „care vindecă“.

177. Iată şi un cuvânt a cărui formație este foarte clară pentru noi şi care totuşi este adesea greşit analizat, ceea ce are ca urmare falsificarea sufixului: *cunoştință* e derivat de la *a cunoaşte* cu sufixul *-ință* (după cum *credință* e de la *a crede*); unii îl scriu cu doi *i*, *cunoştiință*, orientându-se după *ştiință*, care e format din rădăcina *şti-* şi sufixul *-ință*, deci pronunțarea şi scrierea cu doi *i* [în acest din urmă caz] este justificată. De notat că *cunoaşte* şi *şti*, deşi sunt foarte apropiate ca înțeles, nu au nici o legătură în ce priveşte originea.

178. Alteori, prin socoteli greşite, este deteriorată tema. Mai spun unii şi astăzi *detaila* în loc de *detalia*, pentru că pornesc de la francezul *détail*. Dar de vreme ce acestuia îi corespunde în româneşte *detaliu*, nu e nici un motiv să nu se pornească de la această din urmă formă pentru organizarea derivatului verbal. Mai rău stăm cu *delincvent*, care din ce în ce mai mult e alterat în forma *delicvent*, nu atât pentru că grupul de consoane *ncv* constituie o greutate la pronunțare, cât, cum rezultă din numeroase scrisori pe care le primesc, pentru că se porneşte de la *delict*. În cazul acesta, însă, ar trebui să zicem *delictent*. Adevărul este că nu *delict* este baza, ci latinescul *delinquo* „a părăsi (drumul bun)“, la care se pune sufixul participiului prezent, *-ent*. *Delict* e format de la supin, fără *n*, conform cu regulile morfologice ale limbii latine (aşa cum, de exemplu, *tact*, la origine „pipăire“, e de la *tango* „a atinge“).

179. Voi aduce acum în discuție două tipuri de formații verbale care nu sunt propriu-zis greşite; ele atrag atenția numai pentru că dau naştere astăzi la numeroase derivate, dintre care unele poate nici nu sunt necesare, căci iau locul unor forme mai simple. Dar fără nici o îndoială că nu toate vor fi până la urmă eliminate. Primul tip este al verbelor formate cu sufixul *-iona*, paralele cu substantive în *-i(un)e*. Ele au fost temeinic studiate de Laura Vasiliu în volumul colectiv *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, II, 1960, pp. 170-184 (de atunci însă au mai apărut exemple). Exemple ca *achiziționa*, *funcționa* etc. sunt ferm introduse în limbă şi nu cred că cineva le găseşte cusur. Altele, ca *confuziona*, *direcționa*, *obiecționa*, *spaționa*, *suspensiona*, *suspiciona* par mai puțin necesare, de vreme ce avem pe *confunda*, *dirija*, *obiecta*, *spația*, *suspenda*, *suspecta*. Ce e drept, în unele cazuri sunt diferențe de felul celei văzute în paragraful precedent şi acestea pot crea unele greutăți celor mai puțin informați în materie de limba latină.

180. Al doilea tip priveşte unele verbe formate de la substantive prin suprimarea unui sufix (derivate regresive). Acum câțiva ani s-a vorbit mult de zonele *calamitate*, ceea ce presupune existența unui verb *a calamita*; în realitate s-a pornit de la substantivul, împrumutat din latineşte, *calamitate*, care nu avea un verb pe lângă el.

De la *capacitate* s-a format acum un verb *a capacita* „a face capabil“. De fapt sufixul cu care sunt formate substantivele nu este *-ate*, ci *-itate*, deci verbul ar fi trebuit să fie *a calama*, *a capaca*, după modelul pe care ni-

l dă, să zicem, *utila*, *utilitate*. Dar este evident că nimeni nu se va gândi să recurgă la astfel de formații.

181. La sfârşit un caz ceva mai complicat: *ascendent* şi *ascendență* sunt din aceeaşi rădăcină latină şi, mai mult, cel de-al doilea e derivat de la cel dintâi. *Ascendent* înseamnă propriu-zis „urcător“, apoi persoană aşezată mai sus pe linia genealogică, deci „strămoş“, iar *ascendență* este „linia strămoşilor“, deci raportul ar fi cam acelaşi ca între *dependent* şi *dependență*. Dar *ascendent* a mai căpătat un sens, „autoritate morală“, se zice deci că un cunoscut, care nu mi-e rudă şi nu e mai în vârstă decât mine, „are *ascendent* asupra mea“. Unii dau acest înțeles şi lui *ascendență*, mai exact îl folosesc greşit pe acesta în locul lui *ascendent*.

XVII. Morfologie

182. În acest capitol nu vom avea mult de discutat: se ştie că morfologia este cel mai stabil compartiment al limbii, ceea ce înseamnă că nu se produc aici nici greşeli multe. De fapt, şi ceea ce vom aduce în discuţie va fi, măcar în oarecare măsură, din domeniul foneticii. În primul rând ne vom ocupa de alternanţele vocalice care în trecut au avut foarte mare importanţă pentru diferenţierea formală a categoriilor morfologice. Astfel sunt tradiţionale modificările de vocale în temă, ca *masă/mese*, *ţară/ţări*, *văd/vede*, *veni/vine*, *treaptă/trepte*, *tânăr/tineri*, *pot/putem*, *noapte/nopţi*. Chiar dacă existau şi alte semne diferenţiatoare ale formelor gramaticale, alternanţele vocalice atrăgeau categoric atenţia vorbitorilor. Nu mai puţin erau folosite alternanţele consonantice, acestea însă numai la urmă, deci se confundau cu desinenţele: *cos/coşi*, *tot/toţi*, *văd/vezi*, *merg/mergi*, *fac/faci* etc.

183. Odată cu accentuarea influenţei romanice şi latine asupra limbii române, alternanţele vocalice au fost treptat părăsite, nu în sensul că nu s-ar fi păstrat în cuvintele tradiţionale, ci în acela că împrumuturile recente nu mai modifică în cursul flexiunii vocalele din temă. Astfel se zice corect *serată/serate*, *diseca/disecă*, *abroga/abrogă* etc. În multe cazuri, menţinerea alternanţelor vocalice e semn de lipsă de cultură, de exemplu în *obsearvă*, *adreasă*, *pedagoagă*, *stăţii* etc. Ele sunt de altfel întâlnite din ce în ce mai puţin. Dicţionarele noastre nu merită elogii pentru faptul că inserează forme ca *pene de cauciuc* în loc de *pane* şi mai ales *simptoame**. Adevărul este că desinenţele sunt suficiente ca să recunoaştem că e vorba de plurale.

* DOOM$_2$: **simptom** (*simp-tom*) s. n., pl. *simptome*

184. Alternanţele consonantice sunt mult mai stabile, tocmai din cauză că joacă rol de desinenţe. Totuşi unele dintre ele sunt pe cale de a fi părăsite. Dacă un cuvânt mai vechi, ca *viteaz* păstrează pluralul cu *j'*, *viteji*, în cuvintele recente ne mulţumim cu *z'*, de exemplu de la *burghez*, pluralul e *burghezi*, în timp ce *burgheji* este o variantă regională şi incultă.

185. Adaptarea substantivelor terminate în vocală accentuată creează unele complicaţii. La multe cuvinte spaniole sau amerindiene (venite prin spaniolă) s-a adăugat un *-s* care era de fapt semnul pluralului: *aino*, *inca*, *maia*, *pampa*, *papua* au devenit *ainos*, *incas*, *maias*, *pampas*, *papuas*; pe altă cale ne-a venit *eschimos* din *eschimo*, *indus* din *indu*; luate drept singulare, li s-a refăcut un plural românesc: *ainoşi*, *incaşi*, *maiaşi*, *pampasuri*, *papuaşi* şi, de asemenea, *eschimoşi*, *induşi**. Să mai adăugăm spaniolul *cortes* „curţi“, care, în româneşte, a devenit *cortesuri*. Problema a fost în întregime studiată de Mioara Avram în *Studii şi cercetări lingvistice*, 4/1975, pp. 319-324. Am impresia că procesul este încheiat şi că nu mai putem decât să luăm act de el.

* DOOM$_2$: **hindus** adj. m., s. m., pl. *hinduşi*; adj. f., s. f. *hindusă*, pl. *hinduse*

186. Alt fel de probleme au pus cuvintele germane terminate în *-er*: prăjitura numită *Indianer*, adică „indian“ a fost înţeleasă în româneşte ca *indiană*, trecută deci la feminin. În fond, adjectivul poate fi considerat

ca acordat cu *prăjitură*, subînțeles.

Mai rău stau lucrurile cu *krakauer**, varietate de salam, derivat de la *Krakau*, numele german al Cracoviei; unii au înțeles că se zice *cracauă* deci feminin, i-au alipit articolul şi au ajuns la forma *cracaua*, apoi, după modele ca *mantaua/manta*, au refăcut o formă nearticulată *craca*.

În sfârşit, nu mă pot împăca (dar probabil că rămân izolat) cu forma *nuga***, feminină, cu pluralul *nugale*: originalul francez, *nougat* trebuia, după normele adoptate, să devină *nugat*, neutru (în franțuzeşte, *nougat* provine din provensală, unde e derivat de la cuvântul care înseamnă „nucă"). În cel mai rău caz, trebuia să fie în româneşte *un nuga*, dar acesta ar fi creat complicații în ce priveşte formarea pluralului.

* DOOM$_2$: **cracauer** (-*ca-uer*) s. n.

** DOOM$_2$: **nuga** s. f., art. *nugaua*, g.-d. art. *nugalei*; (sorturi) pl. *nugale*, art. *nugalele*

XVIII. Între vocabular şi sintaxă

187. Denaturarea sensului unor cuvinte duce la transformări în construcțiile sintactice. Cel mai des se întâmplă aceasta la verbe. *A adjudeca* (după francezul *adjuger*) se foloseşte cu dativul şi înseamnă „a atribui“ (în special la vânzările la mezat: se *adjudecă* un obiect celui care dă mai mult). În publicațiile sportive franceze se foloseşte expresia *a-şi adjudeca meciul* (*s'adjuger la partie*), copiată de presa noastră de specialitate acum câteva decenii; repede apoi s-a ajuns la „cutare echipă *adjudecă* meciul“, ca şi cum *a adjudeca* ar însemna „a câştiga“.

188. *A incumba* însemna în latineşte „a se lăsa cu toată greutatea corpului“ (propriu-zis „a se culca pe“). Se folosea în special când era vorba de vâslaşi care trăgeau din greu. De aici s-a ajuns la expresii ca „mie îmi *incumbă* o sarcină“, aproximativ cu acelaşi sens ca „asupra mea apasă, pe umerii mei cade“. Se aude şi se citeşte uneori, cu complement direct, „sentința tribunalului *incumbă* pârâtului restituirea sumei“, şi de asemenea fără complement indirect: „a redacta o carte *incumbă* multă muncă“. Vezi şi un exemplu mai curios, *această sarcină mă incumbă*, citat de Henri Jacquier, în „Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică şi filologie romanică“, Bucureşti, [II], 1971, p. 949.

189. *A necesita*, verb destul de rar folosit, şi numai la persoana a treia (subiectul fiind totdeauna neînsuflețit), înseamnă „a face să se simtă nevoia“, de exemplu, „situația aceasta *necesită* o soluție rapidă“. Înțelegându-se ca egal cu „a cere“, dar mai „distins“, unii îl folosesc acum şi la persoana întâi sau a doua şi zic, de exemplu, „eu *necesit* bani“.

A prejudicia înseamnă „a dăuna“ şi deci trebuie spus neapărat cui. Se spune totuşi uneori *această activitate prejudiciază*, fraza rămânând în aer.

190. *A tergiversa*, neologism de origine latină, însemna la origine „a întoarce spatele“ (era format din *tergum* „spate“ şi *uerso* „a întoarce“, apoi a trecut la înțelesul de „a se lăsa greu, a se codi, a se eschiva, a căuta pretexte pentru a nu acționa“. Acum, fiind considerat sinonim cu *a tărăgăni*, a început să fie întrebuințat tranzitiv, astfel că auzim şi citim că cineva „*a tergiversat* problema“, sau că „*tergiversează* organizarea unei instituții“, „*tergiversează* tratativele“ (vezi *Scânteia*, 31 ianuarie 1957, p. 4, col. 5; *România literară*, 16 ianuarie 1957, p. 4, col. 4). Alte exemple am citat în *România liberă* nr. 40/1970. De aici folosirea verbului la participiu: „În vederea accelerării procesului de reformă agrară, *tergiversat* de organul de resort“ (în *Scânteia*, 22 mai 1975, p. 4, col. 6). Mai de curând am întâlnit, cu aceeaşi valoare, exemple cu verbul la activ: „problema *tergiversează*“, ceea ce strict etimologic ar însemna că „problema întoarce spatele“.

191. *A trişa*, luat din franțuzeşte, înseamnă „a juca necinstit“, mai ales „a proceda necorect la jocurile de cărți“. Prin urmare se spune că cineva *trişează*. Fiind socotit ca egal cu *a înşela*, a ajuns să fie folosit cu complement direct, de exemplu: *l-am trişat* (John O'Hara, *Interesele familiei Lockwood*, traducere [în limba] română [de Sima Zamfir, Editura pentru Literatură Universală], Bucureşti, 1969, p. 71); „cei care îşi trăiesc cu adevărat viața... şi cei care încearcă să o *trişeze*“ (*Scânteia*, 12 iulie 1972, p. 2, titlu peste pagină). Construcția a pătruns în *Dicționarul explicativ*.

192. Între activ şi reflexiv se produc adesea ciocniri (vezi exemplul *m-am exprimat că*, § **150**). *A servi* a

devenit banal cu sensul de „a mânca“, în locul lui *a se servi*: gazda poate spune musafirului *serviți-vă*, adică „luați-vă singur în farfurie“; mai puțin respectuos, *serveşte-te*. Cele două silabe identice (*-te-te*, sau, la infinitiv, *se-se*) au fost reduse la una singură, cam aşa cum din *uită-te* s-a făcut *uite*. Până aici nu e nimic grav, dar s-a înțeles că verbul înseamnă „a mânca“, astfel că se zice „mersi, nu servesc“. Am întrebat odată la un restaurant dacă nu vine nimeni să ia comanda şi mi s-a răspuns „ospătarul *serveşte*“; am crezut că e tocmai ce voiam eu, dar, de fapt, mi se spusese că ospătarul nu e prezent pentru că mănâncă. Henri Jacquier discută exemplul *serviți zahăr* în „Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică [şi filologie romanică“, Bucureşti], II, 1971, p. 949.

193. Iată şi un exemplu ceva mai complicat. Când cineva pune o întrebare indiscretă, i se poate răspunde *nu te priveşte*; ceva mai politicos este *mă priveşte*, adică „e treaba mea“. Vrând să vorbească mai distins, mulți au înlocuit pe *nu te priveşte* cu *nu te interesează*, apoi, trecând şi aici verbul la persoana întâi, zic *mă interesează*. Toate ar fi bune, dacă aceasta ar însemna numai „nu te priveşte“, dar aceeaşi formulă se foloseşte pentru „subiectul mi se pare interesant“, deci ar fi normal ca interlocutorul să înțeleagă că e rugat să ia parte la discuție, nu să se abțină.

194. *A confrunta* este „a pune față în față“ (după etimologie, ar fi trebuit să zic „frunte la frunte“); cuvântul se foloseşte mult în justiție, când pârâtul şi reclamantul sunt interogați în acelaşi timp. De la o vreme s-a răspândit în presă formula *a fi confruntat* „a avea de făcut față“ unor greutăți, de exemplu „agricultura este *confruntată* cu lipsa de soare“. La televiziune am auzit de „problemele care *confruntă* omenirea“ şi aici se pare că verbul a devenit tranzitiv, sensul fiind aproximativ „a da de furcă“. Observ însă că formula nu e chiar atât de nouă cum mi se păruse, deoarece o găsesc citată încă din 1959: „multe dificultăți ne vor *confrunta*“; o semnalează Henri Jacquier (în *Cercetări de lingvistică*, IV, p. 86), care precizează că punctul de plecare este în engleză.

195. O neînțelegere a construcției sintactice face să se scrie astăzi fraze ca „misiunea lui X *a eşuat*“. *A eşua* înseamnă „a nu reuşi să duci la bun sfârşit o întreprindere“, deci se poate zice că cineva „*a eşuat* în misiunea pe care a primit-o“, dar misiunea nu are cum să *eşueze*, pentru că nu s-a angajat la nimic.

196. Oarecum în aceeaşi ordine de idei notez că verbele intranzitive nu au participiu perfect. Dacă de la un verb tranzitiv ca *a construi* avem participiul *construit* şi putem spune *casa construită*, nu putem proceda la fel cu un verb ca *a eşua* şi să zicem, de exemplu, „lovitura de stat *eşuată* în Bolivia“ (*Scânteia*, 6 octombrie 1970, p. 1, col. 8), după cum nu e corect nici să zicem „lista celor *reuşiți* la examen“ (*Programul de radio…* nr. 40 din 1970, p. 16).

197. Iată şi un caz unde modificarea sintactică se datorează unei greşeli de traducere. În cronicile sportive franceze se foloseşte expresia *ouvrir sur* „a deschide (drumul) către“, adică „a trimite mingea la cutare jucător“. Deoarece *sur* înseamnă şi „pe“ (adică „deasupra“), iar *pe* în româneşte se foloseşte pentru a marca acuzativul la numele de persoană, cronicarii noştri au înțeles că obiectul direct al verbului *deschide** este jucătorul către care se trimite mingea, şi astfel zic „deschide pe Lucescu“, ca şi cum acesta ar fi fost închis.

* DEX$_2$: **DESCHÍDE**, *deschíd*, vb. III. […] **6.** […] ¨ A trece mingea unui coechipier pentru ca acesta să întreprindă o acțiune ofensivă […] – Lat. **discludere**.

XIX. Economie şi risipă

198. Printre cei mai importanţi factori de evoluţie a limbilor sunt economia şi risipa, cum a arătat convingător André Martinet. Dacă ascultătorul a înţeles ce vreau să-i spun fără să mai fie nevoie să audă sfârşitul frazei sau chiar al unui cuvânt, mă pot dispensa de a-l mai rosti, făcând prin aceasta economie de energie şi pentru mine şi pentru convorbitorul meu. Se poate suprima începutul frazei, sau chiar şi începutul şi sfârşitul: ar trebui să zicem complet „doresc ca dimineaţa să fie bună pentru tine“, dar în loc de aceasta ne mulţumim cu „bună dimineaţa“, sau chiar cu '*mneaţa* (evident, nu vom folosi această ultimă formă adresându-ne cuiva căruia vrem să-i arătăm respect). În scris, economia e şi mai importantă, deoarece priveşte nu numai efortul personal, ci şi hârtia şi cerneala sau zaţul.

199. Un exemplu de amănunt, printre multe altele. Articolul nostru, la masculin singular, era *-lu* adăugat la vocala *u* cu care se termina nominativul singular nearticulat, deci forma nearticulată era *omu*, iar cea articulată *omulu*. După un timp, *u* final a încetat de a fi pronunţat, căci *om* spunea mai pe scurt acelaşi lucru ca şi *omu*. Acum, opoziţia devenise *om/omul*. Dar de vreme ce *u* nu mai apărea decât la forma articulată, era destul ca ascultătorul să-l audă ca să înţeleagă că substantivul e articulat, deci *l* final nu-i mai aducea nici o informaţie: opoziţia era acum între *om* şi *omu*, prin urmare *l*, devenit inutil, a fost părăsit în pronunţare încă de acum câteva sute de ani. Prin tradiţie, continuăm să-l scriem; totuşi la numele proprii a fost suprimat: scriem de multă vreme *Ionescu*, nu *Ionescul*, iar mai de curând geografii au admis inovaţia şi la numele de locuri, căci scriu *Viziru*, nu *Vizirul*. S-ar părea că e vorba de o economie infimă, dar să ne gândim că într-o carte articolul masculin revine de multe sute de ori (dacă nu de mii) şi că, dacă l-am suprima, s-ar economisi câteva pagini, fără nici o pagubă pentru comunicare.

200. În franţuzeşte se practică foarte mult scurtarea cuvintelor lungi, în special a celor compuse, din care în general rămâne numai unul din termenii compunerii, de obicei primul: *métro* pentru *métropolitain*; adesea chiar şi primul termen e trunchiat, de exemplu se zice *vélo* pentru *vélocipède*, şi chiar *bac* pentru *baccalauréat*. Multe dintre prescurtările franţuzeşti sunt folosite şi la noi: *metrou*, *auto* (pentru *automobil*), *cinema* pentru *cinematograf* (francezii zic şi *ciné*). Devin tot mai numeroase compusele din fragmente, de felul lui *aprozar* din *aprovizionarea cu zarzavat* (la înmulţirea exemplelor de acest tip a contribuit modelul compuselor sovietice). Nu mai vorbesc de compusele din iniţiale, ca PTT sau CFR. De asemenea trec peste prescurtările făcute numai în scris: *d.*, „domnul“, *tov.*, „tovarăşul“, *pt.*, „pentru“, *f.f.*, „foarte, foarte“ etc. (adresate unui superior sunt socotite nepoliticoase).

201. Mă voi ocupa în continuare numai de economia obţinută prin suprimarea unui cuvânt întreg sau chiar a mai multora. Unele întorsături s-au încetăţenit şi nu mai sunt remarcate. Se spune în mod curent *marfă de calitate*, fără să se mai adauge epitetul *bună* (mai mult decât atât: se consideră că *n-are calităţi bune* constituie un pleonasm, deşi la origine *calitate* însemna simplu „fel de a fi“, bun sau rău; vezi şi *aprecia*, la § **115**). În acelaşi fel se spune că o femeie *a născut*, fără să fie nevoie să adăugăm „un copil“, că un om *a băut*, şi se înţelege că e vorba de alcool.

202. Suntem ceva mai puţin deprinşi cu expresia, întâlnită în cronicile sportive, *medaliat cu aur*, *cu argint* sau *cu bronz*. Formula completă ar fi *medaliat cu medalia de aur* etc. Dar nu va înţelege nimeni că sportivului

i s-au dat lingouri de aur, sau monede, iar *medaliat cu medalia de* conține o repetiție supărătoare (vom vedea la § **214** exemple care stârnesc critici vehemente, deşi repetiția e mai puțin aparentă decât aici).

203. Sunt totuşi cazuri unde economia mi se pare supărătoare, cel puțin în stadiul actual al limbii. *A deservi* are neapărată nevoie de complement direct, căci nu se fac servicii în general, ci numai unui colectiv, eventual unei persoane. De aceea nu mă împac cu firmele pe care se scrie numai *Deservirea*, ceea ce pentru mine nu înseamnă nimic. Şi mai nepotrivit este titlul *Prestarea*, deoarece *a presta* singur are aproape tot atât de puțin înțeles ca *a fi*: se *prestează* servicii, jurământ etc., dar dacă cineva ar zice *eu prestez* nu s-ar înțelege nimic. Este adevărat că încă din trecut s-a folosit singur alt derivat: *prestație*, dar aceasta dovedeşte numai că şi pe atunci se făceau greşeli.

204. Un ultim exemplu, cu atât mai curios cu cât ceea ce se elimină este un instrument gramatical şi, de fapt, adesea economia este nulă. Vedem astăzi pe cărți, pe reviste, formule ca *sub redacția Maria Popescu*. Este vorba de o persoană care s-a angajat să execute redactarea şi nominativul e potrivit dacă verbul e la un mod predicativ, activ: *Maria Popescu a redactat lucrarea*. Dar formula pe care am citit-o cuprinde un atribut care, în loc să fie pus la genitiv, e la nominativ.

XX. Redundanță

205. O formă specială de risipă este redundanța (vezi § **64**). Din dorința de a se exprima pompos, unii adaugă cuvinte care nu aduc nimic nou la conţinutul frazei, de exemplu înlocuiesc verbele de valoare precisă prin substantive însoțite de verbul *a face*. Auzim astfel zicându-se „*recoltarea* porumbului *se face* toamna“, în loc de „porumbul se recoltează toamna“. De aici se ajunge şi la formule ca *recoltarea este a se face*. Se obțin în felul acesta expresii mai lungi, deci mai incomode, dar cu nimic mai clare.

206. Numerele sunt elemente foarte precise şi, urmate de cuvinte care exprimă obiectele numărate, nu mai au nevoie de nimic în plus pentru a ne lămuri despre ce e vorba. Cu toate acestea astăzi foarte rar se mai pronunţă în rapoarte, reportaje, interviuri, un numeral fără să nu se adauge că el constituie o cantitate, o valoare etc., sau chiar un număr. Se spune astfel: „am economisit *o sumă de 1000 de lei*“ (sau „am făcut *o economie în valoare de 1000 de lei*“), „am produs *o valoare de un milion*“, „am transportat *o cantitate de 10 tone*“, „am însămânțat *o suprafață de o sută de hectare*“ şi mai ales „au fost reparate *un număr de zece* maşini“ ca şi cum ascultătorul ar putea să nu ştie că „zece“ este un număr. De curând am văzut scris „rugăm a ne trimite contra ramburs *un număr de o* bucată“. Suprimarea acestor cuvinte inutile ar aduce o mare economie.

207. În reportaje nu se spune aproape niciodată că cineva a spus ceva, fără să se pună înainte *luând cuvântul*, deşi este evident că nu putea să spună nimic fără să ia cuvântul. În loc de *ieri*, se scrie *în cursul zilei de ieri*. Într-o vreme se spunea la radio: „Mâine, 12 decembrie 1963“, deşi e greu de crezut că ascultătorii nu ştiau în ce an erau. În ultimul timp, programele în româneşte se încep cu „Aici Radio Bucureşti, România“. Putem crede că există cineva care ştie româneşte (ca să înțeleagă ce i se spune) şi nu ştie că Bucureşti e în România?

208. Pe străzile capitalei se văd tăblițe pe care scrie: „Respectați *semnificația* semnalelor de circulație“ Desigur cel care le-a redactat s-a temut că dacă va scrie, mai simplu, *respectaţi semnalele*, ne vom închipui că trebuie să ne închinăm în fața tablei pe care sunt puse semnalele. Iată un caz aproximativ similar: „Nimănui nu-i este îngăduit să sfideze *autoritatea* hotărârii judecătoreşti“ (*Scânteia*, 23 decembrie 1970, p. 5, col. pp. 1–4); *a sfida hotărârea* ar fi fost de ajuns.

209. Citim adesea că diverse persoane „au fost alese *în componența* unui comitet sau a unui birou“, când *componența* nu este nimic altceva decât elementele care compun, deci, în fapt, biroul sau comitetul. În loc de „într-un meci de tenis“, „într-o gală de box“, se zice *în cadrul unui meci*, *în cadrul unei gale*, deşi *cadrul* nu este nimic altceva decât meciul sau gala. Ce să mai zic de formula, care nu a fost încă eliminată complet, *în cadrul ciclului*? Se ştie că ciclul e rotund, iar cadrul e pătrat.

210. *Destinderea* este contrariul *încordării*, astfel că ori avem de-a face cu una, ori cu cealaltă şi nu e nevoie, mai bine zis e greşit să le punem pe amândouă împreună. Totuşi se citeşte adesea în presă despre *destinderea încordării* (vezi, de exemplu, *România liberă*, 12 septembrie 1969, p. 6, col. 7-8). În fapt ceea ce se destinde nu este încordarea, ci obiectul care fusese încordat.

XXI. Pleonasme

211. O formă de risipă mai caracteristică este pleonasmul, care constă din exprimarea de două (sau chiar de mai multe) ori a aceleiaşi idei. Nu e chiar acelaşi lucru cu faptele pe care le-am tratat în paragrafele precedente sub titlul de redundanţă şi care sunt ceva mai puţin observate de marele public. În schimb pleonasmului i se dă mai multă atenţie decât merită. În primul rând se critică unele formule care în realitate nu sunt pleonastice şi numai din lipsa unei analize atente sunt clasificate ca atare. Iată câteva exemple.

212. Încă din tinereţe mi s-a reproşat că zic *exact la fel*, deoarece *exact* şi *la fel* ar fi acelaşi lucru. Este totuşi uşor de văzut că nu e aşa: *la fel* înseamnă „de acelaşi tip“, iar *exact*, „întru totul“; dar două lucruri pot fi *la fel*, fără să fie identice (vezi totuşi § **221**): *ţuica e la fel* cu votca, dar ele nu se confundă, pe când băutura pe care mi-o dai astăzi este *exact la fel* cu cea de ieri.

213. În mai multe rânduri mi s-a făcut observaţie pentru că zic *felul cum*, deşi *cum* e acelaşi lucru cu *felul*. Într-adevăr, în loc de „nu-mi place *felul cum* lucrezi“, putem spune mai scurt „nu-mi place *cum* lucrezi“, fără să se piardă nimic din conţinutul comunicării. Ce ne facem însă când *felul* nu e complement direct, ci subiect? În loc de „*felul cum* lucrezi îmi produce admiraţie“, n-am putea spune „*cum* lucrezi îmi produce admiraţie“. Aici ni se oferă altă soluţie: să zicem *felul în care*. Singurul cusur pe care îl are această formulă este că e mai lungă. Având în vedere că prin *cum* se introduc, corect, propoziţii atributive („o casă *cum* n-am mai văzut“), nu văd nici un motiv să nu-l folosim şi pe lângă *felul*.

214. De multe ori suntem siliţi să adăugăm un cuvânt care ca noţiune e inutil, dar e indispensabil din punctul de vedere sintactic. Iată cazul aşa-numitului acuzativ intern: pe lângă un verb suntem obligaţi să adăugăm un substantiv, complement direct, din aceeaşi rădăcină, fără să aducem nici o idee nouă faţă de celelalte cuvinte rostite, căci fără acest complement nu putem construi fraza: *am mâncat o mâncare gustoasă*. Este clar că nu am putea zice *am mâncat o gustoasă*, iar dacă zicem numai *o mâncare gustoasă*, nu arătăm ce s-a întâmplat cu ea. În aceeaşi situaţie sunt formulele ca *am visat un vis frumos*, *am cântat un cântec modern*. Complementul poate fi şi din altă rădăcină decât predicatul: *doarme somnul drepţilor*. În sfârşit, complementul poate să nu fie însoţit de un atribut: *am cântat un cântec* (nu două).

215. Toate aceste expresii sunt de mult folosite şi au devenit tradiţionale, astfel că în general trec fără obiecţii. Foarte des însă este criticată o formulă mai nouă şi, la drept vorbind, mult mai puţin defectuoasă: *a aduce un aport*. Zic că e mai puţin defectuoasă nu numai pentru că *aport* nu e din aceeaşi temă cu *a aduce*, ci mai ales pentru că numai cine ştie franţuzeşte recunoaşte că *aport* este de fapt sinonim cu *aducere*[2].

Totuşi se încearcă evitarea acestui cuvânt: în loc de „România şi-a *adus aportul* în problema dezarmării“, se zice „şi-a *adus contribuţia*“. În fond, nu s-a reparat nimic, pentru că *contribuţia* e sinonim cu *aport*, iar avantajul de a nu fi din aceeaşi familie cu *a aduce* îl are şi *aport*.

216. În unele cazuri se pune şi o problemă de ordine a cuvintelor. Se zice *plouă afară*, deşi în mod normal nu plouă decât afară, deci avem un pleonasm. Dar dacă începem cu adverbul şi zicem *afară plouă*, situaţia se îmbunătăţeşte, căci nu ne punem problema unde plouă, ci ce se petrece afară. La fel în formula de imprecaţie

să te arză focul, putem să ne întrebăm cine altcineva ar putea să o facă, dacă nu focul (deşi n-ar fi posibil să spunem numai *să te arză*), dar nu se ridică cu aceeaşi intensitate problema când ordinea e inversată: *focul să te arză*. În sfârşit, pleonasmul mai e justificat când serveşte pentru a marca o opoziţie: *Afară ninge liniştit, În casă arde focul* (Coşbuc).

Sunt cazuri unde ordinea cuvintelor este şi mai hotărâtoare. Am auzit proteste contra expresiei *tinerii utecişti*, fără îndoială nemotivate. Dacă *uteciştii tineri* este, indiscutabil, pleonastic, căci nu există utecişti bătrâni (să nu uităm, de altfel, că *t* din UTC este *tineret*), formula inversă *tinerii utecişti* trebuie privită diferenţiat: în cazul când *tinerii* este adjectiv, avem un pleonasm, dar dacă e substantiv, nu e nimic de prisos, căci nu toţi tinerii sunt utecişti.

217. Ar putea părea pleonastică formula bine cunoscută *ani de zile*, de vreme ce nu e un mister pentru nimeni că anii sunt formaţi din zile. În fapt, chiar dacă intonaţia principală cade asupra lui *ani*, nu acesta este elementul principal al expresiei, ci *zile*: sunt atât de multe zile, încât formează ani, ceea ce înseamnă că, în fapt, *ani* are oarecum rolul de numeral, prin urmare, la o analiză atentă, nu avem de-a face cu un pleonasm.

218. Destul de des se critică formulele cu *aş vrea*: *aş vrea să vă rog*, *aş vrea să spun* (aceasta din urmă mult folosită în dialoguri la televiziune). Întreabă unii: „De ce ne mai spune că *ar vrea*, când constatăm singuri că o face? Doar nu spune fără să vrea.“ De fapt, optativul *aş vrea* exprimă o rezervă, o sfială, e mai politicos decât *vreau să vă spun* (care poate însemna oarecum „sunteţi obligaţi să mă ascultaţi“) şi de asemenea e mai cuviincios decât *am să vă spun*. La fel se zice *v-aş ruga* în loc de *vă rog* (se subînţelege ceva ca „dacă îmi daţi voie“).

219. Sunt şi cazuri unde nu încape nici o îndoială că se spune de două ori acelaşi lucru, dar în formule cu care suntem atât de obişnuiţi încât nu ne deranjează. Este oarecare justificare în faptul că, deşi vorbitorul îşi dă seama exact de organizarea frazei pe care o pronunţă, doreşte să insiste asupra unei idei, de aceea o exprimă în două feluri diferite, de exemplu când zice o *babă bătrână*. E clar că o babă nu poate fi tânără, dar există mai multe grade de bătrâneţe şi, repetând noţiunea, apăsăm asupra ei, în acelaşi fel în care putem pronunţa de două ori acelaşi adjectiv: *bătrână, bătrână!* (vezi la O. Goga, *lacrimi multe, multe*).

220. Ajungem acum la pleonasmele supărătoare. Graţie faptului că au fost ridiculizate, în special de umorişti, unele dintre ele se folosesc tot mai rar şi există perspectiva să scăpăm definitiv de ele. Astfel este *aprob pozitiv* (subliniat de Caragiale). Nu se poate aproba negativ.

În anii dintre cele două războaie, rareori călătoreai cu tramvaiul în Bucureşti fără să auzi pe taxator strigând *avansaţi înainte!* Era clar că nu ştia că *a avansa* înseamnă „a înainta“. Astăzi, după cât mi se spune, formula se mai aude uneori, în orice caz nu des (eu n-am mai auzit-o).

221. *Perfect* a însemnat întâi „dus până la capăt, terminat“, apoi a ajuns la înţelesul de „fără nici un cusur“, deci nu se poate spune că ceva e *perfect de rău*. De ce totuşi s-a spus adesea *perfect de bine*? Pentru că vorbitorii credeau că *perfect* este echivalent cu „foarte“. Am mai întâlnit construcţia *perfect de bine* în revista *Lumea* din 11 octombrie 1969, p. 24, col. 3.

La fel se zicea că „cineva *nu are calităţi bune*“, deşi calităţile nu pot fi rele (vezi § **201**), *identic la fel*, pe care nu l-aş scuza ca pe *exact la fel* (vezi § **212**), deoarece *identic* singur înseamnă „exact la fel“.

222. În tinereţea mea se întâlnea la tot pasul *costum de haine*, deşi *costum* înseamnă „rând de haine“.

Probabil n-a dispărut cu totul *a continua mai departe*, greşit, deoarece *a continua* este „a duce mai departe“.

De obicei magazinele în care se făcuseră reparaţii purtau o inscripţie *renovat din nou*: dar *renovat*

înseamnă „înnoit“.

Abuz înseamnă „utilizare exagerată, folosire nejustificată“, deci în orice caz e ceva rău; se mai aud totuşi unii zicând „a făcut *prea mult abuz* de stupefiante“, ca şi cum dacă ar fi făcut „mai puţin abuz“ ar fi fost bine.

În afară de *muşchi ţigănesc* (după cât mi s-a explicat, acesta ar fi rezultatul unei încrucişări între *muşchi afumat* şi *şuncă ţigănească*), în magazinele noastre alimentare se mai vinde un produs numit *muşchi file*: cuvântul al doilea nu este decât francezul *filet*, care înseamnă „muşchi“. Expresia pleonastică are acum girul *Dicţionarului explicativ*.

223. Cam în acelaşi fel este greşită formula *exclusiv numai*, pentru că *exclusiv* este mai limitativ decât *numai* (înseamnă „cu excluderea oricărei alte posibilităţi“), deci dacă se adaugă *numai*, aceasta nu poate decât să slăbească expresia, ceea ce nu era în intenţia vorbitorului. Toate aceste exemple ne arată că ridicarea generală a nivelului cultural a eliminat sau e pe cale de a elimina numeroase exemple de pleonasme, pentru că oamenii ajung să înţeleagă exact înţelesul cuvintelor noi.

224. Iată însă, în continuare, pleonasme care continuă să fie folosite sau care chiar câştigă teren în vremea noastră, pentru că nici acum nu se cunoaşte exact înţelesul unor cuvinte. Formula greşită *prefer mai bine să...* are la bază ideea că *a prefera* înseamnă „a dori“ (vezi § **154**).

Unii *refuză să aprobe* sau chiar *refuză să accepte*, deşi *a refuza* înseamnă „a nu accepta“ şi deci nu mai are nevoie de verbul următor; vezi de exemplu „Banca Mondială *refuză să acorde* un împrumut Republicii Perù (*România liberă*, 6 iulie 1969, p. 5, col. 7; „Autorităţile... *au refuzat să acorde viza*“ (*România liberă*, 30 ianuarie 1970, p. 5, col. 5).

225. *Imposibilitate* e un sinonim neologic al lui *neputinţă*, lucru bine ştiut; totuşi întâlnim adesea construcţia *imposibilitatea de a putea*. Trebuie să recunosc că am auzit pe un francez care a spus aşa în franţuzeşte.

Pasibil, *susceptibil* de pedeapsă este cineva care „ar putea fi pedepsit“; intră aici în joc înţelesul sufixului -*bil*: *lăudabil* e cel „care ar putea fi lăudat“, *adorabil*, cel „care poate fi adorat“, *credibil*, „care poate fi crezut“ şi aşa mai departe. Acum citim mereu că cineva „*poate fi pasibil* de pedeapsă“, *poate fi susceptibil*.

226. *Panaceu* este un „leac care vindecă orice boală“, prima parte a cuvântului fiind grecescul *pan*-, care înseamnă „tot“. Acum a devenit curentă expresia *panaceu universal*, care este evident pleonastică.

Procent este „proporţia la sută“ (*centum* e „o sută“ în latineşte, iar *procentum* înseamnă exact „la sută“). Deci formula „*un procent de zece la sută*“, foarte mult folosită, este pleonastică. Desigur, dacă am zice *un procent de zece* s-ar putea părea că ne-am oprit în mijlocul frazei, dar e mult mai simplu şi mai clar să zicem zece *la sută* fără *procent*.

227. Este foarte răspândită, chiar în revistele Academiei (vezi de exemplu *Studii şi cercetări juridice*, 1/1971, p. 23), expresia „*aspecte privind* cutare problemă“, deşi *aspect* înseamnă „înfăţişare“ (la început avea înţelesul de „privire“) şi, în orice caz, *aspecte ale problemei* ar fi suficient pentru a exprima ideea dorită.

Tot aşa *a considera* este „a privi“, deci când se spune „*considerente privind* capacitatea căminului cultural de a dinamiza viaţa spirituală a satului“ (*Scânteia*, 20 iulie 1968, p. 4, col. 3) se comite un pleonasm. Ce e drept, aici e mai greu de găsit corectarea. Ar trebui spus *considerente asupra capacităţii*, dar nu suntem deprinşi cu această formulă.

228. *Inculparea* este „punerea sub acuzare“, ceea ce nu împiedică să se scrie „*au fost inculpaţi sub acuzaţia* de tentativă de ucidere“ (*Scânteia*, 13 februarie 1970, p. 6, col. 6).

Progres înseamnă „mers înainte“, iar *promotor* este „cel care împinge înainte“ (vezi § **98**). Când se spune

că cineva este un *promotor al progresului* (şi se spune foarte des), trebuie deci să înţelegem că „împingem înainte mersul înainte“. Aceeaşi este situaţia la *promovarea progresului* şi la *propulsor al progresului* (*România liberă*, 3 decembrie 1970, p. 3, col. 6-8), căci *propulsor* este tot „cel care împinge înainte“. Într-o cuvântare recentă am auzit de *stimularea promovării progresului*, ceea ce dublează pleonasmul.

229. Într-adevăr, încep să apară şi fraze în care aceeaşi idee este exprimată de trei ori la rând. Reclama unor magazine de alimente gata preparate cuprinde formula *o gamă variată de sortimente*, deşi *sortimentul* este o colecţie de obiecte de mai multe feluri, şi *gama* este formată din note obligator diferite; la acestea s-a simţit totuşi nevoia să se adauge şi adjectivul *variată*. Cam la fel se prezintă şi exemplele următoare.

230. *A lua proporţii* este „a fi în curs de dezvoltare“, deci cuprinde şi ideea de „continuare a creşterii“. Iată totuşi într-un ziar un titlu redactat astfel: „Greva factorilor poştali *continuă să ia proporţii*“ (*Scânteia*, 23 martie 1970, p. 4, col. 5–6).

Mergem însă mai departe în această direcţie în exemplele care urmează. *A tinde* este „a fi pe cale de a“, „a se îndrepta spre o nouă situaţie“; *a deveni* înseamnă „a se transforma în“, deci aproximativ acelaşi lucru; totuşi se spune astăzi curent *tinde să devină*. Am auzit însă adesea şi ceva mai complicat: *începe să tindă a deveni* şi chiar *începe să tindă a deveni din ce în ce mai dezvoltat* (ar fi fost suficient *se dezvoltă*, eventual *se dezvoltă rapid*).

231. Iată încă un exemplu. Se zice corect că „temperatura *începe să crească*“ şi, de asemenea, că „temperatura *creşte din ce în ce*“, fără ca cele două formulări să exprime exact aceeaşi idee. Dar astăzi mulţi zic *începe să crească din ce în ce mai mult*. Adevărul este că dacă „creşte din ce în ce mai mult“, nu mai putem spune că de-abia acuma „începe să crească“.

232. Găsim şi instrumente gramaticale folosite pleonastic, ceea ce în principiu ar trebui să denatureze înţelesul comunicării. Iată cazul adjectivului pronominal *alt*. Se spune corect că un student, de exemplu, a făcut o acţiune „împreună cu alţi doi studenţi“, sau „cu doi colegi ai săi“. Din combinarea celor două formulări iese expresia, din ce în ce mai des întâlnită, *el şi alţi doi colegi ai săi*. Interpretând-o strict logic, ar trebui să credem că studentul de care e vorba este propriul său coleg. Greşeala este totuşi destul de veche, deoarece apare şi la Vlahuţă: „Un birou de avocatură deschis în asociaţie cu *alţi trei colegi* de profesie“ (în DLR s.[v.] *profesie*).

233. Iată un exemplu care priveşte locuţiunile adverbiale. Se poate spune corect „*spre deosebire* de ceilalţi, eu nu fac cutare lucru“, sau, tot aşa de corect, „eu fac *altfel* decât ceilalţi“. Cele două formule sunt însă lipite una de alta şi astfel auzim tot mai des „*spre deosebire* de ceilalţi, eu fac *cu totul altfel*“. Ar fi oare cu putinţă ca, spre deosebire de ceilalţi, să fac la fel cu ei?

234. Am vorbit mai sus (§ **223**) de formula *exclusiv numai*, care nu e foarte răspândită. În schimb întâlnim peste tot una similară: *a nu se limita numai*, de exemplu „*nu s-a limitat numai* la punerea întrebării, ci...“ (tot aşa, cu un termen tradiţional, *nu s-a mărginit numai*). Ar fi normal să punem întrebarea: dar la ce s-a mai limitat? Este însă evident că nu s-a limitat la mai multe acţiuni, ci a depăşit limitele uneia singure. Corect ar fi sau „*nu s-a limitat* la punerea întrebării“, sau „nu a pus *numai* întrebarea“. Deci din formula citată trebuie suprimat sau *numai*, sau *a se limita*.

235. Prepoziţii şi conjuncţii folosite pleonastic: „*repulsiunii* ce avea *împotriva* încurcăturilor sentimentale ...“ (D. Zamfirescu, *În război*, 1902, p. 181). Substantivul *repulsie* cuprinde în sine ideea de „împotrivire“, deci e suficient să spunem *repulsie faţă de* sau chiar *repulsie pentru*. Tot aşa *fără* echivalează cu o negaţie:

peşte fără os înseamnă „peşte care nu are oase“. Se simte însă mai puțin decât se doreşte sensul negativ, de aceea, în propozițiile secundare introduse prin *fără să*, unii mai adaugă şi pe *nu*, de exemplu „nu vine la Bucureşti *fără să nu* treacă pe la mine“. Ținând seamă că două negații formează o afirmație (puternică), ar trebui să înțelegem că nu trece pe la mine (căci negația dominantă e cuprinsă în *fără*). Modelul ar putea veni de la construcția *mi-e teamă să nu vină*, unde negația e adăugată (putem spune *mi-e teamă că o să vină*), dar aici e la bază o formulă optativă: „Să nu vină! Dar mi-e teamă de contrariul.“

XXII. Prepoziții

236. Prepozițiile noastre sunt actualmente într-o fază de totală prefacere şi exemple de inovații se întâlnesc la tot pasul. Probabil punctul de plecare al acestei răscoliri este faptul că unele prepoziții au numeroase valori şi uneori pot da naştere la confuzii. Când auzeai propoziția *s-a spus de Ion*, puteai înțelege fie că *Ion* este subiectul verbului pasiv (deci „Ion a spus ...“), fie că *Ion* este complementul care arată cu privire la cine a fost dusă discuția (deci „s-a spus că Ion ...“). S-a mai alipit apoi la fiecare formulă câte un element, în primul caz *către*, în al doilea caz *spre*, şi acum confuzia nu mai e posibilă: *s-a spus de către Ion* este clar altceva decât *s-a spus despre Ion*.

237. În continuare, voi lua în discuție numai câteva schimbări care mi se par greşite. Dacă în locul unui verb tranzitiv, cu complement direct în acuzativ, folosim un substantiv din aceeaşi rădăcină, complementul devine atribut, introdus prin prepoziția *de*: *îmi bat capul*, deci *am bătaie de cap*. La fel se petrec lucrurile când substantivul este infinitiv lung: *țin minte*, deci *sunt om cu ținere de minte*. Verbul *a cere* nu face excepție de la această regulă: s-a zis până nu demult *cerere de concediu*, *cerere de locuință*. Cei care vor să mai elibereze de sarcini prepoziția *de*, observând că cererea se face în interesul autorului ei, înlocuiesc acum pe *de* cu *pentru* şi zic *cerere pentru concediu*, *cerere pentru locuință*. S-ar putea zice, într-adevăr, *cerere pentru a obține o locuință*, şi primul cusur al acestei formule ar fi că e prea lungă. Să mai observăm însă că *pentru* ne trimite la interesul subiectului numai când urmează un verb care are acelaşi subiect: *fac (eu) cerere ca să obțin (eu) locuință.* Altminteri *pentru* poate introduce un complement care arată pe cel interesat, altul decât subiectul: *cer (locuință) pentru fiul meu.* Astfel cei care caută nod în papură construcțiilor sintactice vor înțelege că *cerere pentru locuință* înseamnă „cerere pentru ca locuința să obțină ceva“. În orice caz, verbul *a cere* are nevoie de un complement direct, altfel înseamnă „a cerşi“.

238. Cam în acelaşi fel *de* începe să fie înlocuit cu *pentru* în expresii ca *vinovat pentru fapte grave*. Aici *pentru* nu mai introduce complementul de scop, ci pe cel de cauză: dar ce garanție avem că toată lumea va înțelege aşa? Nu mi se pare potrivit să reducem sarcinile tradiționale ale unei prepoziții pentru a încărca excesiv pe alta, nedeprinsă cu ele.

239. Până acum se intra *pe uşă*: printre multiplele sale valori, prepoziția *pe* are şi rolul de a introduce locul prin care se pătrunde undeva (încă din latineşte era folosită aşa). Acum se pretinde că *pe* înseamnă numai „deasupra“, de aceea se răspândeşte formula *a intra prin uşă* (poate la bază e imitația limbii ruse, unde în cazul acesta se foloseşte prepoziția *cerez* „prin“). Pentru mine aceasta înseamnă că uşa nu se deschide, ci o spargem ca să intrăm. Mai adaug că multă vreme s-a putut citi la magazine (poate se mai întâlneşte şi azi) inscripția *Intrarea prin uşa a doua*, evident tradusă greşit din ruseşte, unde *vtoroi* înseamnă şi „al doilea“, şi „celălalt“. Cine nu ştie ruseşte se poate întreba de unde rezultă care e uşa întâi şi care e a doua.

240. Deşi *pe* e socotit că ar avea numai înțelesul „de-asupra“, totuşi cel puțin într-un caz e înlocuit şi în această funcție. *În teren* ia peste tot locul lui *pe teren*. Mi s-a explicat la un moment dat că trebuie să spunem *inspectorul este în teren*, nu *pe teren*, deoarece el este *în Bucureşti*, nu *pe Bucureşti*. Cu asemenea argumente am putea spune şi *am trecut în stradă* în loc de *am trecut pe stradă*. În reportajele sportive nu se mai spune

niciodată altfel decât *jucătorii sunt în teren*, *arbitrul e în teren*, pentru că desigur se crede că teren înseamnă „spațiul sportiv“. De fapt, este „o porțiune de pământ“, şi astfel *a fi în teren* ar însemna corect „a fi înmormântat“.

241. *Din* este acum încărcat cu multe din sarcinile pe care le avea mai înainte *de*: se zice *oțet din vin* (pentru că oțetul se face *din* vin), *covor din lână* (ce e drept încă nu am auzit de *ciorapi din mătase*). Dar *din* este la rândul său eliminat de *prin*, când introduce un complement al verbului *a proveni*: oțetul *provine prin* alterarea vinului. Desigur vorbitorul uită că *a proveni* este un derivat al lui *veni* şi că nu s-ar putea spune (cel puțin deocamdată) *oțetul provine prin vin*.

242. Iată în sfârşit un caz unde înlocuirea prepoziției se datorează unei traduceri neîndemânatice. În franțuzeşte se spune *rater de peu* atunci când, într-o partidă sportivă, un jucător a fost la un pas de a marca, dar în cele din urmă a eşuat. În româneşte s-a copiat formula şi s-a zis *a rata de puțin* (ar fi fost mai bine *cu puțin*, căci se zice, de exemplu, „mingea a trecut *cu puțin* pe lângă poartă“; (contrariul e *cu mult*, nu *de mult*, deşi în franțuzeşte se zice *de beaucoup*). De aici s-a mers şi mai departe şi se zice că un jucător „a şutat *de puțin* pe lângă poartă“, ceea ce un francez n-ar zice niciodată.

243. Pentru că prepozițiile servesc la marcarea cazurilor, adaug aici un amănunt care priveşte tot flexiunea nominală, dar e legat de întrebuințarea articolului genitival *a*. Se zice normal *o fată a vecinului* şi, grație lui *a*, se poate cunoaşte că *vecinului* e în genitiv, nu în dativ; dar dacă substantivul în nominativ e articulat, cu articolul enclitic, atunci articolul genitival se contopeşte cu cel de la sfârşitul nominativului şi diferența se şterge, *fata vecinului*. De aici posibilitatea unor confuzii între genitiv şi dativ. Când după un substantiv articulat cu articolul hotărât sunt două genitive, numai cel de al doilea primeşte articolul genitival: „legea cererii şi *a* ofertei“. După acest model, când sunt două dative, unii adaugă articolul la începutul celui de-al doilea, pe care îl transformă astfel în genitiv: *datorită* muncii şi *a* grijii ...“. La fel se procedează după *mulțumită*, *grație* etc.

XXIII. Ordinea cuvintelor

244. Va fi vorba aici în primul rând de locul pe care îl ocupă adjectivul în raport cu substantivul pe lângă care e pus. În limba noastră mai veche, cu excepţia unor rare cazuri afective, adjectivul era pus în urma substantivului: se zicea, de exemplu, numai *o casă mare*, nu *o mare casă*. După modelul francez, s-a început să se pună adjectivul şi înaintea substantivului, de obicei cu o diferenţiere de înţeles: „cineva are *o nouă maşină*“, pentru că şi-a procurat încă una, eventual uzată, pe lângă cea pe care o avusese mai înainte, iar „*o maşină nouă*“ este una care încă n-a fost folosită, indiferent dacă proprietarul ei mai are alta sau nu. Pe lângă aceasta, se poate constata că adjectivul pus înaintea substantivului îl califică pe acesta, pe când cel pus în urmă serveşte la determinare. De exemplu surprizele nu sunt clasificate în mari şi mici, de aceea putem zice „am avut *o mare* surpriză“ sau „*o mică* surpriză“; ceştile de cafea, în localurile de consumaţie, sunt de două tipuri opuse, mari şi mici, astfel că nu se zice, la comandă, „*o mare* cafea“, „o *mică* cafea“, ci numai „o cafea *mare*“, „o cafea *mică*“.

245. Iată şi situaţia contrarie. Când citesc un titlu de articol ca „Declaraţiile *importante* ale cutărui personaj“, îmi pun întotdeauna întrebarea: ce s-a făcut cu cele neimportante. Intenția redactorului a fost să zică „importantele declaraţii“, adjectivul servind numai pentru calificare, nu pentru clasare şi deci diferenţiere a declaraţiilor.

246. Astăzi mulţi, luaţi de curent, au impresia că prepunerea adjectivului dă distincţie stilului şi o folosesc şi unde nu trebuie. De exemplu citim despre „*populara* colecţie de cărţi“; într-un cântec la modă se vorbeşte de „o *romantică* fată“. În 1960, într-un articol din revista *Limba română* (nr. 3, p. 29), mă arătam mirat de formula „*moderna* fabrică“, devenită de atunci încoace banală. Nu numai în scris întâlnim la tot pasul „*moderna* clădire“, „*modernul* aparataj“ etc., ceea ce în franţuzeşte nu se poate spune. Se vede aici încă o dată că un procedeu împrumutat este dus adesea mai departe decât în limba de unde provine.

247. Adaug aici o problemă privitoare la un pronume: *acesta*. Deoarece în limba vorbită nu se mai folosea această formă (fusese înlocuită în unele graiuri cu *ăsta*, în altele cu *aista*), şi se întâlnea numai în scris, ea a căpătat prestigiu şi a început să fie folosită de amatorii de exprimare pompoasă. Acum ia adesea locul lui *el*, socotit banal, se zice deci „am vorbit cu *acesta*“ în loc de „am vorbit cu *el*“. Nenorocirea este că *acesta* se opune lui *acela*: primul desemnează ceva apropiat, al doilea ceva depărtat, iar când sunt pomenite mai multe substantive, *acesta* se referă obligator la cel din urmă (dacă nu cumva diferenţele de gen sau de număr nu pot trimite la un substantiv exprimat mai înainte). Iată un singur citat: „Surse oficiale libaneze au anunţat că hotărârea de a-l interna pe Belon într-un spital al penitenciarului din Beirut a fost adoptată pentru a permite restabilirea sănătăţii *acestuia*“ (*România liberă*, 11 ianuarie 1970, p. 6, col. 4). Pentru mine, *acestuia*, în contextul citat, înseamnă, dacă nu „a Beirutului“, în orice caz „a penitenciarului“. Dacă s-ar fi spus „sănătăţii *lui*“, trebuia poate să căutăm puţin până găseam că se referă la numele de persoană de mai sus, dar nu era nici o supărare că se găsesc alte substantive masculine la singular, mai aproape de sfârşitul frazei.

248. În sfârşit, o problemă legată de formarea cuvintelor: locul unde trebuie plasat prefixul negativ *ne-*. Când se referă la un grup format din substantiv plus adjectiv, negaţia se referă mai adesea la adjectiv, de

exemplu se zice *purtare necuviincioasă*. Dar vorbitorul cuprinde în ideea de negare întregul grup şi astfel ajunge uneori să lege prefixul negativ de substantiv, deşi în fapt e negat adjectivul. Am întâlnit expresii ca „datorită nepregătirii corespunzătoare“ sau „*nerealizarea* integrală a planului“. Aşa cum au fost formulate, aceste expresii spun contrariul ideii pe care voia să o comunice vorbitorul; într-adevăr, nu nepregătirea e corespunzătoare, ci pregătirea e necorespunzătoare; nerealizarea integrală ar însemna că nu s-a realizat absolut nimic, când de fapt ideea este că nu s-a făcut chiar tot ce trebuia, dar în parte planul a fost realizat, prin urmare trebuia spus *realizarea neintegrală* (mai bine: *parțială*) a planului. Am auzit pe cineva zicând *nepriceperea completă* când voia să spună *priceperea necompletă*. Vom spune corect „*nesocotirea completă* a regulamentului“ atunci când nu s-a ținut seamă deloc de prescripțiile lui.

XXIV. Încheiere

249. După cum s-a putut vedea din cele arătate, ocazii de a greşi se ivesc la tot pasul; adevărul este că nimeni nu e în întregime ferit de ele. Pentru a nu stâlci limba, prima măsură de luat este să ne cultivăm în general; desigur, din acest punct de vedere s-au făcut mulți paşi înainte în ultima vreme. A doua treaptă este studierea gramaticii, a ortografiei şi, în general, acordarea unei atenții susținute la ceea ce spunem şi mai ales la ceea ce scriem: vorbele pronunțate zboară în vânt, pe când cele scrise (cu atât mai mult cele tipărite) se păstrează şi ne pot atrage critici şi mai târziu. Ar fi normal ca în fiecare casă să se găsească un dicționar normativ şi să ne deprindem a-l consulta de câte ori se simte nevoia.

250. Mai mult decât toate însă ne poate feri de greşeli deprinderea de a vorbi şi de a scrie nepretențios, aşa cum se exprimă în general oamenii culți, care nu socotesc că au nevoie să caute expresii bombastice (care sunt de multe ori greşite) pentru a speria lumea cu ştiința lor.

Note

1 În cuvintele moştenite din latineşte, -*atione* a devenit -*ăciune*, cu care s-au format derivate şi în româneşte, de exemplu *amărăciune*, *stricăciune*.

2 Şi *prinos* la origine, în slavă, înseamnă „aducere“, totuşi nimeni nu critică expresia *a aduce un prinos*.